

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტი

მარიკა მშვილდაძე

**ბიჭვინთის ნაქალაქარის
გლიჯტიკური ძეგლები
(კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი)**

გამომცემლობა „**ენივერსალი**“
თბილისი 2012

ნაშრომში შესწავლილია გვიან ანტიკური ხანის აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრის პიტიუნტის (ბიჭვინთა) ნაქალაქარის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული გლიპტიკური ძეგლები. განხილულია რომის იმპერიის სხვადასხვა ცენტრებში დამზადებული ჭრილაქები და მათთან შეჯერებით შესწავლილია პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული საბეჭდავი ბეჭდების ფორმები, გემებისათვის გამოყენებული ქვის ფორმები და მასალა.

გლიპტიკური მასალის ანალიზის საფუძველზე დადგენილია გლიპტიკური ძეგლების ადგილი და როლი ბიჭვინთის მოსახლეობის ცხოვრებაში. განსაზღვრულია ჭრილაქებზე დატანილ გამოსახულებათა შინაარსი. გაანალიზებულია ბიჭვინთის მოსახლეობის რელიგიური კუთვნილება. ნაჩვენებია პიტიუნტის ეკონომიკური და კულტურული კავშირი ანტიკურ სამყაროსთან.

ნიგნი განკუთვნილია ისტორიის, კულტურის, რელიგიის შემსწავლელი სპეციალისტების, სტუდენტებისა და საკითხით დაინტერესებული ფართო წრისათვის.

რედაქტორი საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ნ.კ. გ. ლორთქიფანიძე

რეცენზენტი ისტორიის დოქტორი ნ. კილურაძე

© მ. მშვილდაძე, 2012

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2012

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-701-9

შესავალი

გლიპტიკა ხელოვნების უძველესი დარგია, რაც ძვირფას და ნახევრადძვირფას ქვაზე და მინაზე კვეთას ნიშნავს. გარდა ამისა, გლიპტიკას მიეკუთვნება მეტალისა და ძვლისგან (ძირითადად სპილოს) დამზადებული ხელოვნების ნიმუშები, ძირითადად კი საბეჭდავები.

გლიპტიკის ჩანასახი უძველეს დროში უნდა ვეძიოთ. ჯერ კიდევ პირველყოფილი ადამიანი ეძებდა ლამაზ ქვებს ესთეტიკური თვალსაზრისით. უფრო მოგვიანებით მათ გარკვეული მაგიური დანიშნულება მიანიჭა. კერძო საკუთრების გაჩენასთან ერთად კი ადამიანმა გემების გამოყენება დაიწყო როგორც პირადი საბეჭდავისა. ჭრილაქვებისგან აღებული ბულები ხელმწიერის შემცველი გახდა. ასე გაჩნდა ფერადი ქვების სამი დანიშნულება: 1. მორთულობისა; 2. ამულეტიკისა; 3. საბეჭდავისა, რომელიც დაკავშირებული იყო ძველი მსოფლიოს ესთეტიკურ, რელიგიურ და ეკონომიკურ ცხოვრებასთან.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ზოგჯერ ჭრილაქვების ერთ-ერთი დანიშნულებათაგანი მეტად დომინირებდა, ზოგჯერ კი სამივე მათგანი შერწყმული იყო ერთ გემაში. ქვის სილამაზეს, ნატიფ კვეთასა და ძვირფას ბუდეს ხომ ყველაზე დახვეწილი ადამიანის გემოვნება შეეძლო დაექმაცოფილებინა. ფერისა და განსაკუთრებული თვისებების გამო გემა შეიძლება დაკავშირებული ყოფილიყო ასტროლოგიასა და მაგიასთან. ხოლო მოთხოვნილებისდა მიხედვით, იგივე ამულეტი იოლად გამოიყენებოდა საბეჭდავად. ამა თუ იმ ღმერთის ინტალიოზე გამოსახვა კი მის მფლობელს ღვთაების მფარველობის ქვეშ აყენებდა.¹

¹ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, М., 1983, გვ. 7-8.

ქვაზე კვეთა (გლიპტიკა) ყველა უძველესი ცივილიზაციებისათვის იყო ცნობილი. გლიპტიკის, როგორც ხელოვნების დარგის უძველეს კერად მესოპოტამია მოიაზრება, სადაც გამოიყენებოდა შტემპელის, ხოლო შემდეგ ცილინდრული საბეჭდავები. ისინი პირველად მესოპოტამიაში შუმერთა ეპოქაში გაჩნდა და როგორც ახლო აღმოსავლეთის, ისე ეგვიპტის მთელ ტერიტორიაზე გავრცელდა. მათზე იკვეთებოდა ღვთაებების სიმბოლოები და რიტუალური სცენები. ზოგიერთ მათგანზე გვხვდება ლურსმული დამწერლობის ნიმუშები... ცილინდრული საბეჭდავები მესოპოტამიაში ძირითადად გამოიყენებოდა ყუთების, ჭურჭლის, ძვირფასეულობის, შენობების კარების, ლურსმული დამწერლობით შედგენილი დოკუმენტების დასაღუქად. იმავდროულად, საბეჭდავები ამულეტების როლსაც ასრულებდა, რომლებიც მფლობელს ბოროტი ძალისაგან იცავდა.

ძველ ეგვიპტეში უფრო მოგვიანებით გავრცელდა ე. წ. სკარაბეოიდები, რომლებიც სრულიად განსხვავდებოდა მესოპოტამიურისაგან. ზემოაღნიშნულმა საბეჭდავებმა სახელი ძველ ეგვიპტეში განსაკუთრებულად თაყვანსაცემი მწერი – ხოჭო სკარაბეისგან მიიღო, ვინაიდან ეს მწერი იყო გამოსახული საბეჭდავის ზედა მხარეზე. ქვედა მხარეზე კი იეროგლიფებით აღნიშნული იყო ფარაონის, სახელმწიფო მოხელის, ან კერძო პირის სახელი, ტიტული, რომელსაც მოყვებოდა ლოცვა, ან წყევლა. ზოგიერთ სკარაბეოიდზე გამოისახებოდა ადამიანთა, ცხოველთა და ფრინველთა ფიგურები, მცენარეული და გეომეტრიული ორნამენტი. საბეჭდავი შუა ნაწილში გახვრეტილი იყო, რომელშიც ლითონი ან თოკი ებმებოდა.

ჩვენთვის საინტერესო ანტიკურ სამყაროში კი გავრცელებული იყო ძირითადად 1. გემა-ინტალიო, როდესაც ქვაზე კვეთა სიღრმეში ხდება (ქვაშია ჩაჭრილი), ანაბეჭდზე (რბილი თიხა, ფიჭა...) კი სარკისებულ, ამობურცულ ზედაპირს ტოვებს და 2. გემა-კამეა, როდესაც ქვაზე რელიეფური კვეთა კეთდება.

შეიძლება ითქვას, ბერძნულ-რომაულ სამყაროში გლიპტიკის სპეციფიური გამომსახველობითი ენა გაჩნდა, რომელმაც

მინიატურულ ნიმუშებში წმინდა წყლის მინერალები და ვირტუოზული კვეთა შეათავსა. ძვ. წ. IV საუკუნემდე მსოფლიომ იცოდა მხოლოდ ინტალიო. ელინისტური პერიოდიდან მოყოლებული ჭრილაქვების ოსტატებმა დაიწყეს კამეების დამზადება, რომლის სამშობლოდაც ალექსანდრია ითვლება.

კამეას სახელის გაჩენასთან დაკავშირებით სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. ითვლება, რომ იგი მოდის ან სპარსული *chumahäu*, ან ლათინური *camahatus*, ან იტალური *chama*-დან (ზღვის ნიჟარა). შესაძლოა იმიტომაც, რომ თავდაპირველად კამეას მასალად გამოიყენებოდა ზღვის მრავალფერი სარდონიქსი და იასპი. მოგვიანებით კამეებს ამზადებდნენ ამეთეისტოს, ტოპაზის, აქვამარინისა და ზურმუხტისაგან.

ელინისტური ეპოქის ეგვიპტეში ოსტატებმა ნახევრად ძვირფასი ქვების ნატეხებისაგან ლარნაკების ამოჭრა დაიწყეს, ამგვარ ლარნაკებზე გამოსახულებები რელიეფურად არის ხოლმე შესრულებული. ამ ლარნაკებს *vases murrhin* ეწოდება. ამრიგად, გლიპტიკის ძეგლებს არა მარტო ინტალიოები. და კამეები წარმოადგენს, არამედ მასვე მიეკუთვნება ე. წ. *vases murrhin*.²

მთელი ანტიკური ხანის განმავლობაში გემები დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, რის დამადასტურებლად უამრავი მაგალითის მოყვანა შეიძლება. მაგალითად, ძველი მსოფლიოს არისტოკრატებს შორის პრესტიჟის საკითხს წარმოადგენდა საკუთარი დაქტილიოთეკის (დაქტილიოს – თვლიანი ბეჭედი) – ჭრილაქვების კოლექციის ქონა. უდიდესი დაქტილიოთეკა შეაგროვა მითრიდატე VI პონტოელმა. როდესაც იგი რომაელებთან ბრძოლაში დამარცხდა, მის მიერ შეგროვილი დაქტილიოთეკა მითრიდატეს დამმარცხებელმა პომპეუსმა ბრძანა მოეთავსებინათ იუპიტერ კაპიტოლიუმის ტაძარში (Marcus Manilius, *Astrooomico*, V, 513). აღსანიშნავია, რომ რომის იმპერიის სხვა-

² მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, II, თბ., 1958, გვ. 2.

დასხვა ტაძრებსა და სასახლეებში დაცული დაქტილიოთეკები გახდა ძირითადად თანამედროვე მუზეუმებში დაცული გლიპტიკის კოლექციების საფუძველი.

გლიპტიკის ნიმუშებს პატივს სცემდნენ და დიდ სიმდიდრედაც თვლიდნენ მთელი შუასაუკუნეების მანძილზე, რაზეც ის მრავალრიცხოვანი დაქტილიოთეკები მეტყველებს, რომლებიც ასე მრავლად იყო იმდროინდელ მსოფლიოში.

დიდი ტრადიციები გააჩნია გლიპტიკური ძეგლების შექმნასა და გავრცელებას საქართველოშიც. ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია უძველესი ბულები, რომლებიც თიხაზე საბეჭდავების ანაბეჭდს წარმოადგენს. საქართველოს ტერიტორიაზე მცირეაზიულ, აქემენურ, ელინისტურ, იტალიკურ, რომაულ, ბიზანტიურ, პართულ, სასანურ გემებთან ერთად გვხვდება ადგილობრივი ხელოვნების ნიმუშებიც. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ ქართლის დედაქალაქ მცხეთაში ქვის საჭრელი სახელოსნოებიც არსებობდა. ადგილობრივი ოსტატები დაუფლებულნი იყვნენ ქვაზე ბეჭდის ჭრის ტექნიკას (ძვ. წ. IV-III სს.). საქართველოს ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გემები ძირითადად მაგარი ჯიშის ძვირფას და ნახევრადძვირფას ქვებზეა ამოჭრილი. განვითარების მწვერვალს ჩვენში გლიპტიკამ ანტიკური ხანაში მიაღწია. გლიპტიკის საინტერესო ნიმუშები იქმნებოდა განსაკუთრებით საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ძლიერების პერიოდში.

სამთავროსა და არმაზისხევის ტერიტორიაზე მოპოვებული გემების დიდი რაოდენობა ადგილობრივი წარმოშობისაა. მათგან აღსანიშნავია „ასპავრუკ პიტიახშის“ (ერისთავი) საბეჭდავი ბეჭედი (წითელი ფერის ნახევრად გამჭვირვალე სარდიონი, ოქროს ბეჭედში), მუქი ფერის პიროპის (გრანატის) ინტალიო, რომელიც თვლებით მოოჭვილ ოქროს ბალთას ამკობს, ზევახისა და მისი მეუღლის კარპაკის გამოსახულებით, ინტალიო აღმადინისა (გრანატი) ოქროს ბეჭედში წარჩინებული მამაკაცის ბიუსტით და სხვ.

გლიპტიკური ძეგლების მეცნიერულ შესწავლას საფუძველი XVIII საუკუნეში ეყრება. მანამდე დაახლოებით ორი საუკუნის განმავლობაში ჭრილაქების კვლევის შესახებ შექმნილი ნაშრომები ძირითადად სხვა სიძველეებთან ერთად ქვეყნდებოდა. ანტიკური გლიპტიკის შესახებ უძველეს გამოკვლევად ითვლება ცნობილი კოლექციონერის ფ. შტოშის მონოგრაფია „ანტიკური ჭრილაქები“ (1724 წ.), რომელმაც შეიძლება ითქვას, მთელი ეპოქა შექმნა გლიპტიკის როგორც მეცნიერების ერთ-ერთი დარგის განვითარებაში. იმავე საუკუნის შუა წლებში გამოდის ფრანგი კოლექციონერის ჟ.-პ. მარიეტის „ტრაქტატი ჭრილაქების შესახებ“, რომელიც ერთგვარ ენციკლოპედიად იქცა გლიპტიკის შესასწავლად.³ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში კი იბეჭდება მრავალი ნაშრომი, რომელიც გლიპტიკური ძეგლების მეცნიერულ გამოკვლევას, კერძოდ ბეჭდის, ჭრილაქების ფორმის... შესწავლას მიეძღვნა.⁴ ნიშანდობლივია, რომ მათ დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა და დღესაც სწორედ მათში ჩამოყალიბებული ბეჭდის და ქვის ფორმები, დროის მიუხედავად, გამოიყენება ამა თუ იმ გემის დასათარიღებლად.

მომდევნო პერიოდში გლიპტიკური მასალის შესწავლა უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობს, რაც გემების ჭარბი რაოდენობით აღმოჩენას უკავშირდება. თანამედროვე არქეოლოგიური გათხრები სულ უფრო დიდი რაოდენობის მასალას გვანვდის. იბეჭდება სხვადასხვა მუზეუმებში დაცული გლიპტიკური ძეგლების კატალოგები. გლიპტიკის, როგორც მეცნიერების

³ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, გვ. 19-20.

⁴ O. M. Dalton, Catalogue of the Engraved Gems of the Post-Classical Periods in the British Museum, London, 1915; Ch. Daremberg et Edm. Saglio, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines. Librairie Hachette et Cie, Paris, 1877-1919; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1896; A. Furtwängler, Die antiken Gemmen, Leipzig und Berlin, 1900; Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913; F. N. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum, London, 1907...

ერთ-ერთი დარგის შესწავლას მიუძღვნეს ნაშრომები ისეთმა დიდმა მკვლევარებმა როგორიცაა ტ. ვ. კიბალჩიჩი, მ. ი. მაქსიმოვა, ვ. გ. ლუკონინი, ო. ი. ნევეროვი და მრავალი სხვ., რომელთა კვლევებმა დიდი როლი ითამაშა ქართული გლიპტიკის სკოლის შექმნასა და განვითარებაში. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემები პირველად ფუნდამენტურად შეისწავლა მ. ი. მაქსიმოვამ. ქართული გლიპტიკის მეცნიერულ კვლევაში ფასდაუდებელია მ. ლორთქიფანიძის, ს. ბარნაველის, ქ. ჯავახიშვილის, ქ. რამიშვილის ღვაწლი.

გლიპტიკური მასალის შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება იმ პერიოდის კულტურულ-ისტორიული პროცესების გაგებისათვის, რომელშიც ესა თუ ის გემა, საბეჭდავია დამზადებული. ვინაიდან გლიპტიკის განვითარება უშუალო კავშირშია კულტურის განვითარებასთან. გემა არის თანადროული ისტორიული დოკუმენტი, რომელიც სინათლეს ჰფენს ამა თუ იმ პერიოდის სოციალურ, კულტურულ განვითარებას, რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებს. ჭრილაქებზე არსებული გამოსახულებანი საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ იმ ეპოქის მატერიალური, რელიგიური და სულიერი კულტურა, რომლის დროსაც იგი იქმნებოდა. გარდა ამისა, საშუალებას გვაძლევს, პორტრეტული სიზუსტით დავადგინოთ ამა თუ იმ ისტორიული პიროვნების გამოსახულება.

გლიპტიკა დამხმარე საისტორიო დისციპლინათა რიგს განეკუთვნება და სხვადასხვა მეცნიერებებს ეხმარება ამა თუ იმ საკითხის გადაჭრაში. კერძოდ, საბეჭდავებზე გამოსახული ტანსაცმელი, შეიარაღება, ვარცხნილობა, ნივთები, ფასეულია არქეოლოგებისათვის, ეთნოგრაფებისათვის. არქიტექტურისა და ხელოვნების ცნობილი ნიმუშების კოპირება, რომლებიც ხშირად გვხვდება გემებზე, ფასეულია ხელოვნებათმცოდნეებისათვის, ხოლო ღვთაებები და რიტუალური სცენები დიდ ინტერესს იწვევს რელიგიის ისტორიის შემსწავლელთა შორის.

გლიპტიკური ძეგლები ნივთიერი კულტურის ის მხარეა, რომელიც თვალნათლივ გვიჩვენებს ამა თუ იმ ქვეყნის, ქალა-

ქის განვითარებას, ის საშუალებას გვაძლევს წარმოდგენა ვიქონიოთ მის სავაჭრო-ეკონომიკურ, სოციალურ, რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებზე და სხვ. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გლიპტიკური მასალის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პიტიუნტის ისტორიის კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით გასაანალიზებლად. საშუალება გვეძლევა დავადგინოთ თუ ვისთან, რომელ ქვეყნებთან ჰქონდა კულტურული, პოლიტიკური, ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობა ციხე-ქალაქს. აღვადგინოთ პიტიუნტის საქალაქო ცხოვრებისა და კულტურის მნიშვნელოვანი მონაკვეთი, კერძოდ ახ. წ. II-IV საუკუნეები. ბეჭდის ხარისხის დადგენა შესაძლებელს ხდის დავასკვნათ თუ რა ტიპის საბეჭდავები არსებობდა გვიან ანტიკურ – რომაულ პერიოდში. რა მასალას იყენებდნენ ბეჭდების დასამზადებლად, რა დანიშნულება ჰქონდა გლიპტიკის ნიმუშებს... ხოლო ჭრილაქვების სამარხეულ კომპლექსებთან შეჯერება საშუალებას გვაძლევს დავათარილოთ ესა თუ ის სამარხი და სამაროვნის ის ნაწილი, რომლის ტერიტორიაზეც აღმოჩნდა საბეჭდავი ბეჭედი. არანაკლებ ინტერესს იწვევს გლიპტიკური ძეგლები სტატიკისტიკის თვალსაზრისით. კერძოდ რა ტიპის სამარხში იყო აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალა, რა რაოდენობით და ა. შ.

სწორედ ამ თვალსაზრისით არის ჩვენთვის საინტერესო ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემები, რომელიც ჩვენ მიერ პირველად იქნა შესწავლილი.

წიგნი წარმოადგენს საკანდიდატო დისერტაციის შევსებულ, გადამუშავებულ ვარიანტს, რომელშიც გათვალისწინებულია გლიპტიკის თანამედროვე მიღწევები.

პიტიუნტის ისტორიის შესწავლის საკითხისათვის (გვიან ანტიკური ხანა)

ძვ. წ. 65 წელს რომაელები პირველად შემოვიდნენ კოლხეთში მითრიდატეს ბრძოლებთან დაკავშირებით. ამ ეტაპზე რომაელთა ძალაუფლება კოლხეთზე ზედაპირული ხასიათისა იყო, ვინაიდან მათ აქ არ შეუცვლიათ არსებული წეს-წყობილება, ადგილობრივი კანონები და არც გარნიზონები ჩაუყენებიათ. პომპეუსმა კოლხეთის მმართველად დანიშნა ადგილობრივი დიდებული, თავისი ერთგული მოკავშირე არისტარქე. იგი შესაძლოა იმ ერთ-ერთ სკეპტუხთაგანი იყო, რომელიც თავიდანვე პომპეუსის მხარეზე გადავიდა.⁵ მალე ძვ. წ. 48 წელს კოლხეთს პონტოს მეფე ფარნაკე II დაეპატრონა. ძვ. წ. 47 წელს იულიუს კეისარმა ზელესთან მომხდარ შეტაკებაში ადვილად სძლია ფარნაკეს და კოლხეთი კვლავ რომაელთა ხელში გადავიდა.⁶ კოლხეთი არისტარქეს შემდეგ აღარ წარმოადგენდა ერთიან ქვეყანას. ზღვისპირეთი რომის პროვინცია პონტოსა და შემდეგ კაპადოკიის შემადგენლობაშია.⁷

ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ქალაქები (დიოსკურია, ფასისი, პიტიუნტი, გიენოსი) ეკონომიკურად დაქვეითებას განიცდიან. პლინიუს უფროსის მიხედვით, ქალაქი დიოსკურია დაცარიელებული (სწორედ აღნიშნულ ავტორთან არის პირველად მოხსენიებული სებასტოპოლისი Castellum Sebastopolis-ად (NH., VI, 14,1 5). კასტელუმში კი, როგორც წესი, ქვის საფორტიფიკაციო ნაგებობა იგულისხმება)), ხოლო „დიდი პიტიუნტი“ ჰენიოხთა მიერ გაძარცვულია (NH., VI, 16).

⁵ ნ. ლომოური, ეგრისის სამეფოს ისტორია, თბ., 1968, გვ. 22.

⁶ გ. მელიქიშვილი, საქართველო ახ. წ. I-III სს., სინ, I, თბ., 1970, გვ. 27-28.

⁷ ზ. კვიციანი, დასავლეთ საქართველოსა და რომის იმპერიის კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიისათვის, თბ., 1997, გვ. 40.

წყაროების შესწავლა საფუძველს გაძლევს დავასკვნათ, რომ ელინისტური ხანის ბოლოს კოლხეთის სამეფოს დასუსტებამ და უცხოელთა ადმინისტრაციის დანესებამ (პონტოს სამეფოს დაცემა და რომის იმპერიის მმართველობის დანესება) ხელი შეუწყო მთიელთა ჩამოსახლებას, რომლებიც ინტენსიურად იკავებენ ისტორიული კოლხეთის ძირძველ ტერიტორიას.

საკვლევ პერიოდში წყაროების მიხედვით, ტრაპეზუნტიდან სებასტოპოლისის – ბიჭვინთის მხარემდე ცხოვრობდნენ კოლხები, მაკრონები, პენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბაზგები და სანიგები.⁸ მათ შორის თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობდნენ სვანები,⁹ აფსილები,¹⁰

⁸ ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა ნ. კეჭაყმაძემ, თბ., 1961, გვ. 42-43.

⁹ ანტიკურ პერიოდში სვანთა მოხსენიებას ადგილი აქვს მხოლოდ II ს-ში კოლხეთის სამეფოს დაშლის პროცესთან დაკავშირებით დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ახალი სატომო სახელწოდების გაჩენის დროს. სანიგები მოსახლეობდნენ სებასტოპოლის-ცხუმთან (სოხუმთან) მდ. აქეუნტამდე (მდ. შხე). ლინგვისტურმა ანალიზმა ცხადყო, რომ სვანურში ადგილი აქვს, ერთი მხრივ, ხათურ-სვანურ, ხოლო, მეორე მხრივ, სვანურ-ადილეურ (ჩერქეზულ) ენობრივ შეხვედრებს, რაც იმით აღინიშნება, რომ სვანურ ენას მჭიდრო და ინტენსიური კონტაქტი ჰქონდა როგორც მცირე აზიის აღმოსავლეთ სექტორში მცხოვრებ ტომებთან (იგულისხმება პენიოხები, მოსხები), ისე ჩრდილო კავკასიის ჩერქეზულ ენობრივ კულტურულ სამყაროსთან.

¹⁰ სახელწოდება აფსილი პირველად ჩნდება ახ. წ. I ს-ში სანიგთა და ლაზთა მეზობლად მდ. ასთელეოსის (კოდორი) და მდ. ხრისოროასის (კელასური) მახლობლად (Plin., NH). აფსილებს I-II სს-ში უნდა სჭეროდეთ მდინარე კოდორის (წებელდის) ხეობა. ხოლო ჩრდილო-დასავლეთით მათი მიწა-წყალი ქალაქ სებასტოპოლისამდე აღწევდა. ჩრდილო-აღმოსავლეთით სვანთა ქვეყნამდე, რაც შეეხება სანაპირო ზოლს, აფსილებს აქ დიდი მონაკვეთი არ უნდა სჭეროდათ. აფსილებს წერილობითი წყაროების საფუძველზე აიგივებენ როგორც სვანთა, ისე ლაზთა სატომო ერთეულებთან (აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ ზღვისპირეთში, მკვლევართა ნაწილის ვარაუდით, ადგილი ჰქონდა ლაზ-აფსილთა შერწყმის პროცესს, რაც გამოიხატა აფსილთა გაღაზებაში [იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VIII, თბ., 1990]. მკვლევართა ნაწილი აფსილ=აფსილებს აფხაზურ-ადილეუ-

აბაზგები,¹¹ ჰენიოხები¹² (Plin., NH., VI, 14), რომელთა ადგილსამყოფელი საუკუნეების მანძილზე იცვლებოდა. ახ. წ. II ს-ში დასავლეთ საქართველოში ელინისტური ხანის კოლხეთის სამეფოს ნაცვლად უკვე ჩამოყალიბებულია ცალკეული სამეფოსამთავროები. არიანეს ცნობით, ეს სამთავროებია: „მახელონების (მაკრონების) და ჰენიოხების“, „ლაზების სამეფო“, „აფსილების სამეფო“, „აბაზგებისა“ და „სანიგების“ სამთავროები.¹³ აქედან დანარჩენი ტერიტორია კი ჯიქებს ჰქონდათ დაპყრობილი.¹⁴

რომის აღმოსავლეთ პოლიტიკის ერთ-ერთი ქვაკუთხედი იყო აღმოსავლეთ საზღვრებთან შეექმნა ფაქტობრივად მასზე დამოკიდებული, ხოლო ფორმალურად დამოუკიდებელი ქვეყნები, რომელთა ხელითაც რომი სასაზღვრო რეგიონებში საკუ-

რი წარმომავლობის ტომებად მიიჩნევენ. ქართული წყაროების „აფშილეთს“ და „აფხაზეთს“ ბერძნულ წყაროებში დადასტურებული სატომო სახელწოდებები „აფსილია“ და „აბაზგია“ შეესატყვისება.

¹¹ აბაზგებს ფორმით „აბაზგაი“ პირველად ფლავიუს არიანე იხსენიებს პერიპლუსში აფსილებისა და სანიგების მახლობლად. ზოგიერთი მკვლევარი აბაზგებს „აბაზა“ სახელთან მსგავსების გამო, ისევე როგორც აფსილებს, აფხაზურ-ადიღურ ეთნიკურ სამყაროს აკუთვნებს.

¹² ჰენიოხი ტერმინი „კოლხის“ მსგავსად კრებსითი სახელწოდებაა. მიუხედავად იმისა, რომ მათ კოლხებივით სახელმწიფო გაერთიანება ვერ შექმნეს. პლინიუსი ჰენიოხებს სამ ადგილას მოიხსენიებს: ტრაპეზუნტის სექტორში მცხოვრებ სანთაჰენიოხებს, რომელიც ფლავიუს არიანეს მიერ დასახელებულ მაკრონ ჰენიოხებს უნდა უკავშირდებოდეს (მაკრონ-ჰენიოხთა ერთად მოხსენიება, მკვლევართა ნაწილის აზრით, მეგრულ-ჭანური ეთნიკური სამყაროსადმი კუთვნილების მოწმობაა: „ჰენიოხი“ ცოცხალი ტერმინია ძვ. წ. I და ახ. წ. I-II სს-ში მომდევნო ხანებში მათ ადგილს სანიგები და მათი სამყარო იკავებს). ცენტრალურ კოლხეთში მცხოვრებ ლაზთა სამხრეთით ამპრეეტების და ჩრდილოეთით დაახლოებით სოჭის სექტორში, სანიგების ტომის გვერდით (Plin., NH., VI, 14) [იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VIII].

¹³ ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, გვ. 43.

¹⁴ გ. მელიქიშვილი, ისტორიული კოლხეთის მოსახლეობა ახ. წ. პირველ საუკუნეებში, ლაზთა სამეფოს წარმოქმნა და განმტკიცება, სინ, I, თბ., 1970, გვ. 540-54.

თარ პოლიტიკას გაატარებდა.¹⁵ ერთ-ერთი ასეთი სამეფო პოლემონის პონტო იყო, რომლის მნიშვნელოვანი ცენტრი – ქალაქი ტრაპეზუნტი ტერიტორიულად ახლოს მდებარეობდა კოლხეთთან. დასავლეთ კოლხეთი იმპერატორ ავგუსტუსის (Caesar Augustus ძვ. წ. 27-ახ. წ. 14) დროს პოლემონის პონტოს შემადგენლობაში შედის. ამ დროისათვის დასავლეთ კოლხეთი, მართალია უშუალოდ არ ექვემდებარება რომს, მაგრამ პონტოს სამეფოს საშუალებით რომის პოლიტიკური გავლენის ქვეშ მდებარე ექცევა. აღნიშნულ ხანაში რომის ლეგიონები კოლხეთის მიწაზე არ დგანან.

ახ. წ. 63 წ. ნერონმა (Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus 54-68 წწ.) პოლემონიდების სამეფო გააუქმა და ის რომის პროვინციად გამოაცხადა. ამასთანავე განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია კავკასიის ზღვისპირეთში რომის პოზიციების გამყარებას. ჩვენთვის უცნობია კოლხეთის სანაპიროზე რომის სამხედრო შენაერთების განლაგების ზუსტი თარიღი. ფაქტი ერთია, რომ ახ. წ. I ს-ის ბოლოსათვის ისინი აქ უკვე ჩანან და ძირითადად აფსაროსში, ფასისა და სებასტოპოლისში, მოგვიანებით კი პიტიუნტშიც არიან დისლოცირებულნი, რომელთა ამოცანასაც აღნიშნულ ტერიტორიებზე რომაელთა პოზიციების განმტკიცება და ჩრდილოკავკასიელი ტომებისაგან თავდაცვა წარმოადგენდა.

72 წლიდან დომიციანეს (Domitianus Caesar Augustus 81-96 წწ.) მმართველობამდე კოლხეთი შედიოდა „კაპადოკიის სისტემაში“, რომელიც აერთიანებდა კაპადოკიისა და გალატიის პროვინციების ნაწილს, ხოლო შემდეგ ცალკე ჩამოყალიბებული კაპადოკიის ნაწილად გვევლინება.¹⁶

საქართველოს შავიზღვისპირეთის ქალაქები აფსაროსი, ფასისი, სებასტოპოლისი, პიტიუნტი (ახ. წ. II საუკუნიდან) ახ. წ.

¹⁵ Н. Ломоури, Грузино-Римские взаимоотношения, Тб., 1981, გვ. 136.

¹⁶ ს. ჯანაშია, შრომები, III, თბ., 1959, გვ. 71.

I-IV სს-ში რომისათვის სტრატეგიული დანიშნულების მნიშვნელოვან თავდაცვით სისტემაში შედიოდნენ, როგორც პროვინცია კაპადოკიის გარკვეული ნაწილი, რომელიც რომაელთა ბატონობის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ ფორპოსტი იყო კავკასიაში. კოლხეთის ზღვისპირა ქალაქებში რომაელთა გარნიზონები იდგა. აღნიშნული ე. წ. ციხე-ქალაქების პორტებში განლაგებული იყო რომაელთა სამხედრო ხომალდები, რომლებიც აკონტროლებდნენ ტრაპეზუნტის ჩრდილო შავიზღვისპირეთთან დამაკავშირებელ სამხედრო კომუნიკაციებს.

II ს-ის პირველ ნახევარში რომაელთა სამფლობელოები სებასტოპოლისთან მთავრდებოდა (Ait., PPE, 17). მათი ბატონობის ძირითადი საყრდენი პუნქტი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში თავდაპირველად სებასტოპოლისის კასტელუმი იყო. ახ. წ. II ს-ის ბოლოდან, რომაელთა უკიდურესი სასაზღვრო ფორპოსტი დასავლეთ ამიერკავკასიაში სებასტოპოლისის „ფრურიონიდან“ პიტიუნტის ციხესიმაგრეში გადადის, რასაც წყაროებიც ადასტურებს.

თეოდორიტი კვირელი (394-457 წწ.), როდესაც იოანე ოქროპირის პიტიუნტში გადასახლებას ეხება აღნიშნავს, რომ „პიტიუნტი არის უკიდურესი საზღვარი პონტოსი და რომაელთა სამფლობელოსი“ (Teod., V, 34). რომაული სამხედრო ნაწილების ჩადგომა პიტიუნტში ახ. წ. II ს-ის შუა ხანებიდან, კერძოდ 135-152 წწ-ში შეიძლება ვივარაუდოთ, რაც მომთაბარე ტომების – ჰენიოხების თავდასხმას უნდა დავუკავშიროთ. პიტიუნტი II ს-ის ბოლოდან მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე ხდება. როგორც აღვნიშნეთ, ახ. წ. II ს-ის ბოლოს რომის ბატონობის ფორპოსტი სებასტოპოლისის „ფრურიონიდან“ გადადის პიტიუნტში, სადაც რომაელები აგებენ საფორტიფიკაციო ნაგებობებს და სადაც ჩნდება საქალაქო დასახლება (კანაბე). პროკოფი კესარიელის მიხედვით, სანიგების მიწის ზღვისპირა ნაწილი ძველთაგანვე ეპყრათ რომაელებს, რომლებმაც აქ ორი ქალაქი სებასტოპოლისი და პიტიუნტი ააგეს. II ს-ის შუა ხანებში პიტიუნტში

ჩაყენებულია XV ლეგიონის¹⁷ ვექსილაცია, რომლის რაოდენობა ბიჭვინთის კასტელუმის ზომების მიხედვით (140x170 მ), ერთ კოჰორტას არ აღემატება. აქედან გამომდინარე, პიტიუნტის კასტელუმიც საკოჰორტო, საშუალო სიდიდის ციხესიმაგრედ უნდა ჩაითვალოს.¹⁸

ლათინურდამლიანი კერამიკის ფილები თუ კრამიტების ფრაგმენტები დოკუმენტურად ამტკიცებს II ს-ის ბოლოსა და III ს-ის დასაწყისში XV ლეგიონის უტყუარ სამშენებლო მოღვაწეობას ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში. პიტიუნტის კასტელუმის ტერიტორიაზე, II ს-ის ფენაში დაფიქსირდა თიხის ფილის ფრაგმენტი, ოთხკუთხა დამლით – XV. კასტელუმის დასავლეთ კარიბჭესთან კი მეორე დამლა, რომელზეც ერთი ასო – G იყო შემორჩენილი, რომლებსაც მეცნიერები შემდეგნაირად შიფრავენ – LEG(ion) XV(Apollinaris).¹⁹ ინკიტის ტბასთან მდგარ საფორტიფიკაციო კოშკში II-III სს-ის ფენაში ნაპოვნია თიხის ფილა ოთხკუთხა დამლით – LEG(io).²⁰ რომის ძლევამოსილ ლეგიონებს ეუკაშირებთ ჩვენ პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ რამდენიმე გემასაც, რომლებსაც წინამდებარე ნაშრომში დანვრილებით განვიხილავთ.

¹⁷ XV Legio Apollinaris იერუსალიმის აღების შემდგომ, ტიტუსს (Caesar Titus Vespasianus Augustus 71-81 წწ.) ახლდა ალექსანდრიაში, შემდეგ მასთან ერთად დაბრუნდა პანონიაში. აღმოსავლეთში ამ ლეგიონის დაბრუნება შესაძლოა ტრაიანეს (Caesar Nerva Traianus Augustus 98-117 წწ.) პერიოდში პართიასთან ომით იყო განპირობებული. ადრიანეს (Caesar Traianus Hadrianus Augustus 117-138 წწ.) დროს იგი XII Legio Fulminata-სთან ერთად კაპადოკიაშია.

¹⁸ გ. გამყრელიძე, თ. თოდუა, რომის სამხედრო-პოლიტიკური ექსპანსია საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 73.

¹⁹ Н. Кусурадзе, Г. Лордкипанидзе, Т. Тодуа, Клейма XV легиона из Пицундского городища. ВДИ, 1987, № 2, гв. 87-96.

²⁰ ოთ. ლორთქიფანიძე, ინკიტის ტბის მიდამოებში ჩატარებული სადაზვერვო-არქეოლოგიური მუშაობის წინასწარი ანგარიში, მსკა, III, თბ., 1963, გვ. 97-106.

III ს-ის 40-იან წლებში რომს გარნიზონები გამოჰყავს ბოსფორის სამეფოდან. ბოსფორის ფლოტი ხელში ჩაიგდეს გუთებმა და დაიწყეს თავდასხმები შავი ზღვის სანაპიროებზე. ახ. წ. III ს-ის შუა ხანებში, კერძოდ 252-267 წწ-ში მათ დამარბეველ შემოსევებს ადგილი ჰქონდა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, რომლის შესახებაც მნიშვნელოვან ცნობებს გვანვდის ბიზანტიელი ისტორიკოსი ზოსიმე. იგი აღნიშნავს, რომ ბარბაროსები პირველად თავს დაესხნენ პიტიუნტს, რომელიც შემოზღუდული იყო უზარმაზარი კედლით და რომელსაც ჰქონდა კარგად მოწყობილი ნავსადგური. ადგილობრივი ჯარის სათავეში იდგა სუკესიანუსი, რომელმაც გარეკა გუთები... მაგრამ როდესაც იმპერატორმა ვალერიანემ სუკესიანუსი გაიწვია და სამეფო კარზე მისცა თანამდებობა... მაშინ გუთები კვლავ გამოჩნდნენ... მიადგნენ ფასისს სადაც, როგორც ამბობენ, აშენებული იყო ფასისის არტემიდეს (დიანა) ტაძარი და აიეტის სასახლე. მათ სცადეს ტაძრის აღება, მაგრამ უნაყოფოდ; ამის შემდეგ ისინი წავიდნენ პიტიუნტისაკენ. ეს ციხე აიღეს მათ დაუბრკოლებრივ. მთელი მისი მცველი ჯარი განყვიტეს და განაგრძეს გზა (Zos., Hist. Nova, I,18).

გუთების გამანადგურებელი შემოსევების შემდეგ, რომი იწყებს მათ მიერ დარბეული ქალაქების აღგენას. ახ. წ. IV ს-ის დასაწყისში რომმა ბიჭვინთა-პიტიუნტს საქალაქო დასახლებას სასიმაგრო ნაგებობები შემოავლო. კასტელუმი კი, როგორც არქეოლოგიური მასალის შესწავლა გვაფიქრებინებს, სამოქალაქო დასახლების ხარჯზე გაადიდეს.

არქეოლოგიური მასალა მოწმობს, რომ პიტიუნტის საქალაქო ცხოვრების აყვავების ხანა ახ. წ. II-IV სს-ზე მოდის. პერიოდზე, როდესაც ახალი რელიგიური მოძღვრება მყარად იკიდებს ფეხს აღმოსავლეთ რომის ტერიტორიაზე, რომლის შემადგენელ ნაწილსაც აღნიშნულ პერიოდში შეადგენდა პიტიუნტი. II-IV საუკუნეებს ემთხვევა, აგრეთვე, პირველი ქრისტიანების გადასახლების ფაქტები ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის შორეულ რაიონებში. ჩვენი ინტერესის სფეროს წარმოადგენს იმ ფაქტის

გარკვევა თუ რა მდგომარეობა იყო რელიგიური თვალსაზრისით პიტიუნტში და როგორ აისახებოდა ყოველივე გლიპტიკურ ძეგლებზე, რომლის შესწავლა საფუძველს მოგვცემს სრულყოფილი კულტურულ-ისტორიული ანალიზი გავაკეთოთ დასავლეთ კოლხეთის ამ მნიშვნელოვან ციხე-ქალაქზე.

თავი II.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალის გამოსახულებათა შინაარსი და სტილისტური თავისებურებანი

როგორც ნაშრომის შესავალში აღვნიშნეთ, ჭრილაქეების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს დავაზუსტოთ ამა თუ იმ ქვეყნის, ქალაქის ისტორია. გემები წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ძეგლს რელიგიური რწმენა-წარმოდენების, არსებული კულტების, გავრცელებული ღვთაებების შესახებ. ჩვენც სწორედ ამ საკითხით დავინყებთ პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გლიპტიკური მასალის განხილვას.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია 28 ჭრილაქვა. ნიშანდობლივია, რომ გემების აბსოლიტური უმრავლესობა ბერძნულ-რომაული სამყაროსთვის დამახასიათებელ რელიგიურ თემატიკას უკავშირდება და ჩვეულებრივ არ განსხვავდება რომის იმპერიის ტერიტორიაზე გავრცელებული გემების სიუჟეტებისაგან. ბიჭვინთის გემებზე შედარებით იშვიათად გვხვდება ის ღვთაებები, რომლებიც ოფიციალურ ღმერთებად იყვნენ აღიარებულნი, მაგალითად: ზევსი, აპოლონი და სხვ. ძირითადად დაფიქსირებულია ადამიანის პირადი ქონებისა და კეთილდღეობის მფარველი ღვთაებები და მათთან დაკავშირებული სიმბოლოები.

ღვთაებები შვიდ ეგზემპლარზეა გამოსახული, რომლებიც უძველეს ბერძნულ-რომაულ ღმერთებად გვევლინებიან. მაგალითად: სამი გრაცია (№5, ინვ. №1418)²¹, აფროდიტე (№6, ინვ. №1419), დელფინზე შემომჯდარი ამური (№10, ინვ. №1423), დემეტრა (№16, ინვ. №1429), ფსიქეა და ამური (№18, ინვ. №1431;

²¹ გლიპტიკური ძეგლების ნუმერაცია მოცემულია ეროვნული მუზეუმის, ს. ჯანაშიას მუზეუმის გლიპტიკის კაბინეტში არსებული ინვენტარის ნომრის მიხედვით.

№19, ინვ. №1432), პერმესი (№25, ინვ. №1437). აქვე დაფიქსირებულია გემა ფანტასტიკური ცხოველის – გრიფონის გამოსახულებით (№1, ინვ. №1414), თხა ადამიანის თავით ან კენტავრი (№27).

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებზე კარგად არის წარმოდგენილი როგორც ცხოველთა და ფრინველთა სამყარო – დელფინი (№7, ინვ. №1420), კრევეტი (№9, ინვ. №1422; №12, ინვ. №1425), ლომი (№13, ინვ. №1426), მორიელი (№14, ინვ. №1427), თუთიყუში (№23, ინვ. №1435), ისე სიმბოლოები – ხელისჩამორთმევა (№2, ინვ. №1415), ლარნაკი პურის ორი თავთავითა და ყაყაჩოს ყვავილით (№4, ინვ. №1417), ბომონი (№11, ინვ. №1424), პურის ორი თავთავი (№17, ინვ. №1430), დაფნის გვირგვინი (№21, ინვ. №1433; №22, ინვ. №1434). ფიქსირდება წარწერიანი ბეჭედი (№20, ინვ. №15-996:50)²² და გემები (№8, ინვ. №1421), (№10, ინვ. №1423). აღმოჩენილია მწერის გამოსახულებიანი (ბუზი? (ფუტკარი?) (№15, ინვ. №188) და მწერი? (კიბორჩხალა?)(№26, ინვ. №8))²³ ინტალიოები...

ნიშანდობლივია, რომ პორტრეტული გემები, რომლებიც ასე გავრცელებულია ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალების შემდეგ, ხოლო მათი პოპულარობის მწვერვალი ჩვენ მიერ საკვლევ რომაულ პერიოდზე მოდის, მცირე რაოდენობით გვხვდება პიტიუნტის ტერიტორიაზე, სადაც პორტრეტული გემის სულ ორი ეგზემპლარია დაფიქსირებული (№3, ინვ. №1416; №28).

საკითხის შესწავლის თვალსაზრისით, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ანტიკური სიუჟეტები ვრცელდება არა მარტო რომის იმპერიის პროვინციებში, არამედ მის ფარ-

²² ეროვნული მუზეუმი, ს. ჯანაშიას მუზეუმის დედოფლის მინდვრის ფონდის ნომერი.

²³ საველე ნომერი.

გლებს გარეთაც. მაგალითად ირანში, სადაც ისინი წმინდა ირანულ სიუჟეტებს დაემატა, რომლებიც აქ პართული ხელოვნების გავლენით შევიდა. ასეთია ფრთოსანი სეროში, იგივე ანტიკური ეროტი, ფრთოსანი რაში პეგასი (თავის მხრივ, ასევე, ანტიკურ კულტებთან დაკავშირებული). ჰერაკლესა და ვრეთრანგას გაიგივებული გამოსახულებანი, კაცი ქისითა და მოსასხამით ხელში, როგორც ჩანს ჰერმესის გამოძახილი უნდა იყოს.²⁴

ზემოაღნიშნული ფაქტებიდან გამომდინარე, პიტიუნტში არსებული რელიგიური სიტუაციის სწორად გაანალიზების თვალსაზრისით, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას ვაქცევთ გამოსახულებათა შინაარსობრივ და სტილისტურ თავისებურებებს, კვეთის მანერას, ქვის ფორმებსა და მასალას. ამ მხრივ, ძირითადად ანტიკური გლიპტიკის შემსწავლელ ცნობილ ავტორებს ვეყრდნობით. ვაჯერებთ სამარხეულ კომპლექსებს, რაც საშუალებას გვაძლევს არა მარტო შევისწავლოთ გლიპტიკური ძეგლები, არამედ მათი საშუალებით გავაანალიზოთ პიტიუნტის ქალაქობის პერიოდი კულტურულ-ისტორიული და რელიგიური თვალსაზრისით.

წინამდებარე თავში პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალის გამოსახულებათა ანალიზს შემდეგი თანმიმდევრობით ვანარმოებთ: პორტრეტები, ღვთაებების გამოსახულებები, ფანტასტიკური არსებები, ცხოველები, ფრინველები, სიმბოლური ნიშნები და სხვ.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე სულ ორი პორტრეტული გემაა დაფიქსირებული (№3, ინვ. №1416; №28). ელინისტურ პერიოდამდე (ძვ. წ. IV-I სს.) დასავლურ გლიპტიკაში პორტრეტული გემები არ იყო მიღებული. ჭრილაქეებზე მხოლოდ ღვთაებები და მათთან დაკავშირებული სიმბოლოები გამოისახებოდა. ელინისტურ ეპოქაში, შეიძლება ითქვას, მოხდა გადატრიალება გლიპტიკის და არა მხოლოდ გლიპტიკის, არამედ მთელი დასავლური ხელოვნების ისტორიაში. ალექსანდრე მაკედონელმა

²⁴ ქ. რამიშვილი, სასანური გემები საქართველოში, თბ., 1978, გვ. 31.

პირველმა დაარღვია საუკუნეების წიაღში ჩამოყალიბებული ტრადიცია, მისცა რა ოსტატებს ადამიანების გამოსახვის უფლება. შესაბამისად, პორტრეტული გემები ფართოდ გავრცელდა მთელ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ტერიტორიაზე.

მოგვიანებით, უკვე ავგუსტუსის ეპოქაში (Caesar Augustus ძვ. წ. 27-ახ. წ. 14 წწ.), მაშინ როდესაც იმპერატორი გალმერთებული იქნა და რელიგიური თაყვანისცემის საგანი გახდა, გაჩნდა იმპერატორების პორტრეტებით შემკული მედალიონები, რომელთა უმრავლესობა მომდინარეობს ეგვიპტიდან, სირიიდან, მცირე აზიიდან, დიდი ბრიტანეთიდან, ამიერკავკასიიდან, ჩრდილო შავიზღვისპირეთიდან. ძირითადად კი რომის ძლევამოსილი ლეგიონების დისლოცირების ადგილებიდან, სადაც „ქალაქის მამებს“ რომის იმპერატორებისადმი ერთგულების დასამტკიცებლად გადმოჰქონდათ რომში არსებული პორტრეტული გემების ტარების მოდა.²⁵

რომაულ სამყაროში მედალიონების ხმარება განსაკუთრებით გავრცელდა ახ. წ. II ს-ში.²⁶ დიდი მონღონებით სარგებლობდა ვერცხლის ან ოქროს მონეტით, ან დისკოთი შემკული მედალიონები, რომელთაგანაც იმპერატორის ან მისი მეუღლის პორტრეტი იყო გამოსახული.²⁷ ასეთი მედალიონები დიდი რაოდენობით არის აღმოჩენილი მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. მის შორეულ პროვინციებშიც კი. მაგალითად ცნობილია ლუციუს ვერუსის (Lucius Ceionius Commodus Verus, 15 დეკემბერი 130-169 წწ.) მედალიონი ინგლისიდან.²⁸ ნიშანდობლივია, რომ იქაც რომის ლეგიონის დისლოცირების ადგილი იყო.

²⁵ Н. В. Пятышева, Ювелирные изделия Херсонеса. Коллекция Гос. Ист. Музея, М., 1956, гл. 58.

²⁶ E. Coche de la Ferte, Les bijoux antiques, Paris, 1956.

²⁷ F. N. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum, London, 1907.

²⁸ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites (British Archaeological Reports, 8 (II)), 1974, გვ. 165.

გამონაკლისს ამ შემთხვევაში არც პიტიუნტი წარმოადგენს. აქ აღმოჩენილი კესარიული დრაქმა ახ. წ. II ს-ის შუა ხანე-ბით თარიღდება, რომელიც საკმაოდ მდარე ხარისხის ოქროს ჩარჩოშია ჩასმული და მედალიონის დანიშნულებას ასრულებს. მედალიონზე გამოსახული პიროვნებების ვინაობა სამწუხაროდ ჩვენთვის უცნობია. იგი თავის დროზე შეისწავლა გ. დუნდუამ, რომელმაც დაადგინა, რომ სტილისა და ფორმის მიხედვით, მონეტა ახ. წ. II ს-ით თარიღდება. რაც შეეხება პორტრეტული გემებით შემკულ მედალიონებს ისინი უფრო იშვიათია. უნდა ვიფიქროთ, რომ პორტრეტული გემები ძვირად ფასობდა და მხოლოდ შეძლებული წრის წარმომადგენლებისთვის იყო ხელმი-საწვდომი.²⁹

ასეთივე მდგომარეობაა მთელ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ტერიტორიაზე, სადაც პორტრეტული გემები საკმაოდ დიდი რაოდენობით განსაკუთრებით ახ. წ. I-II სს-ში გვხვდება. ნიშანდობლოვია, რომ ქვებზე ამოჭრილი კარგი პორტრეტები უფრო მოგვიანო ხანაშიც ფიქსირდება, მაშინ როდესაც რომის გლიპტიკა დაღმავლობას და დაცემას განიცდის. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ის ფაქტი, რომ რომაული პორტრეტი ეს რაღაც განსაკუთრებული მოვლენაა რომაულ ხელოვნებაში.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი პორტრეტული გემები საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. პირველი (№3, ინვ. №1416, ტაბ. VIII, №3), ძალზე სქემატური ნამუშევარია. მამაკაცს ქვევიდან ზევით ავარცხნილი ოდნავ ხვეული მოკლედ შეჭრილი თმა აქვს, რომელიც თავს თითქოს რკალად შემოუყვება და დაუვარცხნელის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ბიუსტს თმის გარშემო სამი სწორი ხაზი მიუყვება. გამოსახულება მხარს ქვემოთ არის გადაჭრილი, ისე რომ მხრებზე წამოსასხამი სამოსი ჩანს. მედალიონზე გამოსახული პიროვნების ვინაობის დადგენა, როგორც აღვნიშნეთ, ძნელდება.

²⁹ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, დისერტაცია წარმოდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1975, გვ. 95.

მერე პორტრეტი ფარაკიან ბეჭედზეა (№28) დატანილი. მასზე გამოსახულია ვინმე დიდგვაროვანი ადამიანი პროფილში მარჯვნივ, მკერდით პირდაპირ. თავზე დიადემა ახურავს, ტანთ მკერდამდე ნაოჭიანი სამოსი აცვია. ბეჭედი თავის დროზე შეისწავლა ქ. ჯავახიშვილმა და დაადგინა, რომ ფარაკზე გამოსახული დიდგვაროვანი ადამიანი ბიზანტიის იმპერატორი იუსტინიანე I-ია (ბერძნულად – Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ιουστινιανός, ლათინურად – Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus 483-565 წწ.).³⁰ სამწუხაროდ, ანალოგიური გამოსახულებით გლიპტიკის ნიმუშები ჩვენ ხელთ არ მოგვეპოვება. მკვლევარის აზრით, გამოსახულება აღებულია იუსტინიანე I-ის მონეტიდან.

ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებზე არსებული ღვთაებების გამოსახულების შესწავლასთან დაკავშირებით, უპირველესად უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტი, რომ როგორც ანტიკური მითოლოგიიდან არის ცნობილი, ერთსადაიმთავე ღმერთს შესაძლოა სხვადასხვა ბუნება ჰქონოდა და ერთსადაიმთავე დროს რამდენიმე დანიშნულების თვთაება ყოფილიყო. რადგან როგორც ცნობილია, ღვთაებები დროთა განმავლობაში რიგ შემთხვევაში იძენდნენ გარკვეულ თვისებებს, რიგ შემთხვევაში კი კარგავდნენ, რაც კონკრეტული გამოსახულებების შესწავლამ უნდა გაარკვიოს. სწორედ ამის გამო ჩვენ ამოცანას წარმოადგენდა განგვესაზღვრა თუ რომელ ღვთაებას რის გამო სცემდნენ თაყვანს პიტიუნტში და რასთან იყო ყოველივე ეს დაკავშირებული. შესაბამისად, უპირველესად შევუდგებით ზემოაღნიშნული ღვთაებების მოკლე მიმოხილვას, რათა წარმოდგენა გექონდეს რა ფორმით გვხვდება თითოეული მათგანი გვიან ანტიკურ ხანაში. რა ცვლილებები განიცადეს მათ და კონკრეტულად რის მფარველ ღმერთებად გვევლინებიან ჩვენთვის საინტერესო ეპოქაში. განვიხილოთ პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკის ნიმუშებზე დაფიქსირებული ღვთაებები.

³⁰ ქ. ჯავახიშვილი, ბარნაველი ს., ადრეფეოდალური ხანის საქართველოს გლიპტიკური ძეგლები (IV-X სს.), (ხელნაწერი).

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ იმის შესახებ, რომ ანტიკური ხანის ბოლოს ერთი და იგივე სიუჟეტის ხანგრძლივი კოპირების პერიოდში გამოსახულებანი კარგავენ დახვეწილობას, ფორმათა სიმკვეთრეს. ხშირად იგრძნობა, რომ ოსტატს კარგად არ ესმის ცალკეული დეტალის მნიშვნელობა და მექანიკურად გადააქვს დაკანონებული სქემა. ამ მხრივ, საერთო სურათს ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალაც არ არღვევს. მაგრამ მიუხედავად ზოგიერთი გამოსახულების სქემატურობისა, შესაძლებელი გახდა მათი გარჩევა და სიუჟეტის დადგენა.

როგორც აღვნიშნეთ, ღვთაებები ჩვენ ხელთ არსებულ გემებიდან შვიდ ეგზემპლარზეა გამოსახული, რომელებიც უძველეს ბერძნულ-რომაულ ღმერთებად გვევლინებიან. მაგალითად: სამი გრაცია, აფროდიტე, დემეტრა, ფსიქეა და ამური...

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებზე ღვთაებებიდან პირველად სამი გრაციის გამოსახულება დაფიქსირდა (№5, ინვ. №1418, ტაბ. VIII, №5). ანტიკურ მითოლოგიაში გრაციები (ბერძნული – ქარიტები – Χάριτες, ბერძნული χάρις-დან) – ეფროსინა (ბერძნული – Εὐφροσύνη – სიხარული), თალია (ბერძნული – Θαλία – სიუხვე), აგლაია (ბერძნული – Ἀγλαΐα – სილამაზე, ბრწყინვალება) – თავიდან ნაყოფიერების, შემდეგ კი ქალური მომხიბვლელობის ამსახველი ღვთაებები, ცხოვრებისეული სიხარულისა და ჰარმონიის განსახიერებები იყვნენ. ისინი, შეიძლება ითქვას, აუცილებლები იყვნენ სამყაროში, რომელიც ოლიმპიურმა ზევსმა დაამტკიცა და, რომელიც ჰარმონიასა და ნესრიგზე იყო დამყარებული.³¹

ქარიტების დედა ევრინომა (ბერძნული – Εὐρυνόμη) ზევსის პირველ არაკანონიერ ცოლად გვევლინება. ქარიტებში გაერთიანებული იყო კეთილი, სასიხარულო და მარადახალგაზ-

³¹ Д. С. Буслович, О. М. Персианов, Е. Б. Руммель, Мифологические сюжеты в произведениях искусства, Ленинград-Москва, 1966, гл. 232.

რდა სიცოცხლე.³² გვიან ანტიკურ ხანაში მათ სხვა დანიშნულება არ ჰქონიათ. აქედან გამომდინარე, პიტიუნტის სამაროვანზე გამოსახულ კამეაზე სამ გრაციას (ქარიტს) ჩვენც ქალური მომხიბვლელობის ქალღმერთებად მივიჩნევთ. თავის მხრივ, კამეა საკმაოდ დახვეწილი ნამუშევარია. როგორც სტილისტური, ისე სიუჟეტის თვალსაზრისით, იგი საოცარ მსგავსებას იჩენს კირენის მუზეუმში დაცულ ქარიტების III ს-ის ქანდაკებასთან, რაც კიდევ ერთი დამადასტურებელი ფაქტია იმისა, თუ როგორ ხდებოდა ბერძნული ქანდაკებებიდან ხელოვნების ნიმუშების კოპირება. ჩვენ შემთხვევაში გემებისათვის.

შემდეგი ღვთაება, რომელიც ბიჭვინთის გემებზეა გამოსახული არის აფროდიტე (ბერძნული – Ἀφροδίτη, ლათინური – Venus) (№6, ინვ. №1419, ტაბ.VIII, №6). მითების თანახმად, აფროდიტე – ცის ღმერთის ურანოსის შვილი, ზღვის ქაფისგან იშვა, ხოლო მსუბუქმა ქარმა იგი კვიპროსამდე მიიყვანა.³³ ბეოტიის მოსახლეობა უძველესი დროიდან თაყვანს სცემდა არესსა და აფროდიტეს, როგორც მთავარ ღვთაებებს, რომლებიც მათ სიკვდილისა და სიცოცხლის მბრძანებლებად თვლიდნენ. მას შემდეგ, რაც ბერძნები ფინიკიაში შევიდნენ, მათ ერთმანეთს დაუკავშირეს აფროდიტე და ფინიკიური ასტარტა და ციური უნოდეს, რადგან ასტარტას საცხოვრებელს ცა წარმოადგენდა. სწორედ აქედან აიღეს ბერძნებმა აფროდიტეს სახელი „ციური“. აფროდიტეს კულტი კვიპროსშიც გაბატონდა, რომლიდანაც წარმოდგა ღვთაების მეორე სახელი „კიპრიდა“. დელფინები და გედები აფროდიტეს ნმინდა ცხოველები იყვნენ. ისინი აცოცხლებდნენ ზღვის ტალღებს, ხოლო მათ მიერ ანთებული ვარსკვლავები მანათობელ შუქურად იქცეოდა მეზღვაურთათვის. ასე რომ, აფროდიტე იყო ზღვის, მეზღვაურების მფარველი ღვთაებაც.

³² А. А. Тахо-Годи, Греческая мифология, М., 1989, гл. 104-105.

³³ Н. А. Кун, Легенды и мифы древней Греции, Фрунзе, 1984, гл. 44-45.

აფროდიტეს ტაძრები იგებოდა ამაღლებულ ადგილას, ზღვისკენ მიმართული. იგი სილამაზისა და სიყვარულის ღვთაებად, ერთ-ერთ ოლიმპიურ ღმერთად ითვლებოდა. როცა რომაელებმა პირველ პუნიკურ ომში დაამარცხეს კართაგენელები და აიღეს ერიკსოში (ძვ. წ. 249 წ.), იტალიაში ახალი კულტით დაბრუნდნენ. მანამდე აპენინის ნახევარკუნძულზე თაყვანს სცემდნენ გაზაფხულის ღვთაება ვენერას. ერთმანეთს შეერწყა აფროდიტესა და ვენერას კულტი, რომელიც აფროდიტე ერიკინელის სახელით არის ცნობილი. რომში, კაპიტოლიუმზე ააშენეს ტაძარი და იგი რომის ერთ-ერთ მთავარ ღვთაებად იქცა. მოკლედ, აფროდიტეს უამრავი სახელი ჰქონდა. მტრედეებისა და დელფინების გარდა, ღვთაების წმინდა თანმხლებ ცხოველებად ითვლებოდნენ ბელურა და კურდღელი, რომლებთან ერთადაც ხშირად გვხვდება გემებზე გამოსახული.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იმის მიხედვით, თუ როგორ არის გამოსახული ესა თუ ის ღვთაება შეგვიძლია დავადგინოთ თუ რის ღმერთად გვევლინება იგი კონკრეტულ შემთხვევაში. პიტიუნტის სამაროვანზე აღმოჩენილ გემაზე აფროდიტე გამოსახულია გრძელი ქიტონით შემოსილი, თავით პროფილში მარჯვნივ. მარჯვენა ხელში სარკე უჭირავს და შიგ იყურება. მარცხენათი კი თმას ისწორებს. აღნიშნულ შემთხვევაში, აფროდიტე სილამაზისა და სიყვარულის ღვთაებად გვევლინება.

ქალღმერთის ამ ფორმით გამოსახვა, რომელიც რომაულ ხანაში ყველა სხვა სიუჟეტთან შედარებით ძალზე გავრცელებული ჩანს, ძალიან ხშირია. შეიძლება ითქვას, რომ ანტიკური ხანის ბოლოს აფროდიტეს მხოლოდ ეს ფუნქციები აქვს შემორჩენილი. ბიჭვინთის ანალოგიური გემა აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ ურბნისშიც ფიქსირდება,³⁴ რაც ჩვენი აზრით, საქართველოს ტერიტორიაზე ამ ქალღმერთის პოპულარობაზე მიუთითებს.

³⁴ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, თბ., 1972, ტაბ. VI, №108.

ამურის (ბერძნული ეროსი – Έρως, ლათინური – amor,) ქაოსის და ურანოსის (ზოგჯელ ქაოსი და გეა) შვილი, მოგვიანებით მიიჩნიეს არესისა და აფროდიტეს ვაჟად)) გამოსახულებიანი გემები ბიჭვინთის სამაროვანზე სამი ცალია აღმოჩენილი. ერთ ინტალიოზე გამოსახულია დელფინზე შემომჯდარი ამური (№10, ინვ. №1423, ტაბ.VIII, №10), ხოლო დანარჩენ ორზე ფსიქე-ასთან ერთად (№18, ინვ. №1431; №19, ინვ. №1432).

ეროტს (ეროსი, ამური) ბეოტიის ქალაქ ფესპიაში უძველესი დროიდან თაყვანს სცემდნენ როგორც სიყვარულის ღვთაებას. იგი იმდენად ძველ ღმერთად ითვლებოდა, რომ ადამიანის სახითაც კი არ გამოსახავდნენ. მისი თაყვანისცემის ადგილას უხეშად გათლილ ქვას დებდნენ და ეროტის საპატივცემულოდ ყოველ ხუთ წელიწადში ერთხელ დღესასწაულებს აწყობდნენ, რომელსაც თან სდევდა საზეიმო სვლა და შეჯიბრი. ზევსმა იცოდა რა ეროტის ძალა მოისურვა მისი განადგურება, მაგრამ აფროდიტემ შვილი არ დაანება და ტყეში გადამალა, სადაც იგი ორმა ღომმა თავისი რძით გამოზარდა.

დიდი პატივით სარგებლობდა ეროტი ჰელესპონტის ნაპირზე მდებარე ქალაქ პარიონში. მისი მცხოვრებლების რწმენით, სწორედ ღვთაებაზე იყო დამოკიდებული ქალაქის კეთილდღეობა. ეროტი გვევლინება, აგრეთვე, მეგობრობის ღმერთადაც. კუნძულ სამოსზე მას თვლიდნენ ღვთაებად, რომელიც სიმამაცეს აძლევდა ხალხს და მის საპატივცემულოდ თავისუფლების დღესასწაულს აწყობდნენ. ყველაზე ბრწყინვალე ზეიმი კი მაინც ქალაქ ფესპიაში იყო, სადაც ახალგაზრდა ყმაწვილები არამარტო ერთობოდნენ, არამედ სამხედრო საქმეშიც ეჯიბრებოდნენ ერთმანეთს. აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური რიტუალები სხვა ადგილებში მხოლოდ მთავარი ღვთაების – ზევსის საპატივცემულოდ ეწყობოდა. სპარტელები და კრეტელები, როგორც წესი, ეროტს ბრძოლის წინ მსხვერპლს სწირავდნენ.

ეროტს გამოსახავდნენ როგორც ბრგე ყმანვილს, რომელსაც ომში სამშობლოს დამცველი შეეძლო ყოფილიყო. უფრო მოგვიანებით ბერძნები აღარ გამოირჩეოდნენ ისეთი ბრძოლი-

სუნარიანობით, როგორც მათი წინაპრები. ამიტომ დაივიწყეს ეროტის პირვანდელი მნიშვნელობა, როგორც მებრძოლი ღვთაებისა და თანდათანობით მისი ათლეთური აღნაგობა შეცვალეს ახალგაზრდა ყმანვილის ფიგურით. ღვთაების გამოსახვა დაიწყეს ფრთებით, რომლებსაც შეეძლო მისი გადაყვანა საყვარლებთან, ხოლო მებრძოლი ეროტის მშვილდ-ისარი მხოლოდ სასიყვარულო იარაღად აქციეს. მას შეყვარებულების გულები უნდა განეგმირა. ფესპიაშიც კი შეიცვალა ეროტისადმი დამოკიდებულება. სწორედ აღნიშნული ქალაქისათვის გამოაქანდაკა ცნობილმა მოქანდაკემ ეროტი ნაზი, ბრწყინვალე გარეგნობის მქონე ყმანვილის სახით, რომელიც ქალაქის მთავარი ღირშესანიშნაობა იყო. შეყვარებული ყმანვილიდან ეროტი საბოლოოდ პატარა ბავშვად იქცა. იგი არავის ინდობდა, თვით ზეესაც კი და სიყვარულის ისრებით გულს უგმირავდა. თავის მხრივ, ზევსი ეროტს უძველეს ღვთაებად თვლიდა.

იქიდან გამომდინარე, რომ სადაც ადამიანები არიან სიყვარული ყველგანაა, მხატვრები ეროტს გამოსახავდნენ რომელიმე ფიგურის გვერდით ან ზევით. ზოგჯერ კი წარმოსახავდნენ პატარ-პატარა ჩიტების სახით, რომლებიც ბუდიდან იყურებიათ. ან კიდევ მტრედების ფორმით, საიდანაც ისინი გამყიდველებს გამოჰყავდათ ახალგაზრდა შეყვარებულებისათვის.

ეროტის სახე ხშირად არის გამოყენებული ანტიკურ ფილოსოფიაში. სოკრატესთან და პლატონთან ეროტი ზემოთაგონებულია, ვინაიდან სოკრატე ფიქრობდა, რომ ჭეშმარიტების შეცნობით შესაძლებელია სიმართლის წვდომა და ზნეობრივი საქციელი. ეროტი კი ასახავდა თვითაღკვეთას, სულის ჩამოსაყალიბებლად პირად სიკეთეზე უარის თქმას. პლატონთან ეროტი მშვენიერების იდეის წვდომას ნიშნავს.³⁵

ანტიკურ ხელოვნებაში ზემოაღნიშნულის გარდა, ამურს (ეროტი) სხვადასხვა ფორმით გამოსახავდნენ, რომლებიც მასთან დაკავშირებულ მითოლოგიურ სიუჟეტებს უკავშირდება. მა-

³⁵ Словарь античности (Lexikon der Antike), перевод с немецкого, М., 1989, гл. 665.

გალითად ჩირალდნით ხელში, ფსიქეასთან ერთად, დელფინზე შემომჯდარს და სხვ. როგორც აღვნიშნეთ, პიტიუნტის სამაროვანზე აღმოჩენილ გლიპტიკის ნიმუშებზე დაფიქსირებულია დელფინზე შემომჯდარი ამურის (№10, ინვ. №1423, ტაბ. VIII, №10) და ფსიქეა და ამურის (№18, ინვ. №1431; №19, ინვ. №1432) გამოსახულებები.

დელფინზე შემომჯდარი ამურის გამოსახვა (№10, ინვ. №1431, ტაბ. VIII, №10) საკმაოდ ხშირად გვხვდება გვიან ანტიკური ხელოვნების ნიმუშებზე (დელფინი უძველესი დროიდან ადამიანის უანგარო სიყვარულისა და მეგობრობის სიმბოლოს წარმოადგენდა),³⁶ მათ შორის ჭრაქებზე (ქერსონესი, ახ. წ. III ს.), გლიპტიკის ნიმუშებზე.³⁷

ხშირია დელფინზე შემომჯდარი ამურის გამოსახვა სარკოფაგებშიც. ვ. შჩერბაკოვა განსაცვიფრებელ მსგავსებას პოულობს ქერსონესში გემებზე აღმოჩენილ აღნიშნულ სიუჟეტსა (რომელიც ბიჭვინთის სამაროვანზე დაფიქსირებულ გემაზე არსებული სიუჟეტის მსგავსია) და ქალაქ ნიკომედიის კომოდუსის დროინდელ მონეტებს შორის.³⁸ სამწუხაროდ ჩვენ ხელთ არსებული ლიტერატურა ამ ფაქტის გადამოწმების საშუალებას არ გვაძლევს. ხოლო ავტორს, ამ შემთხვევაში, მითითებული არ აქვს გამოყენებული ლიტერატურა.

ნიშანდობლივია, რომ მკვლევართა ნაწილს დელფინზე შემომჯდარი ამურის გამოსახულებები ზღვის გარშემო მოგზაუ-

³⁶ Словарь античности, გვ. 174.

³⁷ В. С. Щербакова, Коллекция гемм из некрополя в окрестностях Херсонеса, Античная древность и средние века, Свердловск, 1980, გვ. 97; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1896, გვ. 162, ტაბ. 29, №3794; გვ. 310, ტაბ. 60, №8453; Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 138, ტაბ. LVII, 1457; ტაბ. LXXXVIII, №336; G. Richter, Engraved Gems of the Romans, London, 1971, გვ. 43, ილ. 161; E. Zwierlein-Diehl, Die antiken Gemmen des Kunsthistorisches Museums im Wien, I, München, 1973, Bd. 1, გვ. 85, ტაბ. 33, №198.

³⁸ В. С. Щербакова, Коллекция гемм из некрополя в окрестностях Херсонеса, გვ. 97.

რობის სიმბოლოდ მიაჩნია.³⁹ არ არის გამორიცხული, რომ ეს მართლაც ასე იყოს. პიტიუნტი, რომ საპორტო-საგარნიზონო ციხე-ქალაქს წარმოადგენდა. მაგრამ, ჩვენი აზრით, ზემოაღნიშნული სიუჟეტი მაინც მთვარის სიმბოლიზმს, სიყვარულს, ეროტიულობას უნდა უკავშირდებოდეს.

რაც შეეხება ფსიქეასა (ბერძნულად – *Ψυχή*) და ამურის გამოსახულებას (№18, ინვ. №1431; №19, ინვ. №1432), მითების მიხედვით, ისინი მეუღლეები იყვნენ და სულისა და სხეულის სიმბოლოდ ითვლებოდნენ. მათი ქანდაკება დგას რომში, კაპიტოლიუმის მუზეუმში. ამ ორი ღვთაების გამოსახულებიანი გემები შესაძლოა გამოყენებული ყოფილიყო ქორწინების დროს საჩუქრად,⁴⁰ რაც თავისთავად სიყვარულთან არის დაკავშირებული.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე დემეტრას გამოსახულებიანი (ბერძნული – *Δημήτρις*, ასევე – *Δηώ*, ლათინური – *Demeter*) გემის აღმოჩენას (№16, ინვ. №1429, ტაბ. IX, №5). თუ მხედველობაში მივიღებთ ქალაქის სტატუსს – ქალაქი ციხე-სიმაგრე, რომელშიც ერთი მხრივ, რომის XV ლეგიონის ცალკეული ვექსილაციაა ჩაყენებული, ხოლო მეორე მხრივ, შავი ზღვა, რომელიც ალებ-მიცემის ბრწყინვალე საშუალებას იძლევა – დემეტრას გამოსახულებიანი ინტალიო სიუჟეტის თვალსაზრისით, თითქოს განზე დგას ზემოთ მოყვანილი ჭრილაქვებისაგან. ჩვენ მიერ განხილული ღვთაებები ვაჭრობასთან, მოგზაურობასთან, სიყვარულთან, სილამაზესთან იყვნენ დაკავშირებულნი. დემეტრა კი, როგორც ცნობილია, მიწადმოქმედების დამაარსებელი ქალღმერთია, რომელსაც მიწის სამუშაოების დაწყებისას მხარტმეცდნენ ძღვენს. იგი იმავდროულად, არის დედა, რომელიც განიცდის შვილის დაკარგვას. დემეტრა ეძებს თავის ქალიშვილს – პერსი-

³⁹ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites (British Archaeological Reports, 8 (1)), 1974, გვ. 97.

⁴⁰ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1), გვ. 97.

ფონეს (ბერძნული – *Περσεφόνη*, ლათინური – *Proserpina*). ღვთაება გამოისახებოდა შავი მოსასხამით, პურის თავთავების გვერდით. დემეტრა მალალია, წარმოსადეგი, სქელთმიანი.⁴¹ მან მისცა ელევსინის (ბერძნული – *Ἐλευσίς*, *Ἐλευσιος*) მეფე კელეოსის (ბერძნულად – *Κελεός*) ახალგაზრდა შვილს ტრიპოლემოსს (ბერძნული – *Τριπτόλεμος*, ლათინური – *Triptolemus*) პურის მარცვლები, რომელმაც პირველმა სამჯერ მოხნა და დათესა მიწა. შემდეგ კი ყველას ასწავლა მიწადმოქმედება. ღვთაებას ხშირად გამოსახავდნენ მონეტებზეც. მაგალითად ქალაქ ამისოს მონეტებზე, რომელიც შემდეგში ქალაქის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ემბლემა გახდა. ნიშანდობლივია, რომ ამისო – მილეტისა და ამისო – ნიკეის სამოკავშირეო მონეტებზე ეს ქალღმერთი ქალაქ ამისოს განსახიერებას წარმოადგენდა.⁴²

ზემოაღნიშნული დემეტრას გამოსახულებიანი გემა ჩვენთვის საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ პიტიუნტის ციხე-ქალაქობის კიდევ ერთი მხარე. კერძოდ ჩანს, რომ მისი მცხოვრებნი მიწადმოქმედებასაც მისდევდნენ, რაც საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ქალაქში რომის XV ლეგიონის ლეგიონერების გარდა იყვნენ მიწადმოქმედებიც, რაც თავის მხრივ, ემთხვევა არქეოლოგიურ აღმოჩენებს. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დგინდება, რომ ბიჭვინთაში რომაულ კასტელუმთან ერთად წარმოიქმნა საქალაქო დასახლება კანაბე, რომელიც პიტიუნტის ციტადელს ეკვრის წრიული მოყვანილობის გალავნით და კოშკით. მისი საერთო ფართი 4,5 ჰექტარს არ აღემატება.⁴³ ამ ფორმის საქალაქო დასახლებები – უშუალოდ ციხესთან მიბმული აღმოსავლეთ შავიზღიპირეთისთვის იყო დამახასიათებელი,⁴⁴ სადაც გადამ-

⁴¹ А. А. Тахо-Годи, Греческая мифология, გვ. 165-167.

⁴² М. И. Максимова, Античные города Юго-Восточного Причерноморья. Москва-Ленинград, 1956, გვ. 315.

⁴³ გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, თბ., 1991, გვ. 69.

⁴⁴ 25 წლის კარგი სამსახურისათვის რომელი ლეგიონერების პროვინციული ჯარი (აუხილია) რიგ შემთხვევაში რომის მოქალაქეობას და

დგარ ჯარისკაცებთან ერთად, როგორც ეს ადრიანესეულ ფასისში⁴⁵ იყო, ადგილობრივ მოსახლეობასაც უნდა ეცხოვრა.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე დაფიქსირდა, აგრეთვე ჰერმესის გამოსახულებიანი (ბერძნული – Ερμης, ლათინური – Mercurius) (№25, ინვ. №1437, ტაბ. IX, №10) ინტალიო. უპირველესად გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ჰერმესის გამოსახულებიანი საბეჭდავები საკმაოდ ხშირად გვხვდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. მაგალითად იგივე ურბნისში.⁴⁶ ბიჭვინთის მსგავსი გემა აქვს მოცემული მარ. ლორთქიფანიძეს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემებში.⁴⁷

ჰერმესი – ზევსისა და მაიას შვილი – უძველესი დროიდან ბუნების მეფედ ითვლებოდა. ბერძნები მას მიაწერდნენ ანბანის, რიცხვთა გამოგონებას, ღვთისმსახურების დაწყებას და სხვ. იგი ღმერთების ნების მაცნეა. ზევსის შიკრიკი და მისივე ნების აღმსრულებელი, რომლისთვისაც იცვამს მფრინავ სანდლებს. ამიტომ ჰერმესს ხშირად ამ სანდლებით გამოსახავდნენ. მფრინავი სანდლებით გამოსახავდნენ ღვთაებას მაშინაც, როდესაც იგი მოგზაურობისა და მოგზაურების მფარველად სურდათ წარმოეჩინათ (ჰერმესი მოგზაურების მფარველადაც ითვლებოდა). იგი ყველა საქმის კეთილად დამაგვირგინებელი

მინის ნაკვეთს იღებდა, ხშირად სამხედრო ბანაკის შემადგენლობაში. სვეერუსებიდან მომდინარე ახ. წ. II ს-ის ბოლოსა და III ს-ის დასაწყისში ჯარისკაცებს არა მარტო მინის ნაკვეთის დამუშავების უფლება მისცეს, არამედ დააკანონეს მათი შერეული ქორწინება ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლებთან. ახ. წ. III ს-ში რომაული სამხედრო ბანაკები მიწადმოქმედთა დასახლებად იქცნენ. ასეთი პროცესები უშუალოდ ბიჭვინთაშიც მიმდინარეობდა [ლორთქიფანიძე გ., ბიჭვინთის ნაქალაქარი, გვ. 47].

⁴⁵ ფაიუმში აღმოჩენილ II ს-ით დათარიღებულ პაპირუსის ფრაგმენტზე (აფსაროსიდან გაგზავნილ წერილში) მოხსენიებულია იქ მდგარი კლავდიუსის სახელობის II კოჰორტის ვეტერანი.

⁴⁶ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, ტაბ. II, №6, №31.

⁴⁷ მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, IV, თბ., 1967, № № 44, 45.

და ბედნიერებისა და კეთილდღეობის მომნიჭებელია. ჰერმესის მფარველობა ესაჭიროებოდა ვაჭრებს და ღვთაებაც მფარველობდა მათ. ვინაიდან ადამიანისთვის ყველაზე უცნაური იმქვეყნად მოგზაურობაა, ჰერმესი აქაც მათ მეგზურად გვევლინება. იგი ჰადესში მიცვალებულების სულების გამცილებელია. ძველი ბერძნები ჰერმესის გამოსახულებას ადგამდნენ საფლავებს, რითიც ცოცხლებს სურდათ დახმარებოდნენ მიცვალებულებს იმქვეყნიურ ცხოვრებაში გადასვლაში. ღვთაება თავისი სასწაულმოქმედი კვერთხით – კერიკიონით ძილს ჰგვრის ხალხს. ჰერმესი მფარველობდა მწყემსებს და მიჰყავდა მათთან ახალშობილი ბავშვები. ასე მაგალითად: დიონისე, პერაკლე. ითვლებოდა ნახირისა და საძოვრების ღმერთად. როცა ბერძენთა შორის დანინაურდა მებრძოლი ტომი აქეა, ჰერმესი ომის ღვთაებაც გახდა. ოჯახის რომელიმე წევრის გარდაცვალებიდან 30 დღის შემდეგ, ჰერმესს მთავრადმეცხვრეობა ეძღვნა. ღვთაების საპატივცემულოდ ეწყობოდა საზეიმო სვლა, რომელზეც ყველაზე ლამაზ ახალგაზრდა ყმანვილს მხრებზე შემოგდებული ცხვარი მიქონდა. ანტიკური ხანის ხელოვნების ნიმუშებზე სწორედ ეს სიუჟეტი იყო პოპულარული.

ჰერმესს გამოსახავდნენ როგორც სწორი აღნაგობის ახალგაზრდა ყმანვილს, რომელსაც ხშირად ქისა და კერიკიონი ეჭირა ხელში. ან ტერფებზე ფრთებით, ფართოფარფლებიანი, ბრტყელი, სამოგზაურო ქუდით... თუმცა მისი უძველესი სახე ოთხკუთხა პოცდამენტზე დადგმული ღვთაების ბიუსტია. ჰერმესს მსხვერპლად სწირავდნენ თაფლს, ლედვის ჩირს, ღვეხელს, ღორს, კრავს, ცხვარს და სამსხვერპლო ცხოველის ენას.

როცა აზიასა და აფრიკაში ჩნდება ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები, ჰერმესი გაიგივებულ იქნა ეგვიპტურ ღვთაება თოტთან (ბერძნული – ოთმ (თოთ)), რომელიც თავის მხრივ, სიბრძნის, მეცნიერებისა და მაგიის მფარველი იყო.⁴⁸ ელინური და ეგვიპტური ტრადიციების გაერთიანებამ მოგვცა ახალი

⁴⁸ Н. А. Кун, Легенды и мифы древней Греции, гл. 39-40.

ღვთაება **Hermes Trismegistos** – პერმეტიზმისა და ლეგენდარული ალქიმიის ფუძემდებელი. პერმესი სულ უფრო პოპულარული ხდება გვიან ანტიკურ ხანაში. განსაკუთრებით სამხრეთ შავი ზღვისპირეთის ქალაქებში. მაგალითად ტრაპეზუნტში, სადაც მიუხედავად იმისა, რომ დომინირებდა აღმოსავლური თვთაება მითრა, ტაძრის ეზოში იმპერატორ ადრიანეს (Caesar Traianus Hadrianus Augustus 117-138 წწ.) ქანდაკებასთან ერთად იდგა პერმესის ქანდაკება.

პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემაზე პერმესი (№25, ინვ. №1437, ტაბ. IX, №10). ქისითა და კერიკეიონით არის წარმოდგენილი. ღვთაება ამ შემთხვევაში, ვაჭრობის ალებ-მიცემის, მოგზაურობის ღვთაებად გვევლინება. ეს არც არის გასაკვირი, პიტიუნტი ხომ საპორტო ციხე-ქალაქს წარმოადგენდა.

პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია, აგრეთვე, გემა გრიფონის გამოსახულებით (№1, ინვ. №1414, ტაბ. VIII, №1). გრიფონი – ნახევრად არწივი-ნახევრად ლომი – ფანტასტიკური, მითოლოგიური არსებაა გველის დიდი კუდით. ერთ-ერთი ვერსიით გრიფონი მომდინარეობს ლათინური **grȳphus**-სგან (ბერძნული – γρύψ). მეორე ჰიპოთეზის მიხედვით კი, ბერძნული γρυπτός-სგან. არსებობს თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც გრიფონის ბერძნული სახელი ებრაული ქერუბიმიდან მომდინარეობს. ყველაზე მეტად მაინც ის თვალსაზრისი გაზიარებულია, რომ გრიფონი ძველ ინდურ მითოლოგიას უკავშირდება, რომლის მიხედვითაც ოქროს განძის მცველად გვევლინება... სხვადასხვა მითებსა და ლეგენდებში იგი სულის მხსნელია. აქედან გამომდინარე, მას ადგილი სიცოცხლის ხესთან აქვს განკუთვნილი. ანტიკურ სინამდვილეში გრიფონი პერალდიკური ცხოველის როლს ასრულებდა. გამოისახებოდა რომაულ სასახლეებში, განსაკუთრებით შენობების პორტალზე, როგორც ლომებზე, გველებზე, ბოროტ ძალებზე გამარჯვების სიმბოლო. გრი-

ფონი ცალკე დგას. იგი ამალღებულია გველებსა და ზღვის ცხოველებზე.⁴⁹

ფ. აკერმანის მიხედვით, გრიფონი განასახიერებს მზის ორმაგ სახეს.⁵⁰ ეს ფანტასტიკური ცხოველი სიმბოლურად ყოფიერების ორ სფეროზე – მინასა და ცაზე ბატონობის სიმბოლური გამოხატულებაა. მზის სტიქიის ორი მთავარი ცხოველის (არნივი, ლომი) ერთ არსებაში გაერთიანება მზეს, სიძლიერეს, სიფხიზლეს... განასახიერებს.

წყაროებში გრიფონი პირველად ძვ. წ. III-II სს-ში ჩნდება. იგი მოხსენიებულია ალექსანდრიაში შედგენილ ცხოველთა კატალოგში. ქრისტიანულ წარმოსახვით სამყაროში გრიფონი უპირველეს ყოვლისა, ქრისტეს გონის სიმბოლოა. ქრისტესი – ცისა და მიწის მბრძანებელისა. მისი უკვდავების, სრულყოფილების, ორბუნოვანობის გამო. გრიფონი აღდგომისა და ცად ამალღების სიმბოლოა. მაგრამ ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ ადრეულ ქრისტიანულ ხელოვნებაში ეს ფანტასტიკური არსება იშვიათად გვხვდება.⁵¹

უდაოდ საინტერესო ნიმუშია 1987 წელს ბიჭვინთის ნაქალაქარის შემოგარენში შემთხვევით აღმოჩენილი ბეჭედი, რომელშიც ზის მუქი წარინჯისფერი სარდიონის თვალი თხის? (აღამიანის სახით), ან კენტავრის გამოსახულებით პროფილში. ინტალიოს ჩვენ ხელთ უქონლობის გამო მასზე დანერილებით საუბარი არ შეგვიძლია. ბეჭედი დაცულია ბიჭვინთის მუზეუმში.

ცხოველების კულტი, მათი თაყვანისცემა, არ იყო დამახასიათებელი ბერძნულ-რომაული რელიგიისათვის. მაგრამ, ანტიკურ სამყაროში, ღმერთებს შეეძლოთ ამა თუ იმ ცხოველთა სახეების მიღება. მაგალითად: აპოლონს შეეძლო გამოცხადებუ-

⁴⁹ Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, Rom-Freiburg-Basel-Wien, III, 1971, გვ. 202-204.

⁵⁰ Ph. Ackerman, Sasanian Seals, dans AU Pope. A Survey of Persian Art, 1938/39, გვ. 795.

⁵¹ Lexikon der christlichen Ikonographie, III, გვ. 202-204.

ლიყო ძერის ან დელფინის, დიონისეს ლომის ან თხის, აფროდიტეს მტრედის სახით. საყოველთაოდ ცნობილია ზევსის მრავალრიცხოვანი გარდაქმნები არწივად, გველად თუ ხარად, რამაც შესაბამისი ასახვა ჰპოვა ანტიკური ხანის ხელოვნებაში. ანტიკურ სამყაროში რელიგიური მეტამორფოზის დროს ღმერთებს ანიჭებდნენ ცხოველების თვისებებს. დემონები და ნახევრად ღმერთები კი ძირითადად გამოისახებოდნენ ნახევრად ცხოველად და ნახევრად ადამიანად. მაგალითად: კენტავრად, სილენად, სატირად. ამას ემატება ის ფაქტი, რომ ჩვენთვის საინტერესო გვიან ანტიკური ხანისათვის დამახასიათებელი ხდება წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ ცხოველები უშუალოდ იღებდნენ მონაწილეობას ადამიანის სულის იმქვეყნიურ ცხოვრებაში გადაყვანაში. კერძოდ პეპლები, ჩიტები და გველიც კი.

ჩვენ შევეცდებით გავარკვიოთ ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებზე გამოსახული ცხოველებისა და სიმბოლოების იკონოგრაფიული მნიშვნელობა, რადგან II-IV საუკუნეები (ძირითადად სწორედ ამ პერიოდს ემთხვევა პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკის ნიმუშები) ფრიად მნიშვნელოვან პერიოდს წარმოადგენს არა მხოლოდ პიტიუნტის ისტორიისათვის. სწორედ ამ დროს მიმდინარეობს ის უდიდესი რელიგიური ცვლილებები, რაც ქრისტიანობის გავრცელებასთან არის დაკავშირებული. ჩვენი აზრით კი, საქართველოს ზღვისპირეთის ამ უმნიშვნელოვანესმა კულტურულ-პოლიტიკურმა და სტრატეგიულმა ცენტრმა, რომელიც II საუკუნიდან არსებობს როგორც რომის იმპერიის სამხედრო-სტრატეგიული ფორპოსტი, III საუკუნის ბოლოსა და IV საუკუნის დასაწყისიდან განსაკუთრებული რელიგიური დატვირთვა მიიღო და იქცა ახალი – ქრისტიანული ცივილიზაციის საყრდენ პუნქტად დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. შესაბამისად, ფრიად ღირებულია იმ ფაქტის დადგენა, აისახა თუ არა ყოველივე გლიპტიკის ნიმუშებზე.

უპირველესად გვინდა აღვნიშნოთ დელფინის გამოსახულებიანი (№7, ინვ. №1420, ტაბ. VIII, №7) ინტალიო. დელფინი ორ

– ზღვისა და ჰაერის სტიქიაში მცხოვრები არსებაა, რომელიც ამ და იმქვეყნიურ სამყაროს შორის არსებულ დამაკავშირებელ რგოლს წარმოადგენს. იგი თევზების მეფეა. ზღვის სტიქიის განსახიერებაა. დელფინი ზღვის სიძლიერის, უსაფრთხოების, სისწრაფის, კეთილშობილების, სიყვარულის, კმაყოფილების სიმბოლოა. იგი ხსნის ალეგორიაა – ხომალდის დაღუპვისას ადამიანების მხსნელად გვევლინება.

ძველი შუამდინარული (შუმერული, სემიტური) მითოლოგიიდან მოყოლებული დელფინი ყოველთვის კეთილშობილების განსახიერებაა. იგი იშთარის ერთ-ერთი ატრიბუტია, მიძღვნილია ატარგატისისადმი. ეგვიპტელებთან დელფინი ისიდასთან ერთად გამოიხატებოდა. მინოსურ კულტურაში იგი ზღვაზე ბატონობის სიმბოლოა. ბერძნულ მითოლოგიაში ფსიქოპომპოსი – იმქვეყნიურ სამყაროში სულების გადამყვანია. აფროდიტეს, პოსეიდონის, დიონისეს, აპოლონის (ტყუილად როდი მიიღო აპოლონმა "Delphinios"-ის წოდება) თანამგზავრია. აქვს როგორც მთვარის, ისე სოლარული თვისებები. აპოლონთან ერთად გამოსახული განასახიერებს მზესა და სინათლეს. ხოლო აფროდიტესა და ეროსთან ერთად მთვარის სიმბოლიზმის, ეროტიულობის გამომხატველია. ძველ ეტრუსკებთან და რომაელებთან დელფინი საიქიო ცხოვრებაში სულების გადამყვანია. მითრრაიზმში დაკავშირებულია მითრასთან – სინათლის სიმბოლოსთან.

დელფინი ითვლებოდა ტარენტის, მესინისა და სხვა ქალაქების სიმბოლოდ. მას ზოგიერთი ანტიკური ქალაქის მონეტებზე სამკაპთან ერთად გამოსახავდნენ. დელფინი ხელოვნებასა და ლიერატურაში პოპულარულ მოტივად გვევლინება. ანტიკური პოეტებისათვის დელფინი ადამიანისადმი უანგარო სიყვარულის მაგალითს წარმოადგენდა, რის გამოც იგი მეგობრობის სიმბოლო გახდა...⁵² ადრექრისტიანულ ხელოვნებაში დელფინის მოტივი კვლავ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. ქრისტიანულ

⁵² Словарь античности, гл. 174.

სიმბოლიკაში აღდგომასა და სულის გადარჩენასთან არის დაკავშირებული. ღუზასთან ან გემთან გამოსახული დელფინი ქრისტეს ეკლესიის სიმბოლოა. სამკაპით განგმირული ან ღუზას მიჯაჭული კი მაცხოვრის ჯვარცმის განსახიერებაა. მაგალითად სამკაპთან ერთად არის გამოსახული დელფინი ვია ნომენტანას კატაკომბების კედელზე, რაც ხსნის მიმანიშნებელია.⁵³ დაახლოებით IV საუკუნეში სხვადასხვა ქრისტიანულ მონოგრამებში დელფინი ჩნდება სამი სახით. უფრო მოგვიანებით ის მიგვანიშნებს ნეოპლატონურ სიმბოლოზე.⁵⁴

ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილი გემა, ინტალიოს მოყვანილობითა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, გვიან ანტიკურ ხანას განეკუთვნება. ძნელია იმის მტკიცება გამოსახულება სტილისტურად ანტიკურ სამყაროს უფრო განეკუთვნება, თუ ადრექრისტიანულს, რადგან ამ დროს სიმბოლოთა გამოსახულებები ფორმის მიხედვით, თითქმის არ განზსხვავდება ერთმანეთისაგან. ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია სამარხის ტიპი, რომელშიც აღნიშნული ბეჭედია აღმოჩენილი, მიცვალებულის მდებარეობა, თავის დამხრობა... სამარხი (№302), რომელშიც დელფინის გამოსახულებიანი ინტალიო დაფიქსირდა ორმო ინვენტარიანია. მიცვალებული წევს გამოტილ მდგომარეობაში, ხელები გულზე აქვს დალაგებული თავით ჩრდილოეთით. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დელფინი ამ შემთხვევაში ზღვის სამყაროსთან არის დაკავშირებული, რომელიც მეზღვაურებისთვის ზღვაში გზის მაჩვენებლის სიმბოლოა.⁵⁵

ზღვის სამყაროს უკავშირდება, აგრეთვე, ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე კრევეტის გამოსახულებიანი გემები

⁵³ M. Simon, *La civilisation de l'antiquité et le christianisme*, Paris, 1972, გვ. 372, სურ. 128.

⁵⁴ *Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie*, Rom-Freiburg-Basel-Wien, I, 1968. გვ. 503-504.

⁵⁵ M. Henig, *A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites*, 8 (1), 1974, გვ. 56.

(№9, ინვ. №1422, ტაბ. VIII, №9; №12, ინვ. №1425, ტაბ. VIII, №10), რომელთა ანალოგიები ფართოდ არის გავრცელებული მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. განსაკუთრებით რომის ძლევამოსილი ლეგიონებისა ან მათი ცალკეული ვექსილაციების დისლოკაციის ადგილებში. გვხვდება საქართველოსა⁵⁶ და ჩრდილო შავიზღვისპირეთშიც.⁵⁷

კრევეტის გამოსახულებიანი გემების სიმბოლურ დატვირთვასთან დაკავშირებით სხვადასხვა აზრი არსებობს. მკვლევართა ნაწილი მათ ე. წ. საკვებთან დაკავშირებულ გემებს უწოდებს,⁵⁸ ზოგი კი თევზისგამოსახულებიანს.⁵⁹

საინტერესო ეგზემპლარს წარმოადგენს ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილი ლომის გამოსახულებიანი გემა (№13, ინვ. №1426, ტაბ. IX, №2). ლომი უძველესი დროიდან ვაჟკაცობის, სიმამაცის, სინათლის სიმბოლოდ ითვლებოდა. ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში ფართოდ იყო გავრცელებული ლომის, როგორც „მფარველი ცხოველის“ გამოსახულება. ლომი იყო მითრას სიმბოლოც.⁶⁰ ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, ლომი მზის ღვთაების – აპოლონის ქმნილებაა, კიბელას, არტემიდეს და აფროდიტეს თანმხლები ცხოველია. ადრექრისტიანულ ხელოვნებაში წმინდა მარკოზს, წმინდა იერონიმესა და თვით

⁵⁶ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, გვ. 8, № № 113, 117.

⁵⁷ В. С. Щербакowa, Коллекция гемм из некрополя в окрестностях Херсонеса, გვ. 99.

⁵⁸ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (I), გვ. 150; M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (II), № № 71, 715.

⁵⁹ H. Guiraud, Intailles et camees de l'époque romaine en Gaule, Paris, 1988.

⁶⁰ ოთ. ლორთქიფანიძე, ვანის ნაქალაქარი, ვანი, I, თბ., 1972, გვ. 10-11, 37; გ. ყიფიანი, ანტიკური გამოსახულებანი, ჟურ. ნარკვევები, საქართველოს შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ჟურნალი, I, 1995, გვ. 10-21; А. Я. Борисов, В. Г. Луконин, Сасанидские Геммы, Л., 1963, გვ. 34; Encyclopédies des symbol, Librairie générale Française, 1998, გვ. 365-367.

ქრისტესაც კი განასახიერებდა. ბერძნულ-რომაულ არქიტექტურაში ლომის ფიგურა გამოყენებული იყო როგორც კრინოფილაქტის (წყაროს მცველი) სახით და როგორც დეკორატიული ელემენტი. ფრიგიასა და საბერძნეთში ლომს გამოსახავდნენ კიბელასთან (Magna mater) ერთად, რომელიც ლომებით შებმულ ეტლს მიაქროლებდა. ანტიკურ პერიოდშივე ლომი გახდა ზოდი-აქოს ერთ-ერთი ნიშანი, ყოვლისშემძლე ცეცხლის სიმბოლო.⁶¹ ზოგჯერ ლომის სიმბოლო შეიცავს შეკავშირებას. ლომის ბრძოლა კოსმიურ ძალებთან სიკეთისა და ბოროტების ჭიდილის გამოხატულებაა. ბიბლიაში ლომის მტაცებლური ბუნება გაგებულია როგორც ძლიერი წინააღმდეგობა ეშმაკისადმი, ან ღვთის რისხვა. ლომი მეფეა ცხოველთა.⁶²

ლომის მრავალრიცხოვანი გამოსახულებებია ქართულ ხელოვნებაშიც. ოქროს ლომის ქანდაკება წნორის ყორღანიდან⁶³ ძვ. წ. IX-VII სს. ბრინჯაოს სარტყელი ტაკიას სამაროვნიდან,⁶⁴ კოლხური თეთრი, ვანის ოქროს სამაჯურები და დიადემა.⁶⁵ ამ მხრივ, ჩვენ ინტერესს იწვევს ახ. წ. II ს-ის ავტორის ფლავიუს არიანეს მიერ თავის „პერიპლუსში“ მოთხრობილი ამბავი ფასიანელი ქალღმერთის შესახებ. „ფასისში რომ შედიხარ, მარცხნივ აღმართულია ქანდაკება ქალღმერთი ფასიანესი. გარეგნობის მიხედვით, იგი ჰგავს რეას, რადგან ხელში წინწილი უჭირავს. აგრეთვე, მისი სავარძლის წინ წვანან ლომები, თვითონ კი ზის როგორც ფიდიასის ათენა მეტროონში“ (ღმერთების დიდი დედის ტაძარი) (Ap., PPE, 9).

ამავე თვალსაზრისით არის საინტერესო სვანური ეთნოგრაფიული მასალებიც. კერძოდ, სვანური დროშა „ლემ“, რომე-

⁶¹ Словарь античности, გვ. 309.

⁶² Lexikon der christlichen Ikonographie, III, გვ. 112-119.

⁶³ ო. ჯაფარიძე, ქართველი ტომების ეთნოკულტურული ისტორიისათვის ძვ. წ. III ათასწლეულში, თბ., 1998, გვ. 121.

⁶⁴ მ. ხიდაშელი, ცენტრალური ამიერკავკასიის გრაფიკული ხელოვნება ადრეული რკინის ხანაში, თბ., 1982, გვ. 18-24.

⁶⁵ ოთ. ლორთქიფანიძე, ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002, გვ. 196-197.

ლიც ლომს განასახიერებდა. გადმოცემის თანახმად, იგი სვანე-ბისათვის გადაუცია ღვთაება ლამარიას – მიწისა და ადამიანების ნაყოფიერების მფარველს.⁶⁶

ანტიკური პერიოდის გლიპტიკის ნიმუშებზე ლომის გამოსახულებას მკვლევართა ნაწილი ზოდიაქოს ნიშნებად მიიჩნევს და შესაბამისი თანავარსკვლავედის სიმბოლოდ აღიქვამს.⁶⁷ ნაწილი კი ე. წ. ასტროლოგიურ გემებს გვიან ანტიკურ ხანაში ხშირად ლეგიონის ნიშნებს უკავშირებს. მაგალითად ო. ნევეროვი, რომელის მიხედვითაც, ლომი აღნიშნული პერიოდისათვის რომის ლეგიონის სიმბოლო გახდა.⁶⁸

მკვლევართა ნაწილის თვალსაზრისით, ლომის სიმბოლო ადრეულ ქრისტიანობაში არა წარმართობიდან, არამედ იუდაიზმიდან იყო შესული, როგორც ძლიერი და ყურადღებიანი მცველის გამომხატულება. რის საფუძვლადაც ბიბლიაში მოყვანილი ამბავი მიაჩნიათ, რომლის თანახმადაც, სოლომონმა უფლის რჩევით ლომების ოქროსა და ვერცხლის ქანდაკებები ღვთის ტაძარში დაადგმევინა (3 მეფეთა, 7:29,36). სწორედ ამ მნიშვნელობის გამომხატველი უნდა იყოს მათი გამოჩენა ადრექრისტიანულ სარკოფაგებზეც.⁶⁹

ვითვალისწინებთ რა ბეჭდის ფორმას, ინტილიოზე გამოსახული ლომის გამოსახულების სტილს, ქვაზე კვეთის მანერას, სამარხის ტიპს, ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილ ლომის გამოსახულებიან გემას ძლიერების სიმბოლოდ მივიჩნევთ და რომის ლეგიონებს უუკავშირებთ.

ბიჭვინთის სამაროვანზე დაფიქსირებულია, აგრეთვე, მორიელის გამოსახულებიანი გემა (№14, ინვ. №1427, ტაბ. IX, №3),

⁶⁶ ოთ. ლორთქიფანიძე, ძველი კოლხეთის კულტურა, თბ., 1972, გვ. 68.

⁶⁷ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1), გვ. 13.

⁶⁸ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, გვ. 121.

⁶⁹ А. Фон Фрикен, Римские катакомбы и памятники первоначального христианского искусства. ч. II. М., 1877, გვ. 86-88; А. С. Уваров, Христианская символика, ч. I (дополненное и переработанное издание), Москва-Санкт-Петербург, 2001, გვ. 243-244.

უპირველესად გვინდა აღვნიშნოთ, რომ როგორც ცალკე, ისე წყვილად გამოხატული მორიელი საკმაოდ ხშირად გვხვდება გვიან ანტიკურ ხანაში, განსაკუთრებით რომის ძლევამოსილი ლეგიონების დისლოცირების ადგილებში.

ბიბლიაში მორიელი სიყალბის სიმბოლოა. მასვე მიენერება მეენეობა (გამცემლობის, გამყიდველობის ნიშანი).⁷⁰ ფ. აკერმანი მორიელს ასტრალურ კულტს უკავშირებს.⁷¹ ითვლებოდა, რომ ვინც ამ ნიშანს ატარებდა შესაბამისი თანავარსკვლავედის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა. ამავე აზრს იმეორებს ინგლისის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებთან დაკავშირებით მ. ჰენიგი.⁷² ო. ნევეროვის თვალსაზრისით, მორიელს, ისევე როგორც ლომს გვიან ანტიკურ ხანაში ხშირად რომის ლეგიონის ნიშნებსა და კულტებს უკავშირებენ.⁷³ ვითვალისწინებთ რა ინტალიოზე გამოსახული მორიელის გამოსახულების სტილს, ინტალიოსა და ბექდის ფორმას გემას ზოდიაქოს ნიშნად მივიჩნევთ და ვასკვნით, რომ სავსებით შესაძლებელია, ბიჭვინთის სამაროვანზე დაფიქსირებული მორიელის გამოსახულება შესატყვისი თანავარსკვლავედის სიმბოლური გამოხატულება იყოს.

ზოდიაქოს გამოსახულებებზე ცნობილი იყო ხალხში ძველი შეხედულება, თითქოს ისინი განაგებდნენ ადამიანის სხეულის გარკვეულ ნაწილებს და იფარავდნენ მათ სხვადასხვა სნეულებებისაგან. ამიტომ ამ სახის გამოსახულებების ტარებას გარკვეული მაგიური, მფარველობითი მნიშვნელობა ჰქონდა.⁷⁴

ზემოაღნიშნული საკითხიდან გამომდინარე, გვინდა შევჩერდეთ, ჩვენი აზრით, ფრიად მნიშვნელოვან საკითხზე – მაგი-

⁷⁰ Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, Rom-Freiburg-Basel-Wien, II, 1970, გვ. 179.

⁷¹ Ph. Ackerman, Sasanian Seals, dans AU Pope, გვ. 804.

⁷² M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1), გვ. 134.

⁷³ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, გვ. 121.

⁷⁴ D. H. Bivar, Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum. Stamp Seals, pt. 2. The Sassanian Dynasty, London, 1969, გვ. 27.

ურ და გნოსტიკურ გემებზე. ანტიკურ ხანაში ამა თუ იმ ქვას უკავშირებდნენ სხვადასხვა პლანეტებს. მაგალითად: ფირუზს – სატურნს, სარდიონსა და კალას – იუპიტერს, ზურმუხტსა და რკინას – მარსს, საფირონსა და ოქროს – მზეს. ამეთეისტოსა და სპილენძს – ვენერას, მაგნეტიტსა (რკინაქვა) და ვერცხლისწყალს – მერკურს, ბროლსა და ვერცხლს – მთვარეს. რწმენა ქვების ზებუნებრივი ძალის შესახებ, რომლებსაც შეეძლოთ იგი ადამიანისათვის გადაეცათ გრძელდებოდა მთელი ანტიკური ხანის განმავლობაში, რაშიც თავის როლს უძველესი პრიმიტიული სახალხო მაგია, ქანაანელების, ბაბილონელების, ასურელების თეოლოგიური თეორიების რელიქტები და ანტიკური პერიოდის ასტროლოგ-მოგვების პრაქტიკა თამაშობდა. ანიკურ პერიოდში არსებობდა საკმაოდ ფართო ლიტერატურა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით – ე. ნ. „ლაპიდარები“, რომელთა ფრაგმენტებმაც, ზოგჯერ გადამუშავებული სახით, ჩვენამდეც მოაღწია.⁷⁵

ეს განსაკუთრებით კარგად აისახა გვიან ანტიკური ხანის ბოლო წლების გლიპტიკაზე, რაც ამ პერიოდში გემების კეთების ხელოვნების ძლიერ დაცემაში გამოიხატა. ეს იყო პოლითეისტური რელიგიის კედომისა და ცრუ რწმენის ბატონობის ეპოქა.⁷⁶ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩვენამდე მოღწეული გემების დიდი ნაწილი სწორედ ხალხის ამგვარი რწმენის თვალსაჩინო ნიმუშს წარმოადგენს.

ზემოაღნიშნულ მოვლენასთან დაკავშირებით ძირითადად ორი თვალსაზრისი არსებობს: 1. გემების მკვეთელებს არ შეეძლოთ გემების უკეთ კეთება და 2. ოსტატები კვეთის ამ პრიმიტიულ სტილს მიმართავდნენ შეგნებულად. მაგალითად ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში ჰ. ვ. ვალტერსი აღნიშნავდა, რომ ჩვენ შეგვიძლია უკუ ვაგდოთ პირველი მოსაზრებაო. შესაბამისად, ამ მოვლენის მხოლოდ ერთადერთი ახსნა რჩება – ეს გემები არ აღიქმებოდა ესთეტიკური თვალსაზრისით, მათ არ იყე-

⁷⁵ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, гл. 123.

⁷⁶ М. И. Максимова, Античные резные камни Эрмитажа, М.-Л., 1926, гл. 12.

ნებდნენ სამკაულებად, მათ ღირებულებაზე არ მოქმედებდა კვეთის ხარისხი. ამ გემებს მაგიურ ბუნებას მიაწერდნენ.⁷⁷ ამიტომ ზოგიერთი ძვირფასი და ნახევრადძვირფასი ქვების განსაკუთრებული სახეებისათვის სამკურნალო თვისებების მინიჭების გამო ხშირად ძნელია განვასხვავოთ ანტიკური მედიცინა და მაგია. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ანტიკურ სინამდვილეში დაშვებული იყო მაგიის სამკურნალო თვისებების გამოყენება, წვიმისა და სეტყვის შეწყვეტის მაგიური მექანიზმი მოსავლის გადარჩენის მიზნით. იმავდროულად, მკაცრი სასჯელი იდებოდა მაგიის იმგვარი გამოყენებისათვის, რომელიც ზარალს მიაყენებდა სხვას.

ანტიკურ სამყაროში გავრცელებული იყო სანამლავის წინააღმდეგ მოქმედი და სასიყვერულო ამულეტები. იყო გემების მეორადად – ამულეტებად გამოყენების შემთხვევებიც. ამ მხრივ არც ქართული სახელმწიფოები წარმოადგენდა გამონაკლისს. აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ფიქსირდება ოქროს გულსაკიდი, რომელიც არქეოლოგებმა 1951 წ. წილკანში შემთხვევით აღმოჩენილ სამარხში მოიპოვეს (ინვ. №863). გულსაკიდს უზის ამეთვისტოს თვალი (ზომები: 28x22 მმ). ბრტყელ ზედაპირზე გამოსახულია არიადნას ბიუსტი პროფილში, ხოლო გლუვ ქვედაპირზე ამოჭრილია ბერძნული წარწერა. გამოსახულება რომელიც იკითხება, შესრულებულია ადრე არსებულ, შემდეგ გადაშლილ წარწერაზე. გამოსახულებას მარ. ლორთქიფანიძე რომაული კლასიციზმის ნიმუშად მიიჩნევს.⁷⁸

ვრცელი ბერძნული ასოებით შესრულებული წარწერიდან გამართულად არის ერთი ნაწილი, რომელზედაც იკითხება: „*უფალო შეიწყალე სასიკეთოდ და საბედნიეროდ ს(?)ტორიოსი (ამ ნივთის) მატარებელი*“. წარწერის დანარჩენი უდიდესი ნაწილი ასოთა უაზრო ჯგუფების ვარაიაციებია, რომელიც ნივ-

⁷⁷ H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, London, 1926, გვ. 56.

⁷⁸ მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, III, თბ., 1961, №20, გვ. 26-29.

თის მაგიურ დანიშნულებაზე მიუთითებს (როგორც ადრინდელი, ისე მეორე წარწერა მაგიური დანიშნულებისაა). ამგვარად, ნივთი ამულეტს წარმოადგენდა და მისი მფლობელია სტორიოსი თუ ქტორიოსი, რომელიც უფალს შეწყალებას თხოვს. მთელი ეს წარწერა (განსაკუთრებით ადრინდელი) გარკვეულ მიმართებაში იქნებოდა ამავე ნივთზე გამოსახულ არიადნასთან, რომელიც, თავის მხრივ, დაკავშირებული იყო დიონისესთან და ითვლებოდა ვეგეტაციის ღმერთად. წილკნის გემის ორივე წარწერა ახ. წ. II-IV სს-ით თარიღდება. იქიდან გამომდინარე, რომ გემაზე დატანილ ბერძნულ წარწერაში გვაქვს მიმართვა „*უფალო*“ – რაც ქრისტიანული წარწერებისათვის არის დამახასიათებელი, რომლებშიც ხსნას, შველას, შეწყალებას ძირითადად ღმერთს, ქრისტეს, უფალს შესთხოვენ, წილკნის გულსაკიდს ადრექრისტიანულ ნიშნულად მიიჩნევენ და III-IV სს-ით ათარიღებენ.⁷⁹

ამულეტებს იყენებდნენ, აგრეთვე, როგორც თილისმებს, რომლებსაც მფლობელი სხვადასხვა დაავადებებისა და ავითვალისაგან უნდა ეხსნა. ეს გემები არ იყო განკუთვნილი საბეჭდავებად. მათ სამკაულის დანიშნულება ჰქონდა. შესაბამისად, წარწერები მათზე პირდაპირ იკითხებოდა და არა სარკისებურად. ყველაზე გავრცელებული ქვა ამ დროს წითელი, სისხლისფერი იასპია, თუმცა კვეთა ასეთ ქვებზე ხშირად მდარე ხარისხისაა.⁸⁰

მაგიური გემები ძირითადად ოსტატ-მკვეთელების მიერ ვრცელდებოდა და მოგვის ამა თუ იმ წინასწარმეტყველებას უკავშირდებოდა. ასეთი გემები ძირითადად რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში მზადდებოდა. ჩვეულებრივ გამოიხატებოდა ღმერთების გამოსახულებები, რომელთა დახმარება

⁷⁹ თ. ყაუხჩიშვილი, წილკანში აღმოჩენილი გემის ბერძნული წარწერა, მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, I, 1955, გვ. 211-218.

⁸⁰ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, гл. 127-128.

და თანადგომა სჭირდებოდა ადამიანს. წარწერების ენა ძირითადად ბერძნულია, სიუჟეტი კი უმეტესად აღმოსავლური.

ღმერთი, რომელსაც ყველაზე ხშირად მიმართავენ არის აბრაქსასი ანდა უფრო ადრეული ფორმა აბრასაქსი (**Ἀβράξας, Ἀβραάξ**) – მამლისთავიანი ღვთაება, რომელსაც გველის ორი კუდი აქვს. ცნობილი გნოსტიკოსი ბასილიდი (გარდაიცვალა ახ. წ. 138 წელს) აბრაქსასს უწოდებდა უმაღლეს არსებას, რომელიც 364 სამეფოს სათავეში იდგა (აბრაქსასის ბერძნული ასოების ციფრთა მნიშვნელობა საკრალურ რიცხვ 365-ს გვაძლევს). აბრაქსასი ასევე საინტერესოა ებრაული რელიგიის თვალსაზრისითაც. ასეთ გემებზე არაერთხელ გვხვდება ებრაული ღმერთის იაჰვეს (YHWH) სახელი იაო, ცებაოტი, ადონაი, ელოაი. აღმოჩენილია ასეთი წარწერაც „**ΙΑΩ ΑΒΡΑΣΑΞ ΑΔΩΝ ΑΤΑ**“ – „**იაო აბრასაქს – შენ ღმერთი ხარ**“.⁸¹ მკვლევართა ნაწილი მაგიურ გემებზე არსებულ წარწერებს ასტროლოგიურ სიმბოლიკას, პლანეტებს უკავშირებს. მაგალითად A – მერკურს, E – ვენერას, H – ჰელიოსს, O – მარსს, Ω – იუპიტერს.⁸²

საინტერესო ეგზემპლარს წარმოადგენს პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მწერის (ფუტკარი ან ბუზი) გამოსახულებიანი გემა (№26, ინვ. №8), სამწუხაროდ აღნიშნულ შემთხვევაში ჩვენ ინტალიოზე გამოსახული სიუჟეტის შესახებ რაიმე ღირებულის თქმა გაგვიჭირდება. მინის ინტალიო ირიზებულია, გამოსახულება ძალზედ სქემატურია. კვეთა არ არის ღრმა. კვეთა სხვადასხვა სიღმეზეა.

ინტალიოზე გამოსახული მწერი შესაძლოა იყოს ფუტკარი, ან ბუზი. ამ ორი მწერის სახე მსოფლიოს რელიგიებსა და მითოლოგიაში იმდენად განსხვავებულია, რომ აღნიშნული გემის

⁸¹ J. J. Bellermann, Versuch über die Gemmen der Alten mit dem Abraxas-Bilde, 3 parts, Berlin, 1818-1819, №10.

⁸² М. М. Кобылина, Изображение восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н.э., М., 1978, гл. 166.

დანიშნულებასთან დაკავშირებით დასკვნების გაკეთება გვიჭირს. უბრალოდ მოკლეთ აღნიშნავთ მათ შესახებ.

ბუზი (ბერძნ. *myia*. ლათ. *musca*) სიმბოლური თვალსაზრისით უარყოფით ასპექტში განიხილება. არსებობს წარმოდგენა მისი დემონური ძალის თაობაზე. შესაბამისად, ბუზი ყოველთვის ასოცირდებოდა ბოროტ ღმერთებთან და შელოცვებთან, ბოროტ ზებუნებრივ ძალებთან, მაგრამ იმავდროულად შესაძლებელი იყო ამ ნიუანსის შემცირება რიტუალის ჩატარების შედეგად. მისი ძველბერძნული სახელიც ხომ სიმბოლურად პარაზიტს აღნიშნავდა. ძველ სპარსულ მითოლოგიაში ბუზი ასევე უარყოფითის სინონიმი. იგი ბოროტი ძალების მთავარსარდალ არიმანთან (ანგრო-მაინუ) ასოცირდება, რომელმაც ჯადოქრობა, ცოდვები, სიკვდილი... შექმნა.

ბიბლიაში ფილისტიმელთა ღვთაება ბაალზებები, ბაალზებუბი (*Beelzebul, Beezebub* – ბუზთა მბრძანებელი, დამანგეველი ძალა) ასევე უარყოფით ასპექტში მოიხსენიება. ისრაელის მეფე ახაზია დასნეულების შემდეგ წარმომადგენლებს აგზავნის ბაალზებებთან „ყეკრონის ღმერთთან“ სამკითხაოდ გამოჯანმრთელდებოდა თუ არა იგი. რისთვისაც უზენაესმა ახაზია დასაჯა (4 მეფ. 1:2-6). ესაია წინასწარმეტყველთანაც ბუზები უბედურებასთან ასოცირდება (ეს. 7:18). ქრისტიანულ სიმბოლიკაში ბუზი ცოდვების სიმბოლოა. ბაალზებუბი (ბელზებუბი) მოხსენიებულია „ახალ აღთქმაშიც“ (მათე. 10:25; 12:24-27; მარკ. 3:22; ლუკ. 11:15-19). არქეოლოგიურადაც დადასტურებულია ბუზის გამოსახულებიანი ფიგურები, რაც შესაძლოა აღნიშნულ ღვთაებასთან იყოს დაკავშირებული.

ზოგჯერ ბუზს, როგორც ეპიდემიის გამავრცელებელს ჩიტბატონასთან – დაავადებებისაგან განმკურნებელ ფრინველთან ერთად გამოსახავდნენ. არ არის გამორიცხული, რომ ანტიკურ სინამდვილეში გემებზე ბუზის გამოსახვა გათვალისწინალმდეგ ყოფილიყო მიმართული.

აბსოლუტურად განსხვავებულ კონტექსტში მოიხსენიება მოფლიო ხალხების რელიგიებსა და მითოლოგიაში ფუტკარი

(ლათ. **Anthophila**). უპირველესად უნდა აღინიშნოს, რომ ფუტკართან არის დაკავშირებული ნაყოფიერება და ბუნების გამოლვიძება, სამყაროს ხე (უმეტეს შემთხვევაში ეს არის მუხა). ძველ აღმოსავლეთში (ეგვიპტე, ასურეთი, ქალდეელები) ფუტკარი სამეფო ძლიერების, სიბრძნის სიმბოლოა. ქვემო ეგვიპტის იეროგლიფური სიმბოლოა... ზოროასტრიზმში ფუტკარი კეთილ ძალებს განასახიერებდა და მითრასთან ერთად გამოისახებოდა.

ანტიკურ სამყაროში არსებობდა რწმენა იმისა, რომ ფუტკარი წარმოიშვა ცხოველთა – ლომის გვამისაგან, რომელიც მზეს უკავშირდებოდა. ანტიკურ მოთოლოგიაში იგი იუპიტერთან ასოცირდება. კოსმოგონიურ მითებსა და გადმოცემებში ფუტკრები გვევლინებიან ბოროტების წინააღმდეგ მებრძოლი ღმერთის მომხრეებად. ძველ საბერძნეთსა და რომში ფუტკარი შრომისმოყვარეობის, წარმატების, უკვდავების (გარდაცვლილთა სულები შესაძლოა ფუტკრებში გადავიდნენ), მონარქიის (სენეკა)... სიმბოლოა. რიგ შემთხვევებში დგინდება კავშირი ღმერთების დიდ დედასა და ფუტკრებს შორის. „ფუტკრებად“ (ბერძნული – **Melissai (Melissae)**) იწოდებოდნენ დიდი დედის და მოგვიანებით მასთან დაკავშირებული ღვთაებების – დემეტრა, პერსიფონე, არტემიდე, სელენა, აფროდიტე – მსახური ქალები.

ბიბლია ხოტბას ასხავს ფუტკრის სიბეჯითეს, რომელიც ჯანმრთელობას ანიჭებს მეფეებსა და მათ ქვეშევრდომებს. როგორც ჭიანჭველა, ისე ფუტკარი შრომისმოყვარეობის, ზრუნვა-გარჯის სიმბოლოა. იგი მოთმინების ამტანობის ალეგორიას წარმოადგენს.⁸³ წინასწარმეტყველ დებორას სინონიმი ფუტკარია (მსაჯ. 5:1-31). გამოსვლის წიგნის მიხედვით „აღთქმულ მიწაზე“ ასევე ფუტკართან დაკავშირებული თაფლი მოედინება (გამ. 3:8; 14:6-10; 14:8).

⁸³ Lexikon der christlichen Ikonographie, II, გვ. 300-302.

ქრისტიანულ რელიგიაში ფუტკარი შრომისმოყვარეობის, შემოქმედებითობის, მონესრიგებულობის, სინმინდის, თავშეკავებულობის, მჭერმეტყველობის სიმბოლოა. ფუტკრებს ადარებენ ისეთ დიდ ქრისტიან მჭერმეტყველებს როგორებიც იყვნენ ნმინდა ამბროსი (IV ს.) და ნმინდა იოანე ოქროპირი (IV-V სს.).

ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილ გამებზე ფრინველი მხოლოდ ერთ ეგზემპლარზე ფიქსირდება. ეს არის თუთიყუში (№23, ინვ. №1435, ტაბ. IX, №9). ფრინველი ზის ტოტზე, კისერზე რგოლი აქვს ჩამოცმული, რომელიც შესაძლოა გვირგვინს წარმოადგენს. იგი გულმოდგინედ უყურებს რაღაცას. თუთიყუშის გამოსახულება ხშირია ანტიკურ ხანაში. ანალოგიური გემებია აღმოჩენილი ინგლისში,⁸⁴ ბულგარეთში⁸⁵ და რომაული ლეგიონების განლაგების სხვადასხვა ადგილებში. აღნიშნულ გემას ჩვენც რომის ძლევამოსილ ლეგიონებს უუკავშირებთ.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ბიჭვინთის ტერიტორიაზე არ არის აღმოჩენილი გემა არნივის გამოსახულებით. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ამ ტერიტორიაზე დისლოცირებული იყო რომის XV ლეგიონის ვექსილაცია, ეს გასაკვირიც კია, რადგან არნივის გამოსახულება ძალიან იყო გავრცელებული ძველ რომში. ანტიკურ სინამდვილეში არნივი გამარჯვების, ძლიერების სიმბოლოა. იგი გაიგივებულია სინათლესთან, წაყოფიერებასა და უკვდავებასთან. ტყუილად როდი აიორჩია ზევსმა იგი თავის ნიშნად.⁸⁶

რომაული მითოლოგიის მიხედვით, არნივმა უწინასწარმეტყველა ტარქვინიუსს მეფის ტახტი. არნივი გახდა რესპუბლიკის სიმბოლო. ძვ. წ. 104 წელს გაიუს მარიუსმა (Gaius Marius ძვ. წ. 157-86 წწ.) ფრთაგამოღილი ოქროს ან ვერცხლის არნივი საომარ ნიშნად გახადა, რომლის სატარებლადაც თითოეულ რომაულ ლეგიონში გამოყო სპეციალური მებრძოლი – აქვიფე-

⁸⁴ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1), გვ. 150, 250, №685.

⁸⁵ А. Димитрова-Милчева, Антични гемни и камен, София, 1980, №214.

⁸⁶ Словарь античности, гв. 150.

რი (ლათ. aquila – არწივი და fero – მიმაქვს). ავეუსტუსებთან არწივი სახელმწიფოს სიმბოლოა. ქრისტიანულ სიმბოლიკაში განასახიერებდა ზებუნებრივ შთაგონებას. გემებზე ხშირად გვხვდება ზევსთან ერთად. უფრო ხშირად რომის ლეგიონების, მათ შორის XV ლეგიონის დისლოცირების ადგილებში, რომლებსაც მკვლევართა ნაწილი „ჯარისკაცის გემებს“ უწოდებს.⁸⁷

რომის ძლევამოსილ ლეგიონებს ვუკაშირებთ ჩვენ, აგრეთვე, პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ორ გემას დაფნის გვირგვინის გამოსახულებით (№21, ინვ. №1433, ტაბ. IX, №7; №22, ინვ. №1434, ტაბ. IX, №8), რომლებიც ახ. წ. III საუკუნის მეორე ნახევრითა და IV საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. დაფნის გვირგვინის, შუბის, ელვის, პალმის რტოს, საკურთხეველის გლობუსის და სხვ. გამოსახვა გემებზე მკვლევართა უმრავლესობის აზრით, სწორედ რომის ძლევამოსილი ლეგიონების კუთვნილების აღმნიშვნელია.⁸⁸

საბერძნეთში გავრცელებული იყო ფიტომორფული ფეტიშიზმი, ანუ ხეებისა და მცენარეების თაყვანისცემა როგორცაა დაფნა, ვაზი, კვიპაროსი, მუხა და სხვ. ეს რწმენა შეიძლება ითქვას, ანტიკური ხანის ბოლომდე იქნა შემორჩენილი. ხეებს მათი წარმოდგენით, სიცოცხლის მომცემი რაღაც მაგიური ძალა გააჩნდა. სანამ ხე ცოცხლობდა, მანამ ეს ძალაც არსებობდა... ამ ხეებს იცავდნენ ე. წ. ჰამადრიადები (ბერძნ. *hama* – ერთად, *drys* – მუხა), რომლებიც ხესთან ერთად არსებობდნენ. კლასიკური მითოლოგიის პერიოდის ღმერთებისაგან განსხვავებით, ისინი არ იყვნენ უკვდავნი. ჰამადრიადები ხეებთან ერთად იღუპებოდნენ.

ამ ხეების შესახებ არაერთი მითი არსებობს. ასე მაგალითად, მარადმწვანე დაფნას, რომელიც ევროპაში მცირე აზიიდან შეიტანეს (იგი ხარობდა საბერძნეთში, რომში...), ძველი ბერ-

⁸⁷ A. Krug, Römische Fundgemmen. 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg, Germania 56, 1978, გვ. 476-503.

⁸⁸ A. Krug, Römische Fundgemmen. 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg, გვ. 476-503.

ძნული რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით, შეეძლო მკვლელისაგან ბრალდების მოხსნა. იგი წინასწარმეტყველებს დაფარულის წვდომაში ეხმარებოდა. ითვლებოდა, მიუწვდომელი, ძნელადმოსაპოვებელი სურვილების სიმბოლოდ.⁸⁹ იგი განსაკუთრებით ძვირფასი იყო აპოლონისათვის, რომელმაც შეიყვარა დაფნის ხის ნიმფა (ბერძნ. *nymphe* – ქალწული) – დაფნა. აპოლონის შესახებ არსებულ გვიანდელ მითებში ნიმფა დაფნის ხედ გადაიქცევა, რათა თავი დააღწიოს შეყვარებული ღვთაების დევნას. შეყვარებული აპოლონი კი თავის რჩეულთ – პოეტებს, მომღერლებს, მუსიკოსებს... დაფნის გვირგვინით აჯილდოვებს.⁹⁰

ანტიკურ პერიოდში დაფნის გვირგვინი სხვადასხვა დანიშნულებით გამოიყენებოდა. რომში დაფნა საბერძნეთიდან იქნა შეტანილი იმპერიის პერიოდში და ძლიერების, გამარჯვების, მშვიდობის... სიმბოლოდ იქცა. ტრიუმფატორებს პატივისცემის ნიშნად სწორედ დაფნის გვირგვინით უმკობდნენ თავს. გამარჯვებული არმიის მებრძოლებსაც დაფნის გვირგვინით აჯილდოვებდნენ.⁹¹

რომში რამდენიმე სახის სამხედრო გვირგვინი (ლათ. *Corona*) არსებობდა, რომლებიც სხვადასხვა ხის და მცენარის ფოთლებისაგან მზადდებოდა. მათ შორის ყველაზე საპატიო ტრიუმფატორის დაფნის გვირგვინი იყო. რომის მოქალაქის გადარჩენისათვის აძლევდნენ მუხის გვირგვინს – „*Corona civica*“. მას ვინც მოწინააღმდეგის კედელზე ავიდოდა აძლევდნენ – „*Corona muralis*“. პირველს ვინც მოწინააღმდეგის გამაგრებულ სიმაღლეზე ავიდოდა „*Corona vallaris*“. პირველ მეზღვაურს, რომელიც მოწინააღმდეგის გემბანზე ავიდოდა აძლევდნენ „*Corona vanallis*“. თითქმის ყველა ღვთაება და იმპერატორი ან-

⁸⁹ Lexikon der christlichen Ikonographie, Ikonographie der Heiligen, Rom-Freiburg-Basel-Wien, V, 1973, გვ. 106.

⁹⁰ А. А. Тахо-Годи, Греческая мифология, გვ. 7.

⁹¹ Словарь античности, გვ. 304.

ტიკურ მონეტებზე სწორედ დაფნის გვირგვინით არის გამოსახული. ავგუსტუსის პერიოდიდან გვირგვინს ლენტები დაუყვება. იმპერატორები გასხივოსნებული გვირგვინით ან დაფნის გვირგვინის ლენტებით არიან გამოსახულნი. ახ. წ. IV საუკუნიდან კი გვირგვინი, როგორც უმაღლესი ძალაუფლების მქონე სიმბოლო დიადემამ შეცვალა.

დაფნის გვირგვინები მონეტებსა (მაგალითად აღმოსავლეთში მოჭრილი ტრაიანეს მონეტა,⁹² ავგუსტუსის მონეტა⁹³ და სხვ.) და გემებზე (ჩანს იგივე შინაარსია ჩადებული გემებზე გამოსახული დაფნის გვირგვინის გამოსახულებებშიც) გამოისახებოდა როგორც იუპიტერისა და აპოლონის ატრიბუტი. ადრეულ ქრისტიანულ სიმბოლიკაში დაფნის გვირგვინი მონამებრიობის სიმბოლოდ, ხოლო დაფნის ფოთლები მარადიული ცხოვრების, ან კიდევ ახალი ცხოვრების დაწყების სიმბოლოდ გადაიქცა, რომელიც ქრისტეს მიერ ცოდვების გამოსყიდვის შემდეგ გახდა შესაძლებელი.

დაფნის გვირგვინის გამოსახულებიანი ჭრილაქვები რომის ლეგიონების დისლოკაციის ადგილებში თითქმის ყველგან ფიქსირდება. მიუხედავად ამისა, ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ორი გემის ანალოგიურ გემას ჩვენ მხოლოდ ა. დიმიტროვა-მილჩევას ნიგნში მივაკვლიეთ.⁹⁴

პიტიუინტის ტერიტორიაზე ე. წ. ლეგიონების გემების აღმოჩენა, ჩვენ საშუალებას გვაძლევს დოკუმენტურად დავადასტუროთ აქ რომის გარნიზონის არსებობის ფაქტი. იმავდროულად, არ არის გამორიცხული, რომ ქალაქში გადამდგარ ლეგიონერებსაც ეცხოვრათ, რომელთაც მიცემული ჰქონდათ მიწის ნაკვეთები ქალაქის სასოფლო-სამეურნეო ტერიტორიიდან. ეს გადამდგარი ლეგიონერები მომქმედ ლეგიონერებთან იყვნენ

⁹² H. Mattingly, Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. II, London, 1930, ტაბ. 45.

⁹³ H. Mattingly, Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. II, ტაბ. 6, №№ 10, 11.

⁹⁴ А. Димитрова-Милчева, Антични гемеи и камени, №232.

გათანაბრებულნი და საშიშროების შემთხვევაში უერთდებოდნენ ქალაქის დამცველებს.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დგინდება, რომ რომის კასტელუმთან ერთად პიტიუნტში ჩნდება საქალაქო დასახლება (კანაბე), რომელიც წრიული გალავნითა და კოშკით ერთგვარადა პიტიუნტის ციტადელს. მისი საერთო ფართობი შეადგენდა დაახლოებით 4,5 ჰექტარს.⁹⁵ საქალაქო დასახლების ასეთი ფორმა – უშუალოდ ციხე-სიმაგრესთან გარშემორტყმული დასახლება დამახასიათებელი იყო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისათვის. პიტიუნტის კანაბეში, ჩვენი აზრით, ისევე როგორც აღრიანეს პერიოდის ფასისში უნდა ეცხოვრა ადგილობრივ მოსახლეობასაც. ამ ფაქტის განსამტკიცებლად შეგვიძლია მოვიყვანოთ პროკოფი კესარიელის ცნობები, რომლის მიხედვითაც აბაზგიაში, რომლის ტერიტორიაზეც პიტიუნტი მდებარეობდა, რომაელი ლეგიონერები ბევრ ადგილას იყვნენ დასახლებულნი ადგილობრივ მოსახლეობაში (BG, VIII,4).

მიწადმოქმედებასთან არის დაკავშირებული ნაყოფიერებისა და სიუხვის სიმბოლოების აღმოჩენა ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე. მხედველობაში გვაქვს ორი ჭრილაქვა: 1. ლარნაკი პურის ორი თავთავითა და ყაყაჩოს ყვავილით (№4, ინვ. №1417, ტაბ. VIII, №4) და 2. პურის ორი თავთავი (№17, ინვ. №1430, ტაბ. IX, №6), ორივე სიუჟეტი საკმაოდ გავრცელებულია ანტიკურ ხანაში. ბიჭვინთის ინტალიოები დიდ მსგავსებას პოულობს ჩრდილო შავიზღვისპირეთში დაფიქსირებულ გემებთან (მაგ.: ოლბია – პურის ორი თავთავი),⁹⁶ ხოლო საქართველოს ტერიტორიაზე მსგავსი გამოსახულება ნაპოვნია ურბნისის ნაქალაქარზე, მცხეთა-სამთავროს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებზე.

პურის თავთავები ძველი აღმოსავლური და ანტიკური მითოლოგიის მიხედვით, ნაყოფიერების ღვთებებთან – ისიდა, დიდი დედა კიბელა, დემეტრა – არის დაკავშირებული. ანტიკუ-

⁹⁵ გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, გვ. 69.

⁹⁶ Т. В. Кибальчич, Южноорусские гемы, Берлин, 1910.

რი მითოლოგიის მიხედვით, სწორედ დემეტრაა მიწადმოქმედების დამაარსებელი ქალღმერთი, რომელმაც პირველმა სამჯერ მოხნა მიწა და დათესა პურის მარცვლები. შემდეგ კი ყველას ასწავლა მიწადმოქმედება.

ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილ ერთ გემაზე გამოსახულია ხელისჩამორთმევის სცენა (№2, ინვ. №1415, ტაბ. VIII, №2), ეს ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სიუჟეტია მთელი ანტიკური პერიოდის განმავლობაში. პირველად ის ძვ. წ. VI-V საუკუნეების საბეჭდავებზე გვხვდება და ძირითადად თანხმობისა და კავშირის ნიშანს წარმოადგენდა. აღნიშნული სიუჟეტით გემები აღმოჩენილია თითქმის ყველგან, სადაც კი მნიშვნელოვანი ანტიკური ნაქალაქარია გათხრილი. მკვლევართა ნაწილის თავლსაზრისით, გვიან ანტიკურ, ე. წ. რომაულ ხანაში ხელისჩამორთმევა – თანხმობისა და კავშირის სიმბოლო – ქორწინების სიმბოლოდ გადაიქცა და ბეჭდები აღნიშნული გამოსახულებით, ძირითადად საქორწინო ბეჭდებად იხმარებოდა.⁹⁷ ნაწილის მიხედვით კი, გვიან ანტიკური ხანის ბოლოს ხელისჩამორთმევა ყოველთვის როდი იყო ცოლ-ქმრული ერთგულების აღმნიშვნელი სიმბოლო. მაგალითად ო. ნევეროვის აზრით, არ არის გამორიცხული, რომ გვიან ანტიკური ხანის ბოლოს აღნიშნული სიუჟეტი მეგრძოლთა თანხმობას განასახიერებდა.⁹⁸

ბეჭდები ხელისჩამორთმევის სიუჟეტით საქართველოშიც დიდი ხნის განმავლობაში გამოიყენებოდა. მსგავსი – გამოსახულებები ფეოდალურ ხანაშიც გვხვდება. კერძოდ, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გლიპტიკის ფონდში ინახება ოქროს ბეჭედი ასომთავრული წარწერით (ინვ. №763), რომლის რკალზეც ხელისჩამორთმევაა გამოსახული.⁹⁹

⁹⁷ М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро, სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XVI, В, 1950, გვ. 230-231.

⁹⁸ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, გვ. 121.

⁹⁹ ს. ბარნაველი, განვითარებული შუა საუკუნეების ქართული საბეჭდავების საკითხისათვის, მაცნე, 1945, №5, გვ. 157.

ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილი გემიანი ბეჭედი, გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ძირითადად ახ. წ. III ს-ით თარიღდება. ბიჭვინთის სტატუსიდან გამომდინარე, სავსებით შესაძლებელია, რომ იგი, აღნიშნულ შემთხვევაში თანხმობისა და კავშირის აღმნიშვნელად ყოფილიყო ხმარებული.

მნიშვნელოვან ფაქტად შეიძლება ჩაითვალოს ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე ბომონის გამოსახულებიანი გაუმჭვირვალე, გაურკვეველი ფერის მინის ინტალიოს აღმოჩენა (№11, ინვ. №1424) რკინის ბეჭედში, რომელიც ახ. წ. III ს-ით თარიღდება (ინტალიო საკმაოდ არის დაზიანებული, გადატეხილია, მცირე ნაწილი აკლია. აქედან გამომდინარე, სრული სურათის შექმნა რთულდება).

საკურთხევლის გამოსახვა ძირითადად აღმოსავლური გლიპტიკისათვის არის დამახასიათებელი და სოლარულ ღვთაებებთან არის დაკავშირებული. მაგალითად აჰურამაზდას მფარველობის ქვეშ ყოფნას გამოხატავდნენ ცეცხლის საკურთხევლის სახით.¹⁰⁰ ჩვენ არ გამოვრიცხავთ იმ ფაქტს, რომ ეს გემა რომელიმე აღმოსავლური ღვთაების მფარველობის ქვეშ მყოფი ადამიანის კერძო ხასიათის გლიპტიკის ნიმუშს წარმოადგენდეს. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ აღმოსავლურ ღვთაებებს სანამ რომში მოხვდებოდნენ უკვე გამოვლილი ჰქონდათ ბერძნული სამყარო, რომელმაც მათ მნიშვნელოვანი კვალი დაასვა. რომი არ იცნობდა ეგვიპტურ, მცირეაზიულ თუ სპარსულ კულტებს თავიანთი პირვანდელი სახით, მან ეს ღვთაებები ისეთებად გაიცნო, როგორებიც ისინი ბერძნულმა სამყარომ გახადა. შესაბამისად, რომაული წარმართობის ორიენტალიზაცია არ წარმოადგენდა რალაც ახალ მოვლენას. და კიდევ ერთი, პოლითეიზმისათვის დამახასიათებელია რელიგიური სინკრეტიზმი და მონოთეიზმიკენ სწრაფვა, რაც განსაკუთრებით მძაფრ ხასიათს იღებს გვიან ანტიკურ ხანაში, როდესაც ინტენსიურად

¹⁰⁰ А. Я. Борисов, Луконин В.Г., Сасанидские Геммы, гл. 34.

მიმდინარეობს ღვთაებების ერთმანეთთან შერწყმა, კულტების მიერ ერთმანეთის ატრიბუტების აღება. საკურთხეველის გამოსახულებიან გემებს მეცნიერები რომაული ლეგიონის კერძო ხასიათის გემებად მიიჩნევენ.¹⁰¹ არ არის გამორიცხული, ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემა მართლაც ლეგიონერის კუთვნილება ყოფილიყო, რომელიც იმავდროულად სოლარული ღვთაების იკონოგრაფიულ გამოსახულებას უნდა წარმოადგენდეს, რაც მისი მფლობელის რელიგიური ორიენტაციის მაჩვენებლად შეიძლება ჩაითვალოს.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე მოპოვებული წარწერებიანი გლიპტიკური მასალა. აქ სულ სამი ასეთი ბეჭედი აღმოჩენილი. ერთი ლათინური (NI) (№8, ინვ. №1421), და ორი ბერძნული (ნეგატივურად AAE (№10, ინვ. №1423, ტაბ. VIII, №10) და A AZ ZZ (№20, ინვ. №15-996:50) წარწერით. მათგან პირველ ორ ინტალიოზე (მუქი გამჭვირვალე (ლურჯი) მინისა და ლუქისებრი იასპისა) წარწერა არის ამოკვეთილი, ხოლო მესამე ოქროს ნახნაგოვან ბეჭედზეა ამოკეჭნილი.

რომის იმპერიაში ბერძნული ენა ლათინურის თანასწორად ითვლებოდა, რომელიც ყველა განათლებულმა რომაელმა იცოდა. რომის აღმოსავლური პროვინციებისათვის კი ბერძნული *lingua franca*-ს წარმოადგენდა. შესაბამისად, პიტიუნტის ტერიტორიაზე, რომელიც რომის საგარნიზონო ქალაქი იყო და რომაელთა უკიდურესი სასაზღვრო ფორპოსტი დასავლეთ ამიერკავკასიაში, ბერძნულენოვანი ბეჭდის აღმოჩენა არ არის გასაკვირი. თითქმის ასეთივე სურათია რომაელებით დასახლებულ სხვა ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში.

წარწერიანი ბეჭდები საკმაოდ იყო გავრცელებული ბერძნულ-რომაულ გლიპტიკაში. ადრე ანტიკური ხანიდან მოყოლე-

¹⁰¹ A. Krug, Römische Fundgemmen. 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg, გვ. 124.

ბული ისინი ხშირად გვხვდება სხვადასხვა დასახლებისა თუ ნაქალაქარის ტერიტორიაზე. მათი ნაკითხვა გვეხმარება უკეთესად შევისწავლოთ იმ ქვეყნის თუ ქალაქის ისტორია, რომელთა ტერიტორიაზეც არის აღმოჩენილი ესა თუ ის ბეჭედი. გავიგოთ თუ რომელ ენაზე სრულდებოდა დამწერლობა, რომელი რელიგიის აღმსარებლები იყვნენ მათი მცხოვრებლები და სხვ.

ოსტატი გემებზე წარწერებს უკეთებდა მფლობელის შეკვეთით. მაგალითად როგორც ეს ვანის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი წარწინებული კოლხი მეომრის ბეჭედზეა დატანილი (ცნობილი დედატოსის ბეჭედი). ან კიდევ ოსტატი საკუთარ სახელს ამოჭრიდა ხოლმე ნამუშევარზე, როგორც ეს დექსამენოს ქიოსელის მიერ შექმნილ ინტალიოებზეა აღნიშნული. გვხვდება აგრეთვე, წარწერები, რომლებიც რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების, რელიგიური კუთვნილების აღმნიშვნელია. ხშირია ბეჭდის დანიშნულების მაჩვენებელი, გნოსტიკურ გემებზე დატანილი წარწერები და სხვ.

ჩვენ შეძლებისდაგვარად შევეცდებით განვმარტოთ პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკურ მასალაზე ამოკვეთილი წარწერები, რომელთა განხილვასაც ლათინური წარწერით დავიწყებთ. წარწერა გაკეთებულია მინის ოვალური ფორმის ინტალიოზე, რომელიც საკმაოდ დაზიანებულია. მინა ბუშტუკებიანია, მუქი გამჭვირვალე (ლურჯი), დაბალი ხარისხის. ერთი შეხედვით, წარწერა შემდეგნაირად იკითხება NI და შესაძლოა ლიგატურას¹⁰² წარმოადგენდეს. ლიგატურები რომაულ ხანაში საკმაოდ იყო გავრცელებული. თუ წარწერას გავავრცობთ, იგი შემდეგ სახეს მიიღებს NTI. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ასო N-ის ხაზებს შორის ორივე მხრიდან ფიქსირდება ცდომილება. და, თავის მხრივ, N სამ ასოს INT გვაძლევს, რომელსაც ემატება ინტალიოზე გამოსახული მეორე ასო I. შესაბამისად, პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღ-

¹⁰² ლიგატურა არის ასო-ნიშანი, რომლითაც გადმოცემულია ორი, ან ორზე მეტი ბგერა.

მოჩენილ გემაზე გამოსახული წარწერა საბოლოო სახით შემდეგნაირად წაიკითხება **INTI**. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ გემა საკმაოდ მდარე ხარისხისაა და წარწერა იმ ცდომილების შედეგი შეიძლება გამხდარიყო, რომელიც ინტალიოს კეთების დროს იქნებოდა დაშვებული, ის შემდეგ სახეს მიიღებს **NTI**.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ანაბექძზე წარწერა სხვადასხვა სიღრმეს გვაძლევს. კერძოდ მთელი წარწერა ერთ სიღრმეზეა გაკეთებული ასო **I**-ს თავის გარდა, რომელიც საკმაოდ ზედაპირულია. არ არის გამორიცხული, რომ იგი ინტალიოს ზედაპირის დაზიანების შედეგი იყოს, რაზეც გემის ხარისხი და მისი ცუდი დაცულობა მიუთითებს. აქედან გამომდინარე, ინტალიოზე ჩვენ საბოლოო სახით შეგვიძლია ორი ასო ამოვიკითხოთ **NI**.

ე. ფიოდოროვას მოცემული აქვს ლათინური წარწერების შემოკლებები, სადაც იგი ანალოგიურ წარწერას ასე გაშიფრავს **Nation Italia**.¹⁰³ რაც საშუალებას გვაძლევს გემა რომაულ სამყაროს დავეუკავშიროთ. შესაძლებელია, იგი პიტიუნტის ტერიტორიაზე განლაგებულ რომაელ ლეგიონერს ეკუთვნოდა.

ბერძნული წარწერებიდან ჩვენ მხოლოდ ერთის წაკითხვა შევძელით. ეს არის ლუქისებრი იასპის ინტალიოზე (№10, ინვ. №1423) ნეგატივურად ამოკვეთილი წარწერა **AΛΕ**. სიტყვა **AΛΕ** ძველბერძნულად არაფერს ნიშნავს. თუ მას **α**-ს დავუმატებთ იგი ორ მნიშვნელობას იძენს. სიტბოსა და ალეას.¹⁰⁴ ათენას ეპითეტი ათენა ალეა – „დამცველი“, „თბილი“. ასეთი ეპითეტით გვხვდება იგი ანტიკურ მონეტებზე, რომლებზეც ღვთაებას ერთ ხელში ფარი, ხოლო მეორეში, რომელიც აწეული აქვს, შუბი უჭირავს. „ალეად“ მოიხსენიება, აგრეთვე ათენაში საყვარელი ღვთაებისადმი მიძღვნილი ათლეტური თამაშები. ათენა ალეა-

¹⁰³ Е. В. Фёдорова, Латинская эпиграфика, М., 1969, гл. 353.

¹⁰⁴ Древнегреческо-русский словарь, под ред. И. Х. Дворецкого, т. 2, М., 1958, гл. 75.

სადმი იყო მიძღვნილი სკოპასის მიერ ძვ. წ. 370-360 წწ-ში ტეგე-აში, არკადია აგებული ტაძარი. რაც, თავის მხრივ, გემაზე გამოსახულების შინაარსს არანაირად არ ეთანხმება. ასოებიც ინტალიოზე ისეა განლაგებული, რომ მეოთხე ასოს ადგილი არ არის დარჩენილი.

ჩვენ ყურადღებას იქცევს ტ. კნიპოვიჩისა და ე. ლევის ნაშრომი,¹⁰⁵ რომელშიც მოცემულია ბერძნული წარწერების შემოკლებები. ავტორთა თვალსაზრისით, ΑΛΕ წარმოადგენს Αλξάνδρου-ის შემოკლებულ ვარიანტს Αλξ[άνδρου?], რომელიც ჩვენი აზრით, ან ფლობელის, ან მისი დამამზადებლის სახელს უნდა წარმოადგენდეს. ინტალიო ახ. წ. II ს-ით თარიღდება.

ჩვენ მიერ განხილული გემების სიუჟეტები რელიგიის ისტორიის შესწავლის საუკეთესო მასალად გვევლინება. გემები არც თუ იშვიათად როგორც იკონოგრაფიული თვალსაზრისით, ისე მითების შინაარსით მითების ახალ ვარიანტს გვაძლევს.

ამრიგად, ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალის სიუჟეტების შესწავლის შედეგად დგინდება, რომ პიტიუნტში საკმაოდ გავრცელებული ჩანს ბერძნულ-რომაული ღვთაებები და მათთან დაკავშირებული მითები. ჩვენ მიერ შესწავლილი გემების სიუჟეტები განსაკუთრებულ მსგავსებას იჩენს ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ და რომაული ლეგიონების განლაგების ადგილას გამოვლენილ გლიპტიკურ ძეგლებთან. მხედველობაში გვაქვს როგორც გემებზე დატანილი სიუჟეტები, ისე ქვაზე კვეთის მანერა.

საბეჭდავთან მხატვრული თვალსაზრისით ყველაზე ახლოს დგას მონეტა. განსაკუთრებით ანტიკურ ხანაში, რაც მათზე დატანილ გამოსახულებათა იდენტურობაში მდგომარეობს.

ოფიციალური საჭიროებისათვის გამოყენებული გემა თავისი ხასიათით ახლოა მონეტასთან. პ. ვ. ვალტერსს მოყავს

¹⁰⁵ Т. И. Книпович, Е. И. Леви, Надписи Ольвии (1917-1965), Ленинград, 1968, გვ. 353.

პლატონის ცნობა იმის შესახებ, რომ ეთიოპიელები ამოკვეთილგამოსახულებიან ქვებს მონეტებად ხმარობდნენ. ხშირად ერთი პერიოდის გემასა და მონეტებზე ერთნაირ მოტივს ვხვდებით,¹⁰⁶ მაგრამ მონეტებისაგან განსვავებით, გემა ხშირ შემთხვევაში ინდივიდუალური გემოვნების ამსახველია და ამდენად, შინაარსობრივათაც მრავალფეროვანი და მრავალმხრივია.¹⁰⁷ იმავდროულად, ბერძნული მონეტების შუბლზე – ავერსზე (ფრ. *avers*, ლათ. *adversus*) გამოსახული ღვთაებები რელიგიური ტიპაჟების ყველაზე მნიშვნელოვან ნიმუშებს წარმოადგენს. მონეტების ზურგზე – რევერსზე (ლათ. *revertor*) უმეტესად ჩვენ ღვთაებათა თანმხლები ცხოველების, რიტუალური საგნების... გამოსახულებებს ვხვდებით.¹⁰⁸ ეს სიუჟეტები არც გლიპტიკის ნიმუშებისათვის არის უცხო.

მონეტებსა და გემებზე აბსოლუტურად ანალოგიური გამოსახულებები შეიძლება იყოს გამოყენებული. ამ მხრივ, აღსანიშნავია ანტიკურ გემებზე გამოსახული სიუჟეტების მსგავსება ე. წ. თრაკიელი მხედარი-ღვთაების იკონოგრაფიასთან.¹⁰⁹ მაგალითისათვის ჩვენ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ახ. წ. III ს-ის ტრაპეზუნტის საქალაქო მონეტა, რომელზეც გამოსახული მხედარი ტრაპეზუნტის მთავარი ღვთაებაა. მ. მაქსიმოვას იგი მითრად მიაჩნია. ფ. კუმონის აზრით, ეს სინკრეტული ღვთაებაა, რომელმაც გააერთიანა მითრასა და კაპადოკიური მთავარი ღვთაების – მენის ფუნქციები.¹¹⁰ აღნიშნულ საკითხს შეეხო გ. დუნდუა, რომელმაც გამოთქვა მოსაზრება, რომ ტრაპეზუნტის მო-

¹⁰⁶ H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, XXX.

¹⁰⁷ მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, I, თბ., 1954, გვ. 3.

¹⁰⁸ A. H. Зорграф, Античные монеты, МИА, №16, М.-Л., 1951, გვ. 58.

¹⁰⁹ В. С. Щербак ова, Коллекция гемм из некрополя в окрестностях Херсонеса, გვ. 137, სურ. 1, 1-7.

¹¹⁰ М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мухеты-Самтавро, გვ. 404.

ნეტებზე და ურბნისში¹¹¹ მოპოვებულ გემებზე გამოხატული მხედარი სინკრეტული ღვთაებაა, რომელიც აერთიანებს მთვარის, მზის და ვარსკვლავის ფუნქციებს და ის თავისი წარმოშობით ბერძნული არ არის.¹¹²

ისევე როგორც გლიპტიკაში მონეტებზეც გავრცელებულია ცნობილი ქანდაკებებიდან კოპირებული ღვთაებების გამოსახულებები. მაგალითად ათენას თავი სირაკუზის ტეტრადრაქმაზე. ცნობილი ბერძენი ხელოვანის კიმონის (ძვ. წ. V-IV სს.) ნამუშევრებს კი ხშირად გამოსახავდნენ მთელ საბერძნეთში. პიტიუნტის მასალიდან, ამ მხრივ, აღსანიშნავია სარდიონ-ფრცხილისაგან დამზადებული კამეა სამი გრაციის გამოსახულებით, რომელიც როგორც სტილისტურად, ისე სიუჟეტის თვალსაზრისით, გასაოცარ მსგავსებას იჩენს კირენეს მუზეუმში დაცული ქარიტების (გრაციები) ახ. წ. III ს-ის ქანდაკებასთან.¹¹³

როგორც აღვნიშნეთ, მონეტების ზურგზე – რევერსზე ხდებოდა ცნობილი ტაძრების, ბაზილიკის და მთელი არქიტექტურული კომპლესების გამოსახვა. ამ შემთხვევაშიც, ხშირად გლიპტიკის ნიმუშებსა და ნუმისმატიკურ ძეგლებზე ერთი და იგივე სიუჟეტებია დატანილი. მაგალითად, ჭრილაქებზე გავრცელებული მშვილდისრის მსროლელი ჰერაკლეს გამოსახულება არაერთხელ გვხვდება მონეტებზე.

ასკლეპიოსის გამოსახულებები ფიქსირდება როგორც მონეტებზე, ისე გემებზე. ცნობილია, რომ იულიუს კეისრის პირად საბეჭდავზე გამოსახული იყო შეიარაღებული ვენარა, რომელიც შემდეგ არაერთხელ იქნა გამეორებული მონეტებსა და გემებზე. კრიტიოსისა (ბერძნ. Κριτιος) და ნესიოტეს (ბერძნ. Νησιωτης) ქანდაკება „ტირანის მკვლელები“ ასევე გვხვდება

¹¹¹ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, № № 131, 135.

¹¹² გ. დუნდუა, რას მოგვითხრობს ძველი მონეტები, თბ., 1968, გვ. 21.

¹¹³ A. A. Тахо-Годи, Греческая мифология, გვ. 104-105.

როგორც მონეტებზე, ისე გემებზე... ბერძნული წარწერები ერთდროულად ჩნდება როგორც მონეტებზე, ისე გემებზე.¹¹⁴

პორტრეტის შესვლა ნუმიზმატიკასა და გლიპტიკაში ერთი და იგივე პერიოდში ხდება, რაც ალექსანდრე მაკედონელის სახელთან არის დაკავშირებული. მანამდე ანტიკურ სამყაროში რა დიდი უფლებებიც არ უნდა ჰქონოდა ტირანს, ის მაინც ვერ ბედავდა მონეტებზე და ჭრილაქებზე საკუთარი თავის გამოსახვას.

ელინისტურ ხანაში კი დაშვებული იყო არა მარტო იმპერატორის პორტრეტები, არამედ მათი მეუღლეების და ოჯახის წევრების გამოსახულებებიც კი, რაც თავის მხრივ განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს იმდროინდელი მოდის, თმის ვარცხნილობის... შესწავლის თვალსაზრისით¹¹⁵ და გლიპტიკოსებს გვეხმარება ამა თუ იმ გემის დათარიღებაში.

აღნიშნული თვალსაზრისით მკვლევართათვის განსაკუთრებით ფასეულია მცირე აზიის ქალაქების მონეტები, რომლებზეც გამოსახულია ცნობილი პიროვნებების – მწერლების, ფილოსოფოსების პორტრეტები. მაგალითად ჰომეროსის თავი გამოსახული იყო ძვ. წ. IV საუკუნის ქიოსში მოჭრილ მონეტაზე...

ანტიკურ ხანაში გლიპტიკა და ნუმიზმატიკა (მათზე დატანილი გამოსახულებები) პარალელურად ვითარდება. ორივე ხელობა იყენებდა ერთნაირ მოტივებს და გავლენას ახდენდა ერთმანეთზე. მეცნიერთა აზრით, არ არის გამორიცხული, რომ არსებობდა სურათიანი წიგნების რაღაც სახეობა, რაც შესაძლებლობას აძლევდა ხელოსნებს ერთმანეთისგან დაშორებულ ქვეყნებში ეკეთებიან მსგავსი გამოსახულებიანი ნიმუშები.¹¹⁶ გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ნუმიზმატიკურ და გლიპტიკურ მასალაზე გამოსახულების მოდელებად შეიძლება

¹¹⁴ უძველესი ბერძნულწარწერიანი მფლობელის სახელიანი ინტალიო ძვ. წ. VII საუკუნით თარიღდება.

¹¹⁵ A. H. Зограф, Античные монеты, გვ. 72.

¹¹⁶ Ch. Daremberg et Edm. Saglio, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines. Librairie Hachette et Cie, გვ. 3.

გამოყენებულიყო ცნობილი ქანდაკებები და არქიტექტურის ნიმუშები. მხედველობაში გვაქვს ის ფაქტი, რომ ეს ორი ხელობა ერთმანეთისაგან, მხატვრული თვლსაზრისით, დიდად არ განსხვავდება. ფაქტია, რომ ესა თუ ის მოდა ან ტრადიცია ხელოვნებაში, ორივე მათგანში ერთდროულად იკიდებს ფეხს.

რაც შეეხება პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკურ მასალას და მის სიუჟეტებს, ისინიც ისევე როგორც ანტიკურ ხანაში გავრცელებული გემიანი ბეჭდები, არ განსხვავდება საერთო სურათისაგან. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ზოგიერთ გემასთან დაკავშირებით, მათზე გამოსახული სიუჟეტები გვხვდება მონეტებზეც, რაც ჩვენი აზრით, რელიგიასთან უშუალო კავშირის შედეგია. როგორც ჭრილაქვების ოსტატებისათვის, ისე მონეტების მომჭრელი პიროვნებებისათვის (ტირანი, მეფე, იმპერატორი...), მათ მრწამსთან დაკავშირებული რელიგიური თემატიკის გამოსახვა აუცილებელ მომენტად ითვლებოდა.

პიტიუნტის ტერიტორიაზე გლიპტიკის ნიმუშებზე დაფიქსირებული ღვთაებებიდან მონეტებზე ხშირად გვხვდება ჰერმესის და დემეტრას გამოსახულებები. პირველი მათგანი გვხვდება თრაქიის ქალაქ ენუსის (ბერძნ. Αἶνός) მონეტებზე, რომლის შუბლზეც ჯერ კიდევ ძვ. წ. V საუკუნეში გამოისახებოდა ჰერმესის თავი. ღვთაება დემეტრა გვხვდება ქალაქ ამისოს მონეტებზე, რომელიც შემდეგში ქალაქის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ემბლემა გახდა, ხოლო ამისო – მილეტისა და ამისო – ნიკეის სამოკავშირეო მონეტებზე ეს ქალღმერთი ქალაქ ამისოს სიმბოლოს წარმოადგენდა.¹¹⁷ დემეტრა იყო გამოსახული აგრეთვე, ქალაქების ტირასა და ოლბიის მონეტებზეც,¹¹⁸ ხოლო

¹¹⁷ М. И. Максимова, Античные города Юго-Восточного Причерноморья, гл. 333.

¹¹⁸ А. Н. Зограф, Античные монеты, гл. 67.

ამისოს მონეტებზე გამოსახული იყო, აგრეთვე, სიყვარულის თვთაება ამური.¹¹⁹

ანტიკური ხანის მონეტებისათვის არც ფანტასტიკური ცხოველების გამოსახვა ყოფილა უცხო (ჭრილაქეებთან დაკავშირებით ჩვენ ზემოთ გვქონდა საუბარი). პიტიუნტის მასალიდან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესოა გრიფონი. ბოსფორის სამეფოს დედაქალაქის მონეტებზე სხვადასხვა ცხოველებთან ერთად (ლომი, ხარი, პეგასი) გვხვდება გრიფონის გამოსახულება. ქალაქ თეოსის (ბერძნ. ἡ Τεός) მკვიდრი აპელიკონი ძვ. წ. 100 წელს საკუთარი ქალაქის ემბლემად იღებს მორბენალ გრიფონს. ქალაქ აბდერას (ბერძნ. Ἀβδηρα) ძვ. წ. V-VI საუკუნეების მონეტებზეც გამოსახული იყო დამჯდარი გრიფონი...

მონეტებზე დიდი ასახვა ჰპოვა ცხოველთა სამყაროშიც. შეიძლება ითქვას, იგი ქალაქის მამების და სიქის მკეთებლების საყვარელ თემას წარმოადგენდა. ყველაზე ხშირად ბერძნული ქალაქების მონეტებზე დელფინის გამოსახულება გვხვდება. არცთუ იშვიათია დელფინის თემა ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ქალაქების მონეტებისთვის. ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემაზე დაფიქსირებული სიუჟეტის – დელფინზე შემომჯდარი ამურის ანალოგიური გამოსახულებაა დატანილი ძვ. წ. 74 წ. მოჭრილ რომის მონეტაზე. ანტიკურ მონეტებზე ასევე ფიგურირებს ცხოველთა მეფე ლომის გამოსახულება.¹²⁰ ფრინველებიდან აღსანიშნავია თუთიყუშის გამოსახულებიანი მონეტები,¹²¹ რომლებზე დატანილი გამოსახულებები თითქმის იდენტურია ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემაზე დაფიქსირებული თუთიყუშის გამოსახულებისა.

¹¹⁹ М. И. Максимова, Античные города Юго-Восточного Причерноморья, გვ. 67.

¹²⁰ V. Head Barclay, Historia Nummorum. A Manual of Greek Numismatics, Oxford, 1911, გვ. 55-58.

¹²¹ H. Mattingly, Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. II, ტაბ. 72

ანტიკურ ნუმიზმატიკურ მასალაზე ყველაზე ხშირად გამოისახებოდა გამარჯვების, ძლიერების სიმბოლო დაფნის გვირგვინი. ამ მხრივ აღსანიშნავია რომის იმპერიაში მოჭრილი მონეტები. მაგალითად ავგუსტუსის რომში და ესპანეთში მოჭრილი მონეტები, ნერონის რომის მონეტა, დომიციანეს რომის მონეტა და სხვ.¹²² მონეტებზე გვხვდება, აგრეთვე, ხელისჩამორთმევისა და პურის თავთავების გამოსახულებები, მაგრამ არც ისე ხშირად როგორც ეს გლიპტიკურ ძეგლებზეა დაფიქსირებული.¹²³

განხილული მასალა საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ მონეტებსა და გემებზე დაფიქსირებული გამოსახულებების მსგავსება არა მხოლოდ გარეგნული ფორმის მატარებელია. იგი უფრო სიღრმისეულია და ამა თუ იმ რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებს შეგვიძლია დავუკავშიროთ. აღნიშნულ შემთხვევაში კი ბერძნულ-რომაულ მითოლოგიას.

ანტიკური ხანის სამივე პერიოდის გლიპტიკურ ძეგლებზე დატანილ გამოსახულებებს შორის არსებობს სტილისტური თავისებურებანი, რომელიც მათ ერთმანეთისაგან გამოყოფს და განასხვავებს.

ძვ. წ. VI-V სს-ში საფუძველი ეყრება ანტიკური გლიპტიკის კლასიკურ ფორმას – მეტი ყურადღება ექცევა ქვის სილამაზეს, გამჭვირვალეობის ფერწერულ ეფექტს. ამ დროს შექმნილი გემების გამოსახულებები (ღვთაებათა და გმირების ფიგურები, მითოლოგიური სცენები, ცხოველები, ფრინველები) ლაკონური და ჰარმონიულია. დექსამენოს ქიოსელის (ძვ. წ. V ს-ის მეორე ნახევარი) საბეჭდავებისათვის, რომლებზედაც ოსტატის სახელია ამოკვეთილი დამახასიათებელია ქვის სილამაზის ზუსტი

¹²² H. Mattingly, Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. II, ტაბ. 2; 3, 9,15; ტაბ. 16,17; ტაბ. 18; ტაბ. 21; ტაბ. 60, № № 15,17,18; ტაბ. 61, №16.

¹²³ M. Grant, Roman Imperial Money, Edinburgh: Nelson, 1954; H. Mattingly, Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. II, ტაბ. 49, №16; ტაბ. 8, № № 7,8; ტაბ. 68.

გამოყენების შეგრძნება. უნაკლო პროპორციები, ფაქიზი ნახატი, რელიეფის ძნელად შესამჩნევი ცვალებადობა.

ელინისტურ ეპოქაში იცვლება არა მარტო გამოსახულებანი (გამოსახულებათა ფორმები უფრო წაგრძელებულ სახეს იძენს), არამედ გემების გარეგნული სახეც. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობათა შემდეგ საბერძნეთში შემოაქვთ აღმოსავლური ფერადი მინერალები. გავრცელებულია უმეტესად დიდი ზომის პოლიქრომული – მრავალფეროვანი მდიდრული გემები.

გემათა ხელოვნებაში ძვ. წ. I საუკუნემდე ვხვდებით იტალიკური სახელოსნოებისა და ბერძნული გლიპტიკის სტილისტურ ნაკადს, რომელიც გემათა მოხეტიალე ოსტატებმა გაავრცელეს და ათვისებულ იქნა ბერძენ-რომაელი ოსტატების მიერ. ამის შედეგია სტილისტური მიმდინარეობების სიმრავლე, რომელთაც მნიშვნელოვანი თავისებურებანი ახასიათებს.¹²⁴

რომაულ პერიოდში იქმნება ცალკეული შედევრები, მაგრამ საერთო ჯამში სტილისტური თვალსაზრისით, ნახატი მეტად სქემატური და დაუდევრად შესრულებული ხდება, რაც შესაძლოა გლიპტიკის მასობრივ ხელოვნებად გადაქცევამ გამოიწვია. ჭრილაქვები ახლა, უმეტეს შემთხვევაში, სამკაულს წარმოადგენს.

არსებობს ანტიკური გემების სტილისტური თავისებურებების დაკონკრეტების ცდები. მაგრამ ამ შემუშავებული კლასიფიკაციიდანაც მათი საყოველთაოდ გავრცელება გლიპტიკის ყველა ნიმუშზე, ჩვენი აზრით, შეუძლებელია, რადგან ეს უფრო ავტორთა თვალსაზრისს წარმოადგენს გემათა ამა თუ იმ ჯგუფზე, ვიდრე საყოველთაოდ მიღებულ ფორმას. აქვე გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ავტორები ეხებიან გლიპტიკის თვალსაზრისით ყველაზე საინტერესო პეროდს – ანტიკურ ხანას.

¹²⁴ E. Zwierlein-Diehl, Die antiken Gemmen des Kunsthistorisches Museums im Wien, I, გვ. 6-9.

მაგალითისათვის შეგვიძლია მოვიყვანოთ ე. ცვაირლენის ცნობილი ნაშრომი *Die antiken Gemmen des Kunsthistorisches Museums im Wien, I, München, 1973*, რომელშიც ავტორს მოცემული აქვს გლიპტიკური ძეგლების კლასიფიკაცია ეპოქათა მიჯნაზე ძვ. წ. I-ახ. წ. I საუკუნეებში. აღნიშნული პერიოდისათვის იგი გამოყოფს ჭრილაქებზე კვეთის რამდენიმე სტილს: 1. მრგვალ-ბრტყელი სტილი, რომელიც დავალებულია ელინისტური სკოლისაგან, რადგან მის გავლენას განიცდის... 2. მრგვალ-ხაზოვანი (ბურთულა-ხაზოვანი) სტილი. ამ სტილს განეკუთვნება ეტრუსკული გავლენის ქვეშ მყოფი იტალიკური ტრადიცია... 3. მინიატურული სტილი, რომელმაც ავტორის აზრით, მიაღწია ტექნიკის სრულყოფას... 4. კლასიკური სტილი, როდესაც ძვ. წ. I-ახ. წ. I საუკუნეებში ხდება სტილთა თანხვედრა ელინისტური აღმოსავლეთისა და ბერძენ გემათა ოსტატებისა. შედეგად საფუძველი ეყრება ახალ მიმართულებას ა) ბრუნდება ბერძნული კლასიკა; ბ) ხდება ელინისტური ელემენტის შერევა; 5. არქაიზებული სტილი განიცდიდა ელინისტური სტილის გავლენას. პარალელურად ახალი ანტიკური სტილის გამოჩენისას (ბერძნული პორტრეტი) გვიან ანტიკურ ხანაში მკვიდრდება მკაცრი სტილი; 6. კალიგრაფიული სტილი, როდესაც იტალიკურის გადახრა ბერძნულ სტილზე გამოსახულების აგებისას იმდენად ძლიერია, რომ პარალელური შტრიხები (ხაზები) ერთი ხელის მოსმით ისეთ მშვენიერ ხაზებში გადადის, რომ ისინი მაღალი ფორმალურობით ხასიათდება, რომელიც პედანტური სიზუსტითაა სტილიზებული; 7. ხაზოვანი სტილი, რომელიც ტენდენციას იჩენს პარალელური შტრიხებისაკენ, მაგრამ ეს ხაზები მშვენიერ ფორმაში კი არ გადადის, არამედ კვლავ მკაცრი ხაზებით გრძელდება. ეს კი მოითხოვს შესრულების საკუთარ, თავისებურ ტექნიკას. რაც შეეხება ე. ცვაირლენის მიერ გამოყოფილ ბეჭდის ქვის ფორმებს, ისინი II ტაბულაზეა მოცემული.

ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემები სტილისტური თვალსაზრისით ე. ცვაირლენის მიერ მოცე-

მულ დახასიათებაში ე. ი. ძვ. წ. I-ახ. წ. I საუკუნეებში არ ჯდება. კვეთის მანერა და გამოსახულებების ფორმები თითქმის სულ განსხვავდება ჩვენ მიერ განხილულისაგან. ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალის შესწავლის შედეგად დგინდება, რომ სტილისტური თვალსაზრისით აღნიშნული ძეგლები დიდ მსგავსებას იჩენს ახ. წ. I-IV სს-ში რომის ლეგიონების განლაგების ადგილას აღმოჩენილ ჭრილაქვებთან. მაგალითად თანამედროვე ინგლისის,¹²⁵ ბულგარეთის,¹²⁶ ჩრდილო შავიზღვისპირეთის¹²⁷ და სხვ. ტერიტორიაზე დაფიქსირებულ გლიპტიკურ ძეგლებთან. გემებზე ამოკვეთილი სიუჟეტების თემატიკაც რომაულ ლეგიონებთან არის დაკავშირებული.

ქერსონესსა და ოლბიაში აღმოჩენილი ჭრილაქვები გასაოცარ მსგავსებას იჩენს დასავლეთ შავიზღვისპირეთში – ვარნაში, ნოვესა და რატიარიაში დაფიქსირებულ გლიპტიკურ მასალასთან. ცალკეული გემები ზოგჯერ იმდენად გავს ერთმანეთს, რომ მათი გარჩევა შეუძლებელია. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ ზოგიერთი მათგანი შესაძლოა მეზიისა და თრაკიის ცენტრებიდან იყოს იმპორტირებული.¹²⁸ ბულგარეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებს მეზიისა და თრაკიის ცენტრებს უკავშირებს აგრეთვე ა. დიმიტროვა-მილჩევა.¹²⁹ ანალოგიური ჭრილაქვები დაფიქსირებულია საქართველოშიც (ურბნისი).¹³⁰

პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული გლიპტიკური ძეგლების ბეჭდის ქვებად გამოყენებული ქვის კვეთის ტექნიკის შესწავლა ზოგადად ასეთ სურათს იძლევა. ზოგიერთი მათგანი დაზგაზე ბრუნვის ტექნიკით არის შესრულებული სხვადასხვა

¹²⁵ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1).

¹²⁶ А. Димитрова-Милчева, Антични гъми и камъни, София, 1980.

¹²⁷ Т. В. Кибальнич, Южнорусские гъммы, Берлин, 1910.

¹²⁸ О. Я. Неверов, Гъммы античного мира, გვ. 120.

¹²⁹ А. Димитрова-Милчева, Антични гъми и камъни, გვ. 23.

¹³⁰ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, თბ., 1972.

სიღრმეზე. გვხვდება როგორც შედარებით კარგი ნამუშევრები, ისე დაუდევრად ნაკვეთი ინტალიოები, რაც ჩანს როგორც გამოსახულების შესრულებაში, ისე ქვის დამუშავებაში. გემები სიმეტრიულად არის გათლილი, ძირითადად ოვალურ ფირფიტებს თანაბარი სისქე აქვთ.

გამოსახულებების კვეთისათვის გამოიყენება შემდეგი სტილი: 1. ღრმა მოცულობითი კვეთა, რომლის საშუალებითაც სხეულის ძირითადი ნაწილების გადმოცემა ხდება. იგი ანაბეჭდზე მაღალ რელიეფს იძლევა; 2. საშუალო სიღრმის კვეთა, რომელიც შესაბამისად, ანაბეჭდზეც საშუალო რელიეფს იძლევა; 3. აშკარად ზედაპირული, ხაზოვანი კვეთა, რომელიც გამოსახულების დამხმარე ხაზებისთვის არის გამოყენებული.

პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გემებზე გვხვდება, როგორც კარგი, ისე სქემქური ნამუშევრები, როდესაც კვეთა არაპლასტიურია და გამოსახულება უსიცოცხლოს შთაბეჭდილებას ტოვებს. გამოსახული სიუჟეტების უმრავლესობა ღრმა, უხეში ხაზებით არის შესრულებული. შესაბამისად, ანაბეჭდზე გამოსახულება ღრმა რელიეფს იძლევა. არის შემთხვევები როდესაც კვეთა ზედაპირულია. ამ შემთხვევაში გამოსახულებები ანაბეჭდზე დაბალ, ბრტყელ რელიეფს იძლევა. ხშირ შემთხვევაში კვეთის სამივე სიღრმე ერთ ინტალიოზეა გამოყენებული. ერთი სიტყვით, მასალა ყველანაირად შეესატყვისება თავის პერიოდს – გვიან ანტიკურ ხანას, როდესაც გემიანი ბეჭდები უკვე მასიურ ხასიათს იძენს და თითქმის კარგავს თავის პირვანდელ დანიშნულებას (საბეჭდავებისა). იგი უკვე მორთულობის ელემენტად იქცევა.

ანტიკური ხანის ბოლოს თვალში საცემია ის ფაქტი, რომ ერთიდაიგივე სიუჟეტების ხანგრძლივი კოპირების პერიოდში გამოსახულებები კარგავს დახვეწილობას, ფორმათა სიმკვეთრეს. ხშირად იგრძნობა, რომ ოსტატს კარგად არ ესმის ცალკეული დეტალის მნიშვნელობა და მექანიკურად გადააქვს დაკანონებული სქემა. ამ მხრივ, საერთო სურათს პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ჭრილაქეებიც არ არღვევს.

თავი III.

ქვის ფორმები და მასალა

ანტიკური გლიპტიკის ყველა პერიოდისათვის განსაკუთრებული ქვის ჯიშებია დამახასიათებელი. ამა თუ იმ ხანაში დომინირებს ქვის ესა თუ ის ფერი, გარკვეული ტონი, რომლებიც თავისებურად გადმოგვცემს ეპოქის გამოვლინებასა და სტილს.

ცნობილია, რომ როგორც საბერძნეთი, ისე იტალია ღარიბია თვითნაბადი ქვებით. მართალია, აქაც მოიპოვება გლიპტიკისათვის გამოსაყენებელი ქვის მასალა, მაგრამ ისინი არ გამოირჩევა მრავალფეროვნებით.

მდგომარეობა შეიცვალა ელინისტურ ხანაში ალექსანდრე მაკედონელის აღმოსავლეთის ქვეყნებში ლაშქრობის შემდეგ, როდესაც ანტიკური სამყაროსათვის გზა გაიხსნა აღმოსავლური სიმდიდრეებისაკენ. ამ პერიოდიდან დაწყებული ბერძნული გლიპტიკა გამდიდრდა ქვათა მრავალი სახეობით. რის შემდეგაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არა მარტო გამოსახულების ხარისხს, არამედ ქვის სახეობასაც. უფრო მეტიც იმპერიის ხანის რომაელები, რომელთაც ხელი მიუწვდებოდათ აღმოსავლეთის ქვებზე, უარს აცხადებენ ელინისტური ხანის ბერძნული გლიპტიკისათვის დამახასიათებელ ქვის ჯიშებზე. თუ ადრე ქვები შემოდიოდა აფრიკიდან, მოგვიანებით ქვების შემოტანა აღმოსავლეთიდან დაიწყო.

ა. ფერსმანი არაერთ თავის ნაშრომში აღნიშნავდა თუ რომელი ქვეყნები იყო ბერძნულ-რომაული სამყაროსათვის ქვების მიმწოდებლები. კერძოდ იგი აღნიშნავს, რომ მათ ქვები შემოჰქონდათ აღმოსავლეთიდან: 1. ინდოეთიდან, ბირმიდან, სიამიდან, ცეილონიდან; 2. პამირიდან და ავღანეთიდან, რუსეთისა და ჩინეთის თურქესტანიდან; 3. მდინარეების ევფრატისა და ტიგროსის სათავეებიდან, სპარსეთიდან, კვიპროსიდან; 4. არა-

ბეთის უდაბნოდან და სინაის ნახევარკუნძულიდან; 5. მდინარე ნილოსსა და წითელ ზღვას შორის მდებარე რაიონებიდან.¹³¹

რომაული წყაროები ასახელებენ მთელ რიგ, მათ შორის ნახევრადძვირფას ქვებს, რომლებიც კაპადოკიასა და პონტოში მოიპოვებოდა, ზოგ შემთხვევაში კი ქალაქ ამისოს ტერიტორიაზე. ესენია ალუბასტრი, ქრიზოლიტი, ონიქსი, ოპალი – ცისფერი, მწვანე, წითელი.¹³²

შეიმჩნევა სიახლეც, რაც ახალი ქვების განსაკუთრებულ სიყვარულში მდგომარეობს.¹³³ კერძოდ, ე. წ. ნიკოლოსა და იასპის (წითელი, ყვითელი, სისხლისფერი) გავრცელებაში. საერთოდ კი რომაულ პერიოდში გამოყენებული იყო შემდეგი ჯიშის ქვები: ამეთვისტო,¹³⁴ ძონი,¹³⁵ ქალცედონი,¹³⁶ იასპი,¹³⁷ აქატი

¹³¹ А. Е. Ферсман, Очерки по истории камня, т. I, М., АН СССР, 1954, გვ. 160.

¹³² М. И. Максимова, Античные города Юго-Восточного Причерноморья, გვ. 333.

¹³³ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1), გვ. 41-42.

¹³⁴ ამეთვისტო – კვარცის ნაირსახეობაა, გამჭვირვალე, იისფერი (თეოფრასტე ღვინისფერს უწოდებს). იხმარება კლასიკურ ბერძნულ, ელინისტურ და ბერძნულ-რომაულ გლიპტიკაში.

¹³⁵ ძონი (ლათ. *granatus*) – ძვირფასი ქვა, რომელიც მიეკუთვნება კრისტალირებად ნეზოსილიკატების ჯგუფის მინერალებს. ძონის ოჯახის მინერალები სხვადასხვა ფერისაა. პირობი: წითელი ყავისფერში გარდამავალი, როდოლიტი: ვარდისფერი იისფერში გარდამავალი, ალმანდინი: აგურისფერი წითელი, ზოგჯერ იისფერში გარდამავალი, დემანტოიდი: ზურმუხტისფერი, გრანატებში ყველაზე ძვირფასი და სხვ.

¹³⁶ ქალცედონი – კვარცის ნაირსახეობაა. პლინიუსის *iaspis* უნდა იყოს, რომელის იასპს თხევად გამჭვირვალედ განსაზღვრავს. თანამედროვე იასპი კი სხვებით მქრქალია. ქალცედონი სხვადასხვა ფერისაა. გლიპტიკაში ძირითადად რძისფერი, ნაცრისფერი, მოყვითალო და მოყავისფრო ქალცედონები იხმარება. ამ ქვის გამოყენება ყველა პერიოდში გვხვდება.

¹³⁷ იასპი – მონითალო, შავი, წითელი, ყვითელი, გაუმჭვირვალე შავი იასპი ყველა პერიოდში გვხვდება. მწვანეს ძვ. წ. VI ს-ის ბოლო წლებიდან IV საუკუნემე ბერძნულ-ფინიკიური სკარაბეოიდებისათვის იყენებდნენ. გვიან რომაულ ხანაში ფართოდ არის გამოყენებული.

„ნიკოლო“, ¹³⁸ სარდონიქსი. ¹³⁹ თქმულების თანახმად, სარდონიქსის საბეჭდავები, რომელებიც მოგვიანებით პოპულარული გახდა იტალიურ გლიპტიკაში, ხმარებაში სციპიონ აფრიკელმა შემოიტანა. ¹⁴⁰

რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში, განსაკუთრებით ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ტრიტორიაზე, დიდ სიყვარულს იჩენდნენ ძონისადმი, სადაც (პანტიკაპეიონი) ჯერ კიდევ ქრისტიანობამდე ჩამოყალიბდა ოქროს ნივთების მორთვის ორიგინალური სტილი, რომლებშიც უმეტესწილად ძონი იყო ჩასმული.

ახ. წ. I-II საუკუნეების გემებისათვის გამოყენებული მასალა მეტი მრავალფეროვნებითა და გემოვნებით გამოირჩევა, ვიდრე შემდეგი საუკუნეებისა. მოგვიანებით ქვის ხარისხი საკმაოდ დაბალია, პენი დაკარგულია, ფერთა გამა ერთფეროვანი, უფრო მუქი და დაგუდული. ყოველივე ეს უმზადებს ნიადაგს მღვრიე ტონებს, რომელიც ძირითადად ახ. წ. III ს-ის გლიპტიკისათვის არის დამახასიათებელი, რაც სპეციალისტებს აფიქრებინებს, რომ ანტიკური ხანის გლიპტიკა უახლოვდება მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის დასასრულს. ¹⁴¹

გვიან ანტიკური ხანის დასაწყისიდან გლიპტიკაში ფართო გამოყენება ჰპოვა მინის ჭრილაქვებმა, რომლებიც ძირითადად

¹³⁸ აქატი (ბერძნ. *ἀκᾶτις*) „ნიკოლო“ (იტალ. პატარა ონიქსი) – ქალცედონის სახესხვაობაა. ზოლიანია. ზოლები: რდისფერი, მოცისფრო, მოყავისფრო, ყვითელი, ყავისფერი და წითელი ფერისა. ჭრელი აქატი არქაულ ეპოქაში ძვ. წ. VI საუკუნის ეგეოსური კულტურისთვისაა ცნობილი. ქალცედონ-აქატს გეომეტრიული სტილის ეპოქაში იყენებდნენ. ყველა სახის აქატს ელინისტურ ეპოქაში (ძვ. წ. III-II სს.)

¹³⁹ სარდონიქსი (ბერძ. *sardonyx*) – ძვირფასი ქვა, ქალცედონის ნაირსახეობა. გვხვდება თეთრი, ყავისფერი, ნარინჯისფერი. მას კიდევ ნარინჯისფერ და მუქ ყავისფერ აქატს ან ონიქსს ეძახიან. სარდონიქსი ძირითადად კამეების ამოსაჭრელად იხმარება. სარდონიქსი თეთრი განივი ზოლებით ძვ. წ. III-II სს-ის იტალიის გლიპტიკაშია გავრცელებული. ის ცნობილი იყო ერგეოსური კულტურისთვისაც.

¹⁴⁰ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, гл. 118.

¹⁴¹ М. И. Максимова, Античные резные камни Эрмитажа, М.-Л., 1926, гл. 70.

ჩამოსხმის წესით მზადდებოდა. ფერთა ფართო გაშა მათ განსაკუთრებულ სილამაზეს სძენდა. მინას იყენებდნენ როგორც ინტალიოს, ისე კამეას დასამზადებლად. მინის კამეის დამზადებას ჯერ კიდევ ელინისტურ ეპოქაში იწყებენ. კამეასა და ინტალიოს მინაზე ამოჭრა ისეთივე ტექნიკით ხდებოდა, როგორც ქვებზე. მინის გემაზე გამოსახულებას ხელით ან დაზგაზე ჭრიდნენ.¹⁴²

ახ. წ. III საუკუნიდან მოყოლებული მთელი გლიპტიკური მასალა სახეს იცვლის. რომის იმპერიაში გაბატონებული ადგილი სარდიონსა¹⁴³ და სარდერს¹⁴⁴ უკავია. ეს ქვები გამოსახულებათა ამოსაკვეთად ხელსაყრელ მასალად იყო მიჩნეული. გამოწკლისს არც საქართველოს ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გვიან ანტიკური ხანის გლიპტიკური მასალა წარმოადგენს (მცხეთა, ურბნისი...). ასეთივე სურათია ბიჭვინთის ნაქალაქარზეც, რომელიც ჩვენი შესწავლის ობიექტია. აქ ჭრილაქვებიდან, (ისევე როგორც სადა ბეჭდებში) ყველაზე დიდი რაოდენობით ვხვდებით სხვადასხვა ფერის სარდიონს (7 ცალი) მათ შორის მოყავისფროს (№2, №3, №4), მონითალოს (№7), ნარინჯისფერს (№23, №25, №27). მინის ინტალიო ხუთი ცალია დაფიქსირებული: ერთი თეთრი (№6), ორი ლურჯი (№8, №15), ერთი გაურკვეველი (№11) და ერთი ყვითელი (№12) ფერისა. იასპის ოთხი ინტალიოა აღმოჩენილი: ლუქისებრი (№10, №16,

¹⁴²მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, II, თბ., 1958, გვ. 7-8.

¹⁴³სარდიონი - ქალცედონის ნაირსახეობა - მოვარდისფრო-მონითალო, მოყვითალო-წითელი ან მონარინჯისფრო-წითელი. იყენებდნენ ეტრუსკულ და იტალიკურ გლიპტიკაში. ყველაზე ლამაზი სარდიონები ავგუსტუსის ეპოქაშია ცნობილი. წითელი ფერის სარდიონი ქალების კვად ითვლებოდა. მუქი ფერისა, რომელსაც დღეს მინეროლოგიაში სარდერი უნდა ეწოდებოდეს - მამაკაცის კვად [ლორთქიფანიძე მარ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, II, 5-7].

¹⁴⁴სარდერი - ქალცედონის ნაირსახეობა (კვარცის ჯგუფი). მონითალო ელფერის მუქი ყავისფერი ქალცედონი. ქალცედონისაგან მხოლოდ ფერით განსხვავდება.

№17), ყვითელი (№13). ფიქსირდება აგრეთვე, სარდიონ-ფრცხილის სამი ინტალიო (№5, №9, №14) და ორი მორუხო-თეთრი ქვა (№21, №22).

მინის დამუშავებასა და მისგან გემებისთვის განკუთვნი-ლი ჩამონასხამის დამზადებას, ანტიკურ ხანაში ისევე კარგად იცნობდნენ, როგორც დღეს. ისინი ფართოდ იყო გამოყენებული ძვირფასი და ფერადი ქვების, კერძოდ ამეთვისტოს, ბივრილის, სარდიონის, იასპის, ნიკოლოს... იმიტაციისათვის, რაც მინის სი-იაფის გამო ხდებოდა. იყო შემთხვევები, როდესაც მინის გემას ცალკე, ბეჭდის რკალისაგან დამოუკიდებლად ამზადებდნენ, ისევე როგორც ძვირფას და ნახევრადძვირფას ქვებს. ხოლო შემდეგ მათი ბეჭდის თვალბუდეში დამაგრება ხდებოდა. ზოგი-ერთი მინის ინტალიოიანი ბეჭდის შესწავლისას იქმნება შთა-ბეჭდილება, რომ ხელოსნები თვითონ არ ამუშავებდნენ მათ. ისინი მინის ინტალიოებს მზა სახით იღებდნენ და ათავსებდნენ ბეჭედში.¹⁴⁵

ანტიკურ ხანაში ცნობილია ცალკე გემებით ვაჭრობის შემთხვევებიც, რასაც მრავალი არქეოლოგიური აღმოჩენა ადასტურებს. ამ მხრივ, ჩვენ ყურადღებას იპყრობს პიტიუნტის სამაროვანზე №64 სამარხში აღმოჩენილი ხუთი ოვალური ფორ-მის სარდიონის ქვა. ისინი შეგვეძლო გემების ნახევარფაბრიკა-ტებად ჩაგვეთვალა, მაგრამ არსებობს ერთი წინააღმდეგობა. არც ერთ მათგანზე არ ფიქსირდება ქვის ჭრის პროცესი, რაც საშუალებას მოგვცემდა ისინი ჭრილა ქვებისათვის ნამზადად მიგვეჩნია. არ არის გამორიცხული, რომ №64 სამარხში აღმოჩე-ნილი სარდიონის ქვები უბრალო ბეჭდებისთვის იყო განკუთ-ვნილი. ანტიკურ ხანაში, როგორც აღვნიშნეთ, ცნობილია ფაქტე-ბი, როდესაც ბეჭდის მზა რკალში შემდეგ სვავდნენ მზა ქვას. აქედან გამომდინარე, ჩვენ რაიმე მოსაზრების გამოთქმისაგან თავს ვიკავებთ.

¹⁴⁵ A. Krug, Römische Fundgemmen. 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg, გვ. 476-503.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი დეტალი – მორუხო-თეთრი ქვის ორი გემა დაფნის გვირგვინის გამოსახულებით (№21, ტაბ. IX, №7; №22, ტაბ. IX, №8), რომელთაც ჩვენ ახ. წ. III საუკუნის II ნახევრითა და IV საუკუნის I ნახევრით ვათარილებთ, ა. დიმიტროვა-მილჩევა ბულგარეთში აღმოჩენილ ანალოგიურ ინტალიონებს II საუკუნით განსაზღვრავს.¹⁴⁶ ჩვენ ვერ შევუდგებით გადაჭრით იმის მტკიცებას, რომ პიტიუნტის სამაროვანზე დაფიქსირებული გემები აუცილებლად ახ. წ. III-IV საუკუნეების მიჯნას განეკუთვნება, ვინაიდან ამისათვის სხვა დამატარილებელი მასალა არ გაგვაჩნია. ისინი იმ სამარხებშია აღმოჩენილი, რომელშიც სხვა ინვენტარი არ იქნა დაფიქსირებული. სამაროვნის ეს ნაწილი ზოგადად ახ. წ. III-IV საუკუნეებით განისაზღვრება. ამიტომ არ გამოვრიცხავთ ა. დიმიტროვა-მილჩევას მოსაზრებასაც, მაგრამ გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ავტორს თავისი თვალსაზრისის განსამტკიცებლად სხვა რაიმე ხელმოსაყიდი მასალა არ მოაქვს. ბულგარეთში დაფიქსირებული ინტალიონ შემთხვევით არის აღმოჩენილი.

ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გემებისათვის გამოყენებული ქვის ჯიშები არ განსხვავდება გვიან ანტიკური ხანისათვის დამახასიათებელი საერთო სურათისაგან. განსაკუთრებით რომის აღმოსავლეთ პროვინციებისა და ლეგიონების განლაგების ადგილზე მოპოვებული მასალისაგან.¹⁴⁷

რაც შეეხება ინტალიონისათვის გამოყენებულ ქვის ფორმებს, ანტიკურ სამყაროში ისინი განსაკუთრებული სიუხვით გამოირჩევა. ანტიკური ხანის თითოეულ პერიოდში ქვის გარკვეული ფორმაა გამოყენებული, რომლებიც შესწავლილი აქვს ჯ. ბორდმანს. მის მიერ აღწერილი ინტალიონები კლასიკურ მასა-

¹⁴⁶ А. Димитрова-Милчева, Антични геме и камени, გვ. 84.

¹⁴⁷ Т. В. Кибальнич, Южнорусские геммы, Берлин, 1910; О. Я. Неверов, Геммы античного мира, М., 1983; M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (II); A. Krug, Römische Fundgemmen. 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg, გვ. 476-503.

ლად იქცა ანტიკური გლიპტიკის მკვლევარებისათვის. ანტიკურ ხანაში გავრცელებული ინტალიოების ფორმები პირველ და მეორე ტაბულაზეა დაფიქსირებული.

ანტიკური ინტალიო ზედაპირის (და ზურგის) ფორმის მიხედვით, შეიძლება ორ ნაწილად დაიყოს: 1. ბრტყელზედაპირიანი (ტაბ. I, ბრტყელი) და 2. მრუდზედაპირიანი (ტაბ. I, მრუდი).

ვინაიდან ანტიკურ ხანაში გავრცელებული ბეჭდის ქვების უმეტესი ნაწილი თვალბუდებია ჩასმული, ამიტომ ქვის კიდის ფორმასა და დაფარული ზურგის მხარეს აღწერისას არ მიუთითებენ. აღწერენ მხოლოდ ხილული ე. ი. ქვის ზედაპირის ფორმას.¹⁴⁸

ანტიკურ ხანაში გავრცელებულია ბეჭედში ჩასმული ინტალიოების შემდეგი ფორმები: ბრტყელი (ტაბ. I, D), ოდნეე ამოზურცული (ტაბ. I, A), მრუდი (ტაბ. I, B) და დიდად ამოზურცული (ტაბ. I, C). საკვლევი თემიდან გამომდინარე, ჩვენთვის სწორედ ამ ფორმის ინტალიოებია საინტერესო, რადგან პიტიუნტის სამაროვანზე დაფიქსირებული ჭრილაქვების უმრავლესობა ბეჭედში ჩასმულია აღმოჩენილი.

მოყვანილობის მიხედვით კი, ანტიკურ ხანაში გვხვდება ოვალური (ტაბ. III, ფორმა I), ოვალურ-მრგვალი (ტაბ. III, ფორმა 2), მრგვალი (ტაბ. III, ფორმა 3), გვერდებნახნაგა (ტაბ. III, ფორმა 4) და სხვ. ქვები.

პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი ქვის მოყვანილობის ყველა შემთხვევა. მესამე ტაბულაზე სწორედ პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ინტალიოების ფორმებია მოცემული. ბეჭედში ჩასმული ქვების უმრავლესობა ოვალური ფორმისაა, ზედაპირი უფრო მცირე ზომის, ვიდრე ქვედა ნაწილი (ზურგი), მხრებდამრეცი, ზედაპირბრტყელი (ტაბ. III, 1:1). მეორე ტაბულაზე იგი შეესაბამება №8 ინტალიოს ფორმას.

¹⁴⁸ E. Zwierlein-Diehl, Die antiken Gemmen des Kunsthistorisches Museums im Wien, I, გვ. 9-16.

გავრცელებული ჩანს, აგრეთვე, ზედაპირბრტყელი, ნაკვეთილი კონუსის ან ნაკვეთილი პირამიდის ფორმის თვლები (ტაბ. I, ბრტყელი, ფორმა 3. ტაბ. III, ფორმა 2). დაფიქსირებულია გვერდებნახნაგა, ზედაპირბრტყელი, ოვალური ფორმის ინტალიო (ტაბ. III, ფორმა 4), ზედაპირბრტყელი, ოდნავ ძირგამობერილი ინტალიო (ტაბ. III, ფორმა 5). ინტალიოები, რომლებსაც ზედაპირი უფრო ფართო აქვთ, ვიდრე ქვედა ნაწილი, დამრეცი მხრები (ტაბ. III, ფორმა 3ა).

პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია, აგრეთვე, ბეჭდის თვალბუდეში ჩასმული ქვები, რომელთა უმრავლესობა ოვალური ფორმისაა. ხშირ შემთხვევაში ზედაპირი უფრო მცირე ზომის, ვიდრე ქვედა ნაწილი (ზურგი). მხრებდამრეცი, ზედაპირბრტყელი (ტაბ. III, ფორმა 3).

პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ინტალიოები მიუხედავად ზომისა (გვხვდება როგორც საშუალო, ისე მცირე ზომის ქვები) და მოყვანილობისა კარგად არის დამუშავებული. ქვის როგორც ზედა, ისე ქვედა ნაწილი კარგად არის გათლილი. გემათა უმეტესობა კარგად არის შემონახული. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ მათგანს, რომელთა დაზიანების მიზეზი დროის ფაქტორი გამხდარა (მომტერეული აქვს გვერდები...).

ამრიგად, ჩვენ მიერ განხილული ყველა ინტალიო ფორმის მიხედვით, არ სცილდება გვიან ანტიკურ ხანას. პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ქვის სახეობები და მათი ფორმები ძირითადად ახ. წ. III საუკუნის გლიპტიკისათვის არის დამახასიათებელი. შესაძლებელია ინტალიოს დიდი ხნის განმავლობაში ხმარების შემთხვევაც.

თავი IV. ბეჭდის ფორმები

ანტიკური ხანის გლიპტიკა ბეჭდის ფორმების განსაკუთრებული სიუხვით ხასიათდება. ადრეანტიკური პერიოდიდან მოყოლებული სათითო ბეჭდების რაოდენობა თანდათან მატულობს, რომელიც კულმინაციას რომაულ ხანაში აღწევს, როდესაც გემიანი ბეჭდები უკვე მორთულობის ელემენტს წარმოადგენს.

თუ რესპუბლიკის ხანის რომში დემოკრატიის მესვეურნი ზღუდავდნენ მამაკაცების მიერ რამდენიმე ბეჭდის ტარებას. იმპერიის ხანის რომში ეს შეზღუდვა მოიხსნა და რომაელ მამაკაცს ერთდროულად რამდენიმე ბეჭდის ტარების უფლება მიეცა. როგორც სენეკა აღნიშნავდა, რომაელ მამაკაცს ყველა თითზე ბეჭედი ეკეთა. ხოლო მარციალის თქმით, ისინი ყველა თავის ბეჭდებს ატარებენ, რადგან მათ დაქტილიოთეკა არ აქვთ ბეჭდების შესანახადო.¹⁴⁹ გვიან ანტიკურ რომში ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა იმპერატორების პორტრეტებიანი გემების ტარება.

საბეჭდავი ბეჭდის ფორმის დადგენას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება გლიპტიკური ძეგლების ქრონოლოგიური ჩარჩოს განსაზღვრისათვის. ანტიკური ბეჭდის ფორმის შესწავლა მეცნიერულად მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან იწყება. 1903 წელს გამოდის ლ. პოლაკის ნაშრომი, რომელშიც განხილულია ბეჭდის ფორმები.¹⁵⁰ 1907 წელს იბეჭდება ფ. ნ. მარშალის ნიგნი, რომელიც ასევე ბეჭდის ფორმებს გვაცნობს.¹⁵¹ 1913 წელს კი ფრ. ჰენკელის ცნობილი მონოგრაფია.¹⁵²

¹⁴⁹ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, гл. 12.

¹⁵⁰ L. Pollak, Klassisch-antike Goldschmiede- arbeiten im Besitze des Herrn von Nelidow in Rom, 1903.

¹⁵¹ F. N. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum...

¹⁵² Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913.

ნიშანდობლივია, რომ ფ. პ. მარშალისა და ფრ. ჰენკელის ნაშრომებს დღესაც არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა.

ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის დასაწყისში განსაზღვრული ბეჭდის ფორმები დღესაც სამაგიდო ნიგნებად ითვლება ანტიკურ ხანაში მომუშავე ყველა გლიპტიკოსისათვის, რომლებიც სწორედ მათში მოცემული ბეჭდის ფორმებით სარგებლობენ.

ვინაიდან პიტიუნტი რომაულ საგარნიზონო ქალაქს წარმოადგენდა და სამაროვანიც სწორედ რომაული პერიოდით თარიღდება, ჩვენც უშუალოდ გვიან ანტიკური ხანის გლიპტიკოსათვის დამახასიათებელ ბეჭდის ფორმებს განვიხილავთ.

ძვ. წ. I საუკუნის ბოლოსა და ახ. წ. I საუკუნის დასაწყისში ვრცელდება ე. წ. რესპუბლიკის ბოლო წლებისა და ავგუსტუსის (Caesar Augustus ძვ. წ. 27-ახ. წ. 14) ეპოქის მაღალთვალბუდიანი ბეჭდები. შემდეგ ჩნდება ბეჭდები, რომელთა თვალბუდე შიგ ბეჭდის რკალის გაფართოებულ ზედა ნაწილშია ამოჭრილი. მასში თვალი ისეა ჩასმული, რომ ინტალიოს ზედაპირი თვალბუდის ნაპირის სიმაღლეზე მდებარეობს.

საერთოდ ახ. წ. პირველი ორი საუკუნის ძირითადი ტენდენცია ის არის, რომ თვალბუდე საგრძნობლად არ გამოიყოს და ისე იყოს ამოჭრილი რკალში, რომ მისი წესიერი თვალი არ დაარღვიოს. ახ. წ. II საუკუნეში ჩნდება, ისეთი ბეჭდები, რომელთა თვალი ბუდიდან ოდნავ ზემოთ ამოდის. ამ თვალბუდის გარშემო დაბრტყელებული მოედანი ჩნდება, რაც ერთგვარად ამახვილებს ყურადღებას თვალბუდეზე და თვალზე. ახ. წ. III საუკუნეში შეიმჩნევა აშკარა მისწრაფება იმისკენ, რომ თვალი საგრძნობლად გამოიყოს რკალისაგან და ხაზგასმული იყოს როგორც სამკაულის დამოუკიდებელი ნაწილი. ახლა თვალბუდის ზედა მხარე ცალკე მზადდება და ისეა მირჩილული რკალის დაპრტყელებულ, გაფართოებულ ფარაკზე, რომელიც თვალბუდის ძირს შეადგენს, რომ ჩნდება ე. წ. პატარა ჰორიზონტალური მხრები. ეს მხრები ზოგჯერ შემკულია ნაჭდევებით, ზოგჯერ კი სხვადასხვა ორნამენტით, რაც კიდევ უფრო ხაზგასმით გამოყოფს თვალბუდეს. ამას ემატება ისიც, რომ ირღვევა რკა-

ლის წესიერი ოვალი. თვალი ჯდება შუა ნაწილში გამსხვილებულ თვალბუდესთან და სხვ. ყველა ეს მხატვრული ხერხი ერთ მიზანს ისახავს, საგანგებოდ გამოყოფს და უკეთ წარმოაჩინოს სამკაულის დამოუკიდებელი ნაწილი – თვალბუდე. შემდეგში ეს ტანდენცია უფრო შორს მიდის.¹⁵³

ახ. წ. III სუკუნის რომაული ბეჭდებისათვის დამახასიათებელია პატარა ჰორიზონტალური მხრები. მას დაბალი მირჩილული თვალბუდე აქვს და ამასთან ერთად დამატებით ჩნდება სრულიად ახალი ელემენტი – ძირს დაშვებული დაკუთხული მხრები.¹⁵⁴ ერთი სიტყვით, ახ. წ. III ს-ში ბეჭდის ფორმა გახდა ელიფსური. ამ ფორმის ბეჭდები აღმოჩენილია თითქმის ყველა გვიან ანტიკური, გვიან რომაული ხანის ნაქალაქარზე.¹⁵⁵

ახ. წ. III ს-ის ბოლოსა და უფრო კი IV ს-ის დასაწყისიდან ვრცელდება ისეთი ბეჭდები, რომელთა თანაბარი სიგანის შედარებით ვიწრო რკალზე მირჩილულია უკვე სრულიად ცალკე დამზადებული თვალბუდე. ზოგჯერ საკმაოდ დიდი ზომისა, შესაძლოა გრეხილებითა და გავარსით შემკული. ამასთანავე, თვალბუდის ძირში, ბეჭდის მხარეზე ჩნდება თითო-თითო, ორორი ან მეტი (შესაძლებელია ხუთამდე) მირჩილული ბურთულა. ყოველივე ეს ხაზს უსვავს თვალბუდეს, როგორც სამკაულის დამოუკიდებელ, ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწილს.¹⁵⁶

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ იმის შესახებ, რომ ფრ. ჰენკელის მიერ შემუშავებული ბეჭდის ფორმები დღესაც კლასიკურ ნიმუშად რჩება ანტიკურ პერიოდში მომუშავე გლიპტიკოსებისათვის. მოკლედ მიმოვიხილოთ გვიან ანტიკური ხანის ბეჭდის ფორმების ფრ. ჰენკელისეული კლასიფიკაცია, რადგან პიტიუნტის სამაროვანზე აღმოჩენილი საბეჭდავი ბეჭდების ფორმების

¹⁵³ ქ. ჯავახიშვილი, ქართული ოქრომჭედლობის ისტორიისათვის (მალთვალბუდიანი, მხრებდაკუთხული ბეჭდები) (ხელნაწერი), გვ. 5-6.

¹⁵⁴ ქ. ჯავახიშვილი, ქართული ოქრომჭედლობის ისტორიისათვის, გვ. 11.

¹⁵⁵ R. A. Higgins, Greek and Roman Jewelry, Berkeley, 1980, გვ. 182-185.

¹⁵⁶ ქ. ჯავახიშვილი, ქართული ოქრომჭედლობის ისტორიისათვის, გვ. 6.

განსაზღვრას და დათარიღებას ჩვენ სწორედ ამ ავტორის მეშვეობით ვაკეთებთ.

ახ. ნ. I საუკუნის ბეჭდის ფორმები. ბეჭდის რკალი ძირში შედარებით ვიწროა, მხრებისკენ თანდათანობით ფართოვდება და უშუალოდ თვალბუდეში გადადის. თვალბუდე შიგ ბეჭედშია ამოჭრილი. პროფილში რკალის თვალბუდეში გადასვლის ადგილი მრუდ ხაზს ქმნის. ახ. ნ. I საუკუნის ბეჭდები გაჭიმულია უფრო სიმაღლეზე. ფრ. ჰენკელი აღნიშნავს, რომ ამ ფორმის ბეჭდები ახ. ნ. I საუკუნეში ჩნდება და ამ პერიოდში გაბატონებული ადგილი ძირითადად ბეჭდის ამ ფორმებს უჭირავს. რა თქმა უნდა, გვხვდება სხვა ფორმის ბეჭდებიც, მაგრამ იშვიათად.¹⁵⁷

ახ. ნ. II საუკუნის ბეჭდის ფორმები. ახალი ფორმის ბეჭდები, რომლებიც ბეჭდის რკალის განვითარების შედეგად იქნა მიღებული, უცბათ არ შემოდის მოდაში. პირიქით, როგორც არქეოლოგიური გათხრები გვიჩვენებს, უფრო ადრეული (ამ შემთხვევაში ახ. ნ. I ს.) ბეჭდები ინარჩუნებს თავის ფორმას. შეიძლება გადაჭრით ვთქვათ, რომ ბეჭდის ფორმები, რომლებიც პირველი საუკუნის მეორე ნახევარშია ცნობილი, ახ. ნ. II საუკუნის პირველ ნახევარში დომიციანესა და ვესპასიანეს იმპერატორობის პერიოდშიც იყო მიღებული. მანამ, სანამ ახალმა ფორმამ არ შეავიწროვა ისინი. ნიშანდობლივია, რომ ზუსტად იგივე მოვლენასთან გვაქვს ადგილი შემდეგ საუკუნეებშიც.

ახ. ნ. II საუკუნის ბეჭდებს პირველი საუკუნის ბეჭდებთან შემდეგი განმასხვავებელი ნიშნები გააჩნია. მაშინ, როცა ახ. ნ. I საუკუნის ბეჭდები გაჭიმულია უფრო სიმაღლეზე, ახ. ნ. II საუკუნის ბეჭდებს მიდრეკილება აქვთ სიგანეზე გაჭიმვისაკენ. ახ. ნ. I საუკუნის ბეჭდების ყველაზე ძლიერ ნაწილს ქვის ჩასმის ადგილი წარმოადგენს, ხოლო მომდევნო საუკუნის ბეჭდებზე კი ოდნავ განზე განზიდული მხრები და რკალის ძირი. ქვასთან მხრების ადგილას იქმნება ვიწრო გაბრტყელებული მოედანი. ზოგჯერ ამ გაბრტყელებულ ადგილას ზევიდან ფარავენ ფირ-

¹⁵⁷Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 262-264.

ფიტიო, რომელიც ჩარჩოს სახით ბეჭდის თვალის გარშემოა შემოვლებული. ჩარჩო შეიძლება სხვა ლითონისგან იყოს დამზადებული. მაგალითად, ვერცხლის ბუდეში ოქროს ჩარჩოს არჩილავენ, რკინის ბუდეში კი ბრინჯაოსას.¹⁵⁸

ახ. ნ. II საუკუნის მიწურულისა და ახ. ნ. III საუკუნის დასაწყისის ბეჭდებს მხრები ახ. ნ. II საუკუნეს ბეჭდებთან შედარებით უფრო განზე აქვს განზიდული.

ახ. ნ. III საუკუნის ბეჭდები ფორმის მრავალფეროვნებით ხასიათდება. ძირითადად მათ მკვეთრად გამოყვანილი ჰორიზონტალური მხრები გააჩნია. ზოგიერთ ბეჭედზე ქვა საგრძნობლად არის ამოსული ბუდიდან, ე. ნ. კაბოშონი. ზოგი ბეჭდის რკალი წახნაგოვანი ფორმისაა და სხვ.¹⁵⁹

ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გემიანი ბეჭდების უმრავლესობას რკალი შემორჩენილი აქვს, რომლებიც სხვადასხვა ლითონისგან არის დამზადებული. ყველაზე დიდი რაოდენობით გვხვდება ვერცხლის ბეჭდები. ოქროს ბეჭედი მხოლოდ სამი ცალია დაფიქსირებული. აღმოჩენილია, აგრეთვე, ბრინჯაოს, რკინის ბეჭდები, რომელთა რკალი, ხშირ შემთხვევაში, არ არის შემორჩენილი.

ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულ გლიპტიკურ მასალას ბეჭდის ფორმებიდან გამომდინარე, ვაერთიანებთ სხვადასხვა ჯგუფებში, რომლებშიც ფორმის მიხედვით ახლო მდგომი ბეჭდები შევა. ხოლო იმ ბეჭდებს, რომელთა ანალოგიები ბიჭვინთის ტერიტორიაზე არ მოგვეპოვება, დამოუკიდებლად განვიხილავთ.

პირველ ჯგუფში გავაერთიანებთ ბეჭდები, რომლებიც ყველაზე მატად არის გავრცელებული ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე. ამ ბეჭდებს განზე განზიდული მხრები გააჩნია და წინხედში ელიფსის ფორმას გვაძლევს.

როგორც აღვნიშნეთ, ახ. ნ. II საუკუნიდან იწყება ბეჭდების ე. ნ. სიგანეზე გაჭიმვა. ბეჭდის რკალის ყველაზე ძლიერ ნა-

¹⁵⁸ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 264-265.

¹⁵⁹ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 266-ის შემდ.

ნილს შედარებით განზე განზიდული მხრები წარმოადგენს. ქვასთან მხრების ადგილას იქმნება ვიწრო გაბრტყელებული მოედანი. რკალი შიგნიდან ბრტყელია, ხოლო გარედან მომრგვალებული ფორმის. თვალბუდე უშუალოდ რკალშია ჩასმული ან მირჩილული. ეს ბეჭდები ფ. ჰენკელისეული კლასიფიკაციით ახ. ნ. II საუკუნის ბოლოს განეკუთვნება.¹⁶⁰

ზემოაღნიშნული ფორმის ბეჭდები პიტიუნტის ტერიტორიაზე 4 ცალია აღმოჩენილი №3 (ტაბ. IV, №1), №4 (ტაბ. IV, №3), №9 (ტაბ. VI, №2), №17 (ტაბ. IV, №5), როგორც ფრ. ჰენკელი აღნიშნავს, ამ ფორმის ბეჭდები ახ. ნ. III საუკუნეში, განსაკუთრებით კი III საუკუნის პირველ ნახევარშია გავრცელებული, მაშინ როდესაც განზე ძლიერ განზიდული მხრები ბეჭდებს ჯერ კიდევ არა აქვს ჩამოყალიბებული.¹⁶¹

თუ კარგად დავაკვირდებით პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ბეჭდებს დავინახავთ, რომ მათ მხრები უფრო განზე აქვთ განზიდული, ვიდრე ფრ. ჰენკელის ნაშრომის კატალოგში მოცემულ ამ ფორმის ბეჭდებს და წინხედში ისინი უფრო ელიფსური მოყვანილობისანი არიან. ჩვენი აზრით, პიტიუნტის ბეჭდები უფრო გარდამავალ კატეგორიას წარმოადგენს მკვეთრად მხრებგანზიდულ ბეჭდებსა და ფრ. ჰენკელის მიერ ახ. ნ. II საუკუნის ბოლოსათვის დათარიღებულ ბეჭდებს შორის.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ზემოაღნიშნული ბეჭდების ახ. ნ. III საუკუნით დათარიღება მათი თვალის ფორმის მიხედვითაც არის შესაძლებელი. მაგალითად ბეჭედი №9 (ტაბ. VI, №2), რომლის ოქროს ბეჭდის თვალს წაკვეთილი კონუსის ფორმის სამფერი (განივზოლიანი) სარდიონ-ფრცხილი წარმოადგენს. ამ ფორმის თვლები სწორედ ახ. ნ. III საუკუნისთვისაა დამახასიათებელი.¹⁶² ჩვენ მიერ განხილული ბეჭდის

¹⁶⁰ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. XLII, №1213, 1213a, 1213b, 1223, 1223a, 1223b.

¹⁶¹ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 266-267.

¹⁶² მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, II, გვ. 44-45; R. A. Higgins, Greek and Roman Jewellery, გვ. 182-185.

ფორმა ფართოდ იყო გავრცელებული მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. ეს ფორმა შეიძლება ითქვას, ახ. წ. III საუკუნის რომაული ბეჭდების ტიპიურ ფორმას წარმოადგენს. ახ. წ. III საუკუნეზე მიუთითებს აგრეთვე, ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი №3 (ტაბ. IV, №1) ბეჭედზე მირჩილული თვალბუდეც. ამ ფორმის თვალბუდიანი ბეჭდების გავრცელება სწორედ ახ. წ. III საუკუნიდან იწყება.

ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება, აგრეთვე, №17 (ტაბ. IV, №5) ბეჭედი, რომელსაც საკმაოდ მასიური რკალი აქვს. რკალი მხრებისაკენ ოდნავ განზიდულია და უშუალოდ მირჩილულ თვალბუდეში გადადის. ქვა მალაა ბუდიდან ამოწეული. ბეჭედი საკმაოდ მძიმეს შთაბეჭდილებას ტოვებს. რკალი ინტალიოს ადგილას განიერია, რომელიც შემდეგ თანდათანობით ვიწროვდება. თვალბუდე ინტალიოსთან შედარებით საკმაოდ დიდია (სქელი). მსგავსი ფორმის ბეჭდები, თვალბუდის გარეშე, პირველად ახ. წ. II საუკუნიდან ჩნდება. აღნიშნულ ბეჭდებში ჩასმული თვალი პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ბეჭედზე ჩასმული თვალისაგან განსხვავებით დიდი ზომისაა და ფრ. ჰენკელის მიერ მოცემულ ტაბულაში №412 ბეჭედს შეესატყვისება.¹⁶³

ბიჭვინთის გემის ახ. წ. III საუკუნისადმი კუთვნილების დამადასტურებლად შეიძლება ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ პირველი, ჩვენ ბეჭედს, ახ. წ. II საუკუნის ბეჭდებისაგან განსხვავებით, რკალზე მირჩილული აქვს საკმაოდ მასიური თვალბუდე. მეორე, მასში მცირე ზომის იასპის თვალი ზის. როგორც მირჩილული თვალბუდე, ისე მასში იასპის თვალის ჩასმა ახ. წ. III საუკუნისთვისაა დამახასიათებელი.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ბიჭვინთის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ჩვენ მიერ განხილული ბეჭდები ფორმის მიხედვით, შეგვიძლია ახ. წ. III საუკუნის I ნახევრით დავათარილოთ.

¹⁶³ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 265, ტაბ. XXI, № № 412, 412a, 412b.

ამავე ჯგუფში შეგვიძლია გავაერთიანოთ №13 (ტაბ. V, №5) ბეჭედი, რომელსაც ასევე განზე განზიდული მხრები აქვს. იგი ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ახ. ნ. III საუკუნეს განეკუთვნება. ამ ფორმის ბეჭდები ახ. ნ. III საუკუნის რომაული გლიპტიკის ყველაზე გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს.¹⁶⁴ ბეჭედს აქვს მასიური რკალი, რომელიც მხრებისაკენ თანდათანობით ფართოვდება და უშუალოდ ოვალური მოყვანილობის თვალბუდეში გადადის. ინტალიოს ადგილას რკალი ბრტყელია. შემდეგ კი მკვეთრად გაგანიერებულ ჰორიზონტალურ მხრებში გადადის, რომელიც ქვემოთ თანდათანობით ვიწროვდება. თვალბუდე უშუალოდ რკალშია ამოჭრილი. ინტალიოსა და თვალბუდეს შორის მოთავსებულია ოქროს ფირფიტა. იგი რკალად შემოუყვება ინტალიოს და თავის მხრივ, თვალბუდეს ქმნის, რომელიც ინტალიოს მხარეს დაკეჭნილია. ქვა ბუდიდან საკმაოდ მაღლაა ამონეული. გვერდხედში ბეჭედი ელიფსის ფორმას გვაძლევს.¹⁶⁵

მეორე ჯგუფში გავაერთიანეთ ე. ნ. წახნაგოვანი ბეჭდები. პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალიდან ამ ჯგუფს შეესატყვისება 5 ბეჭედი: №2 (ტაბ. IV, №2), №10 (ტაბ. VI, №1), №14 (ტაბ. V, №1), 16 (ტაბ. V, №4), №27 (ტაბ. VII, №1).

წახნაგოვანი ბეჭდების გავრცელება პირველად ახ. ნ. III საუკუნიდან იწყება. პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გლიპტიკური მასალის საშუალებით შეგვიძლია თვალი გავადევნოთ ამ ფორმის ბეჭდების განვითარებას. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი ბეჭდები ქვის გარეშე (ზოგ შემთხვევაში ქვა ამოვარდნილია ბუდიდან) არა ერთი აღმოჩნდა პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე. შეიძლება ითქვას, რომ წახნაგოვანი

¹⁶⁴ ჯავახიშვილი ქ., ქართული ოქრომჭედლობის ისტორიისათვის, გვ. 11; Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 262-264; R. A. Higgins, Greek and Roman Jewelry, გვ. 182-185.

¹⁶⁵ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, LIII, №1384, 1384a, 1384b.

ბეჭდები გემიანი ბეჭდების ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენდა ძველ პიტიუნტში.

ნახნაგოვანი ბეჭდები ზედხედში, რკალის ცენტრალურ ნაწილში, თვალის დამაგრების ადგილას რომბის ფორმას იძლევა. ხშირად ბეჭედში ჩასმულ ინტალიოსაც მრავალნახნაგის ფორმა აქვს. მაგალითად: ექვსნახნაგის, რვანახნაგის. ბეჭედს მხრები მკვეთრად დაქანებული და განზე განზიდული აქვს. ანალოგიური ფორმის ბეჭდები აღმოჩენილია მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. საქართველოში აღსანიშნავია მცხეთა-სამთავროს სამაროვნის ტერიტორიაზე №293-ე სამარხში დაფიქსირებული ბეჭედი ირმის გამოსახულებით. აგრეთვე, სამთავროს სამაროვნის გვიან ანტიკური ხანის სამარხი №295.¹⁶⁶

დროთა განმავლობაში ნახნაგოვანი ბეჭდების ნაწილმა ზედხედში რომბის ფორმა მიიღო. პიტიუნტის ბეჭდებიდან ამ ფორმის ზედხედი მხოლოდ №27 (ტაბ. VII, №1) ბეჭედს აქვს. სხვა ბეჭდებს გვერდითი ნახნაგები დაეყოთ რამდენიმე სიბრტყით და ზედხედში მოგვცა ექვსკუთხედი ან რვაკუთხედი №14 (ტაბ. V, №1), №16 (ტაბ. V, №4).

ამ ფორმის ბეჭდების განვითარება იქამდე მივიდა, რომ დაიკუთხა რკალის არა მარტო ზედა, არამედ ქვედა ნაწილიც (რკალის ძირი) და ბეჭდებმა მრავალკუთხედის ფორმა მიიღო.¹⁶⁷ ბიჭვინთის შემთხვევაში №10 (ტაბ. VI, №1) და №2 (ტაბ. IV, №2) ბეჭდები. ახლა უკვე თვით რკალის კუთხეები ხდება რვაკუთხედი, ექვსკუთხედი №2 (ტაბ. IV, №2). გვხვდება აგრეთვე, რკალის კუთხეების კენტი რაოდენობაც. პიტიუნტის სამაროვანზე დაფიქსირებული №10 (ტაბ. VI, №1) ბეჭდის რკალის კუთხეების რაოდენობა კენტია – 7. ვლინდება რკალდაკუთხული ბეჭდების კიდევ ერთი ფორმა – მრავალნახნაგა ბეჭდის რკალზე ზედა ნა-

¹⁶⁶ ა. აფაქიძე, გ. აბდუშელიშვილი, ვ. ნიკოლაიშვილი, საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, მცხეთა, V, თბ., 1981, გვ. 154; გ. მანჯგალაძე, სამთავროს სამაროვანის გვიან ანტიკური ხანის სამარხები, მცხეთა, VII, თბ., 1985, გვ. 60.

¹⁶⁷ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 267-268.

ნილში ჩნდება მირჩილული თვალბუდე, რომელშიც ინტალიოა ჩასმული. ქვა, ხშირ შემთხვევაში, თვალბუდეზე მაღლაა ამოსული. ამ ფორმის ბეჭდები ძირითადად ახ. წ. III საუკუნის I ნახევართი თარიღდება.¹⁶⁸ ბიჭვინთის შემთხვევაში №2 (ტაბ. IV, №2).

ბეჭდის რკალდაკუთხულ ტიპს მიეკუთვნება, აგრეთვე, პიტიუნტის სამაროვანზე აღმოჩენილი ოქროს ფირფიტისაგან დამზადებული ბეჭედი №20 (ტაბ. IV, №6). ჩვენ მიერ განხილული გლიპტიკური მასალისაგან განსხვავებით, ბეჭედს არ გააჩნია არც ფარაკი და არც ინტალიო. ამიტომ გლიპტიკის ნიმუშებს მას მხოლოდ ბეჭდის რკალზე დატანილი ბერძნული წარწერა მიაკუთვნებს. ამ ფორმის წარწერიან ბეჭდებს ფრ. ჰენკელი ახ. წ. III საუკუნით ათარიღებს.¹⁶⁹

როგორც აღვნიშნეთ, ნახნაგოვანი ბეჭდების გავრცელების თარიღად მკვლევარებს ახ. წ. III საუკუნე მიაჩნიათ.¹⁷⁰ შესაბამისად, პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მრავალნახნაგა ბეჭდებიც ახ. წ. III საუკუნით შეგვიძლია დავათარილოთ. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მრავალნახნაგა ბეჭდების ერთი ნაირსახეობა – მხრებდაქანებული, ორნამენტირებული ბეჭდები ოდნავ მოგვიანებით ვრცელდება.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ბიჭვინთის ტერიტორიაზე ფიქსირდება ნახნაგოვან ბეჭდებში ჩასმული ინტალიოს მეორედ გამოყენების შემთხვევა. №10 (ტაბ. VI, №1) ბეჭედში ჩასმული ინტალიო ფორმისა და გამოსახულების სტილის მიხედვით, ჩვენ მიერ დათარიღებულ იქნა ახ. წ. II საუკუნით. ბეჭედი კი ფორმის მიხედვით აშკარად ახ. წ. III საუკუნეს განეკუთვნება. გამოდის, რომ საქმე ინტალიოს მეორედ გამოყენებასთან გვაქვს. ჩვენი ვარაუდის გადასამოწმებლად, ინტალიოს მონაცემები გავაგზავნეთ ინგლისში, ოქსფორდში, მარტინ ჰენიგ-

¹⁶⁸ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 267-268.

¹⁶⁹ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. III, 51a, 51b, 51c; ტაბ. XVIII, 355a, 355b, 355c; 364a, 364b, 364c.

¹⁷⁰ F. N. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum...

თან, რომელმაც ინტალიო ასევე ახ. ნ. II დაათარილა. ჩვენი ვარაუდი გამართლდა.

პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემიანი ბეჭდებიდან, რომელთაც ბეჭდის რკალი აქვს შემორჩენილი განსახილველი დაგვრჩა ორი №5 (ტაბ. IV, №4) და №25 (ტაბ. V, №2). მათგან რკალის ფორმა №25 ბეჭედს დაზიანებული აქვს. აქედან გამომდინარე, მისი დათარიღება მხოლოდ ბეჭდის რკალზე მირჩილული საკმაოდ დიდი ზომის ოვალური თვალბუდის საშუალებით ხდება. ამ ფორმის თვალბუდეები ახ. ნ. III საუკუნიდან ჩნდება რომაულ გლიპტიკაში. შესაბამისად, ბეჭედი არაუადრეს ახ. ნ. III საუკუნის ნიმუშს წარმოადგენს.

აბსოლუტურად განსხვავებული ფორმა აქვს №5 (ტაბ. IV, №4) ბეჭედს. ნიშანდობლივია, რომ ამ ფორმის ბეჭდის მეორე ნიმუში ბიჭვინთის ტერიტორიაზე არ დაფიქსირებულა.

ბეჭდის რკალი დამზადებულია ოქროს წვრილი მავრთულისაგან, რომელიც შიგნიდან მრგვალი ფორმისაა, გარედან კი ბურთულების მსგავსი ღეროსაგანაა შედგენილი. რკალზე სიგრძივად არის მირჩილული დაბალი, ოვალური ფორმის თვალბუდე. თვალი ბუდიდან ოდნავ ზევით არის ამოწეული. სხვა შემთხვევაში, ამ ფორმის ბეჭდებში თვალბუდე ზოგჯერ საკმაოდ დიდი ზომისაა, შესაძლოა გრეხილებითა და გავარსით შემკული. ამასთანავე თვალბუდის ძირში ბეჭდის მხარეზე ჩნდება თითო ოროლა ბურთულა.¹⁷¹ ყოველივე ეს ხაზს უსვამს თვალბუდეს, როგორც სამკაულის დამოუკიდებელ, ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწილს.

პიტიუნტის სამაროვანზე აღმოჩენილ ბეჭედზე აღნიშნული ბურთულები ბეჭდის რკალზე არ ფიქსირდება. ამ ფორმის ბეჭდების შესახებ ფრ. ჰენკელი აღნიშნავდა, რომ ისინი ახ. ნ. III საუკუნეზე გვიან პერიოდში ვრცელდება,¹⁷² ანალოგიური ფორმის ბეჭედი მოცემული აქვს ა. დიმიტროვა-მილჩევას ნაშრომში,

¹⁷¹ ქ. ჯავახიშვილი, ქართული ოქრომჭედლობის ისტორიისათვის, გვ. 5.

¹⁷² Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 170-172, ტაბ. XIV, №280, LXIX, № № 1822, 1822a, 1822b,

რომელშიც სოფიის ნაციონალურ არქეოლოგიურ მუზეუმში დაცული ანტიკური გემები და კამეებია შესწავლილი.¹⁷³ ავტორი ბეჭედს ახ. წ. III საუკუნის დასაწყისით განსაზღვრავს. ახ. წ. III საუკუნის ბოლოთი და IV საუკუნის დასაწყისით ათარილებს ქ. ჯავახიშვილი ანალოგიური ფორმის ბეჭედებს, რომლებიც ზღუდერის სამაროვანზეა აღმოჩენილი.¹⁷⁴ ზღუდერის სამაროვნის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული ბეჭდის ანალოგიური ბეჭედია აღმოჩენილი სამთავროს სამაროვანის №2 სამარხში, რომელსაც ზღუდერის ბეჭდის მსგავსად თვალბუდის თავსა და ბოლოში ოქროს ცვარა აქვს.¹⁷⁵

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე ახ. წ. III საუკუნის შემდგომი პერიოდის კიდევ ორი ბეჭედია დაფიქსირებული №1 (ტაბ. V, №3), №28 (ტაბ. VII, №2). ორივე მათგანი ფარაკიან ბეჭედს წარმოადგენს. როგორც ფორმით, ისე ფარაკზე გამოსახულების კვეთის მანერით, ისინი მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

№28 (ტაბ. VII, №2) ბეჭედი შესწავლილი აქვს ქ. ჯავახიშვილს.¹⁷⁶ იგი 1981 წელს ნაქალაქარის მიმდებარე ტერიტორიაზე ე. წ. „ნგრევის ფენაშია“ აღმოჩენილი. ბეჭედს აქვს საკმაოდ დიდი ზომის ოვალურ-მრგვალი ფარაკი. მკვლევარის დასკვნით, მასზე იმპერატორი იუსტინიანე I-ია (Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus 527-565) გამოსახული. ქ. ჯავახიშვილი ამ ბეჭედს ახ. წ. VI საუკუნით ათარილებს და ბიზანტიური გლიპტიკის ნიმუშად მიიჩნევს. ბეჭედს აქვს საშუალო სისქის მომრგვალებული ფორმის რკალი. რკალის ზედა ნაწილი უშუალოდ გადადის ოვალურ-მრგვალ ფარაკში. №28 ბეჭედი ჩაბარებულია ივ. ჯავახიშ-

¹⁷³ А. Димитрова-Милчева, Антични геме и камен, № № 314a, 314b.

¹⁷⁴ ქ. ჯავახიშვილი, გ. ნემსაძე, ზღუდერის სამაროვნის გლიპტიკური ძეგლები, სსმმ, XXXVI-B, 1969, ტაბ. X, №3.

¹⁷⁵ გ. მანჯგალაძე, სამთავროს სამაროვანის გვიან ანტიკური ხანის სამარხები, გვ. 73.

¹⁷⁶ ქ. ჯავახიშვილი, ს. ბარნაველი, ადრეფეოდალური ხანის საქართველოს გლიპტიკური ძეგლები (IV-X სს.).

ვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიურ კათედრასთან არსებულ მუზეუმში.

საკმაოდ დიდ ჯგუფს შეადგენს ე. ნ. დაზიანებული ბეჭდები, რომელთა რკალის ფორმის დადგენა ძნელდება. ეს ბეჭდებია: №11 (ტაბ. VII, №7), №15 (ტაბ. VII, №3), №18 (ტაბ. VII, №4), №19 (ტაბ. VII, №6), №26 (ტაბ. VII, №5). მათგან ორი №18 და №19 ბრინჯაოს ფარაკიანი ბეჭედი. მათი რკალი შემორჩენილი არ არის და, შესაბამისად, დათარიღება ძნელდება. ერთის თქმა კი შეგვიძლია – ამ ფორმის ფარაკი გვიან რომაული და ადრექრისტიანული ხანისთვის არის დამახასიათებელი. ორივე ბეჭდის ფარაკზე არსებული გამოსახულება ფსიქეა და ამური (ფარაკი საკმაოდ არის დაზიანებული, მქრქალია, კვეთა ზედაპირულია, არ არის ღრმა. ბეჭედი პატინიზებულია) გვაფიქრებებს, რომ ისინი გვიან რომაულ ხანას განეკუთვნება. მათი ზუსტი თარიღის დადგენა მხოლოდ სამარხეული ინვენტარის შესწავლის შედეგად ხერხდება.

ცუდად არის შემონახული №15 (ტაბ. VII, №3) ბეჭედიც. მისი რკალისაგან (რკინა) მხოლოდ დაჟანგებული ფრაგმენტია შემორჩენილი. აქედან გამომდინარე, ბეჭდის ზუსტი ფორმის დადგენა ძნელდება. ოვალური მოყვანილობის თვალბუდე ბეჭდის რკალშია ამოჭრილი. რკალი, განსაკუთრებით მხრებთან საკმაოდ ფართო ყოფილა. თვალი ბუდიდან ზევით არის ამოწეული. აღნიშნული ბეჭედიც, ისევე როგორც ჩვენ მიერ განხილული №18 და №19 ფარაკიანი ბეჭდები სამარხეული ინვენტარის შესწავლის შედეგად თარიღდება.

საკმაოდ არის დაზიანებული №26 (ტაბ. VII, №5) რკინის ფარაკიანი ბეჭედიც. იმდენად, რომ მისი რკალის ფორმის დადგენა შეუძლებელია. ბეჭდის ფარაკი ოვალური ფორმისაა, რომლის ნახევარიც დაჟანგებულია. გამოსახულება ძნელად იკითხება. შესაძლებელია მასზე კიბორჩხალა იყოს გამოსახული. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ზოგადად რკინის ბეჭდის ფორმის დადგენა თითქმის შეუძლებელია. ვინაიდან დაჟანგვის გამო ბეჭდის რკალი ან საერთოდ არ არის შემორჩენილი, ან ძლიერ

არის დაზიანებული. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ახ. წ. II საუკუნიდან მოყოლებული რკინის ბეჭდის ფორმა ცვლილებას არ განიცდის. შესაძლოა ამის მიზეზი ისიც იყოს, რომ ახ. წ. 197 წელს სეპტიმიუს სევერუსის (Caesar L. Septimius Severus Pertinax Augustus 193-211) მიერ გამოცემული ბრძანების თანახმად, ჯარისკაცებსაც მიეცათ ოქროს ბეჭდების ტარების უფლება. რის გამოც რკინის ბეჭდების რაოდენობა შემცირდა და თანდათან გამოვიდა ხმარებიდან.¹⁷⁷

ამრიგად, კვლევის შედეგად დგინდება, რომ ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბეჭდების უმრავლესობა ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. სამი ბეჭედი განეკუთვნება მომდევნო პერიოდს. მათ შორის ერთი №1 ახ. წ. III ს-ის ბოლოთი და IV ს-ის დასაწყისით, ერთი №5 ახ. წ. IV საუკუნით და ერთი №28 ახ. წ. VI საუკუნის I ნახევრით თარიღდება.

¹⁷⁷ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, გვ. 171.

თავი V.

ნარმოშობის ცენტრების შესწავლის საკითხისათვის

გლიპტიკური მასალის ნარმოშობის ცენტრების დადგენას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არა მარტო სავაჭრო-ეკონომიკური, არამედ კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისითაც.

თუ ადრეანტიკური და ელინისტური პერიოდისათვის დამახასიათებელი იყო გლიპტიკური ძეგლების ლოკალური სტილისტური თავისებურებანი და შეგვეძლო დაგვედგინა ამა თუ იმ ბეჭდის, ინტალიოს დამზადების ცენტრი, ამას ვერ ვიტყვით მომდევნო პერიოდზე – გვიან ანტიკურ, ე. წ. რომაულ ხანაზე, როდესაც უფრო ადრეული პერიოდის ძეგლებისათვის დამახასიათებელი ლოკალური სტილისტური თავისებურებანი უკვე ნაშლილია.¹⁷⁸

როგორც რომის იმპერიის ტერიტორიაზე, ისე მის გარეთ – ერთმანეთისაგან დიდი მანძილით დაშორებულ ადგილებში აღმოჩენილი გლიპტიკური ძეგლები იმდენად ერთფეროვანია, რომ მხოლოდ თემატიკითა და გამოსახულების სტილის ანალიზის საფუძველზე მათი ნარმოშობის ცენტრების დადგენა, უმეტეს შემთხვევაში, შეუძლებელი ხდება.¹⁷⁹ ეს შესაძლოა იმიტაც იყოს განპირობებული, რომ აღნიშნულ ეპოქაში ინტალიოები თითქმის კარგავს თავიანთ ძირითად ფუნქციას – საბეჭდავებისას და ისინი თითზე სატარებელ ბეჭდებად, უბრალო სამკაულებად იქცევა. შესაბამისად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მასობრიობასთან ერთად ეცემა მათი ხარისხი. ეს გემები დიდხანს საერთოდ არ განიხილებოდა მხატვრულ-ესთეტიკური თვალსაზრისით. აღსანიშნავია ერთი გარემოებაც, რომ ამ დროის გე-

¹⁷⁸ F. Gneccchi, *Medaglioni Romani*, II, Milano, 1912, გვ. 95.

¹⁷⁹ М. И. Максимова, *Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро*, გვ. 225-226.

მებს აქვს კიდევ ერთი სპეციფიკური განსხვავებული დანიშნულება – მაგიური ბუნებისა.¹⁸⁰

რომაული გლიპტიკური ნაწარმი ფართოდ გავრცელდა მთელ რომის იმპერიასა და მის ფარგლებს გარეთ. ამან იმდენად მასიური ხასიათი მიიღო, რომ აღნიშნული პერიოდის ქრილაქები მეცნიერებს არქეოლოგიური კომპლექსების დათარიღებაში ეხმარება.

ბოლო წლებში არის ცდები ინტალიოზე არსებული გამოსახულების სტილისტური თავისებურების, თემატიკის, წარწერების, გემების დასამზადებლად გამოყენებული მასალის... მიხედვით, აღმოჩენის ადგილის გათვალისწინებით მათი დამზადების ცენტრის დადგენისა.

საქართველოში არსებულ საკითხს შეეხო და აღნიშნული ასპექტით რომაული გემები შეისწავლა ქ. ჯავახიშვილმა თავის საკანდიდატო დისერტაციაში „ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები“, თბილისი, 1974. რომელშიც ავტორმა თავი მოუყარა სპეციალისტთა ცნობებს გლიპტიკური ძეგლების წარმოშობის ცენტრების შესახებ და გააანალიზა მის ხელთ არსებული ფაქტები.

მ. მაქსიმოვასა და სხვა მკვლევართა ნაშრომებში შესწავლილია რომის იმპერიასა და მის მეზობელ ტერიტორიებზე არსებული რამდენიმე სახელოსნო ცენტრი, რომელთაც ერთმანეთისაგან კვეთის ხელოვნებით და გამოსახულებათა სტილით განასხვავებენ. მაგალითად დადგენილია, რომ გემების სახელოსნო არსებობდა ბოსფორის ტერიტორიაზე, რომელიც განსაკუთრებით მაღალი დონის ნაწარმს უშვებდა ძვ. წ. I-ახ. წ. I საუკუნეებში.¹⁸¹ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ქართლში (იბერია) რომაულ ხანაში არსებობდა ქვის საჭრელი სახელოსნოები და გამოყოფილია ამ სახელოსნოების ნაწარმად მიჩნეული გემების

¹⁸⁰ H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, გვ. 56.

¹⁸¹ М. И. Максимова, Боспорская камнерезная мастерская, СА, 1957, № 4, გვ. 75-82.

ჯგუფი.¹⁸² ვარაუდობენ, რომ სირიაში, ქალაქ კესარიასი აღმოჩენილი გემების დიდი ნაწილი – უხეშად დამზადებული იაფფასიანი ქვები ადგილობრივ ნაწარმს უნდა წარმოადგენდეს.¹⁸³ ფიქრობენ, რომ გემების დასამზადებელი სახელოსნო ქალაქ ტრაპეზუნტშიც არსებობდა, რომლის მოსახლეობის ძირითად ბირთვს არაბერძნული, როგორც ვარაუდობენ, კოლხური მოსახლეობა შეადგენდა.¹⁸⁴

მ. მაქსიმოვამ გამოყო რა ბოსფორში მოჭრილი გემები, მათ საფუძვლად სამი ნიშანი დაუდო: ბეჭდის რკალის წონა და ფაქტურა, ქვის ჯიში, ფორმა და კვეთის მანერა. ფოლგის მსგავსი ოქროს ფირფიტისაგან შესრულებული ბოსფორის სახელოსნოში დამზადებული ბეჭდის რკალი გაცილებით უფრო მსუბუქია, ვიდრე შემოტანილი. გლიპტიკური მასალა კი გამოირჩევა ცუდი შენახვით, რაც ცუდი მირჩილვის გამო ხდება. ქვის დამახასიათებელ ჯიშს წარმოადგენს ძონი, რომელსაც კაბოშონის ფორმა აქვს. ქვა გაპრიალებულია სარკისებურად. კვეთის მანერა გამოირჩევა სქემატურობით და სუფთა ორნამენტირებული ესკიზურობით... ეს საბეჭდავები განკუთვნილი არ არის გულმოდგინე დათვარიელებისათვის. ოსტატი ტოვებს მხოლოდ ისეთ დეტალებს, რომელიც საჭიროა სიუჟეტის უცბათ გასაგებად.

¹⁸² მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, I, თბ., 1954, გვ. 4; მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, II, გვ. 20-24; მარ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, თბ., 1967, გვ. 53-54; ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, დისერტაცია წარმოდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, გვ. 96; М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро, გვ. 226-240.

¹⁸³ A. Hamburger, Gems from Caesarea Maritima. Extrait de 'Atiqol, VIII, Jérusalem, 1968, გვ. 1-38.

¹⁸⁴ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, გვ. 12-13.

ჭრილაქეებზე გამოსახული სიუჟეტების უმრავლესობას ღვთაებების გამოსახულებები წარმოადგენს. ზოგჯერ მათ შესაძლოა საფუძვლად ცნობილი სკულპტურული ქმნილებები ედოს. ამ ნაწარმში პირველ ადგილზე ფორტუნას გამოსახულებებია, შემდეგ მოდის ათენას, ნემეზიდას, ჰერმესისა და ნიკას გამოსახულებები. სიუჟეტზე რომაული გლიპტიკის გავლენა აშკარაა. ადგილობრივი ნაწარმის რაოდენობა საკმაოდ დიდია. მიუხედავად ამისა, იმპორტული გემების რაოდენობა ამ დროს ბოსფორში არ მცირდება. აქ შემოდის ჭრილაქეები ჩრდილო აფრიკიდან, მცირე აზიიდან და დასავლეთ შავიზღვისპირეთიდან. გლიპტიკური ძეგლების განსაკუთრებით დიდ ნაწილს კი იტალიკური მასალა შეადგენს. დღეისათვის ცნობილია სამოცზე მეტი გემა, რომლებიც იტალიკელი ოსტატების მიერ არის დამზადებული და ახ. წ. I-III საუკუნეებით თარიღდება.

უკვე ახ. წ. II-III საუკუნეებში ქერსონესში მუშაობდა ადგილობრივი სახელოსნო, რომელშიც დამზადებული გემები განიცდის არა მხოლოდ აღმოსავლურ, არამედ დასავლურ, იტალიკურ და ბალკანურ გავლენას. გემების მასალად ტრადიციულ სარდიონთან ერთად წითელი და ყვითელი იასპი გამოიყენება. ჭრილაქეების ფორმა აქ არც თუ იშვიათად მრავლკუთხაა.¹⁸⁵

ახ. წ. II-III საუკუნეების ქერსონესში დამზადებული გემებისათვის დამახასიათებელია რომის ძლევამოსილ ლეგიონებთან დაკავშირებული თემატიკა. კერძოდ არწივის გამოსახულება: არწივს ნისკარტით გვირგვინი უჭირავს, არწივი დგას გლობუსზე, არწივი გამოსახულია საკურთხეველთან ერთად... სარდიონისა და იასპისაგან დამზადებული ინტალიო ხშირად რვაკუთხა ფორმისაა, რომელიც მხრებგანზიდული ბეჭდის თვალბუდეშია ჩასმული. აღნიშნულ გლიპტიკურ მასალას ანალოგიები შეიძლება მოეძებნოს მდინარე რეინის გასწვრივ არსებულ რომის ლეგიონების განლაგების ადგილას დაფიქსირებულ გე-

¹⁸⁵ О. Я. Неверов, Геммы античного мира, გვ. 114-120.

მებზე. აგრეთვე მეზიასა და თრაკიაში დამზადებულ გლიპტიკის ნიმუშებზე.¹⁸⁶

პალესტინის კესარიაში გემების სახელოსნოების არსებობის შესახებ პირველად ვარაუდი გამოთქვა ანეტ ჰამბურგერმა ნაშრომში „Gems from Caesarea Maritima. Extrait de 'Atiqol, VIII, Jérusalem, 1968“, რომელშიც მას შესწავლილი აქვს ადგილობრივ აღმოჩენილი გემები. კვლევის შედეგად მკვლევარი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ეს მასალა კესარიულ სახელოსნოში უნდა ყოფილიყო დამზადებული. როგორც ა. ჰამბურგერი აღნიშნავს, კესარიის სახელოსნო ნანარმად ნავარაუდები გემების გამოსახულებები ერთგვარი სქემატურობითა და დაუდევარი შესრულებით ხასიათდება.¹⁸⁷ ნიშანდობლივია, რომ ამ მასალასთან გასაოცარ მსგავსებას იჩენს ურბნისში აღმოჩენილი გემების ერთი ნაწილი. კერძოდ №32 ხელისჩამორთმევა (სარდიონი), №77 გაურკვეველი საგანი (სარდიონი), №85 ფორტუნა (სარდიონი), №87 ათენა (სარდიონი), №108 აფროდიტე (სარდიონი), №120 ქალი ღვთაება გრძელი ქიტონით (სარდიონი).¹⁸⁸ განსხვავებული თემატიკით გამოირჩევა ტრაპეზუნტის ნანარმად მიჩნეული გემების გამოსახულებები...¹⁸⁹

საქართველოს ტერიტორიაზე ქვის საჭრელი სახელოსნოების არსებობის შესახებ ვარაუდი პირველად მ. მაქსიმოვამ გამოთქვა.¹⁹⁰ იგი აღნიშნავდა, რომ მათში უცხოელების გარდა ადგილობრივ ოსტატებსაც უნდა ემუშავათ. ეს თვალსაზრისი გაზიარებულ იქნა მარ. ლორთქიფანიძის მიერ, რომელსაც ამ ფაქტის დამადასტურებლად საქართველოს ტერიტორიაზე ოქროს

¹⁸⁶ М. И. Максимова, Боспорская камнерезная мастерская, гв. 71; Невсров О. Я., Геммы античного мира, гв. 120.

¹⁸⁷ A. Hamburger, Gems from Caesarea Maritima. გვ. 23.

¹⁸⁸ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, გვ. 9.

¹⁸⁹ ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, გვ. 12-13.

¹⁹⁰ М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро, სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XVI, В, 1950.

ფურცლით მოპირკეთებული ჭრილაქვების დამზადება, კერძოდ არმაზისხევეში (1949 წ. აკლდამა), ბათუმის მიდამოებში (1903 წელს სახლის მშენებლობის დროს) და ურბნისში (1911 წ.) აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალა მიაჩნია. ხსენებული ტექნიკის მიმბაძველობას უნდა წარმოადგენდეს სოხთაში (1928 წ. სამარხი III) მოპოვებული მინის „კამეა საკიდიც“.

აღნიშნული ტექნიკით შესრულებული გემებისათვის, როგორც წესი, გამჭვირვალე-მოკიაფე, უზადო ქვებია გამოყენებული, რაც მხატვრული ეფექტისათვის არის გამიზნული. მათი ზურგი, როგორც წესი, ამოზრცული თუ არა მაღალია. აღნიშნული ძეგლები ზედმიწევნით ფაქიზი ტექნიკითა და ნატიფი გემოვნებით არის შესრულებული.

ზემოხსენებული ტექნიკით შესრულებული ძეგლები საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებული მასალით განისაზღვრება. ქვის ოქროს ფურცლით „მოპირკეთების“ ტექნიკა ანტიკური და აღმოსავლური სამყაროსათვის უცხო იყო. როგორც მარ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავდა, ეს ახლი სახეა გლიპტიკაში, რომელიც ადგილობრივ სახელოსნოებში – კოლხეთსა და იბერიაში იქმნებოდა. იბერიულ ნაწარმად მიჩნეულ გემებზე არსებული გამოსახულებები, მკვლევარის აზრით, დამუშავების ტექნიკის თვალსაზრისით, დიდი მრავალფეროვნებით ხასიათდება. ამ ფაქტს იგი იმით ხსნის, რომ საქართველოში იმ დროს რამდენიმე ქვის საჭრელი სახელოსნო არსებობდა.¹⁹¹

ტექნოლოგიურად ძნელად შესასრულებელ ნიმუშებზე ადგილობრივი დამკვეთისათვის საქართველოში მოღვაწე ბერძენი და ადგილობრივი ოსტატები ერთად მუშაობდნენ. ასეთი ჭრილაქვები ბერძენი ოსტატების ტიპურ ნამუშევარს წარმოადგენს, ხოლო ოქროს ფურცლით მოპირკეთებაზე ადგილობრივ ოსტატებს უნდა ემუშავათ. აღნიშნული ტექნიკა ანტიკური და აღმოსავლური სამყაროსათვის უცხო იყო.

¹⁹¹ მარ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, გვ. 152, 55-56.

საქართველოში გემების სახელოსნოების არსებობაზე მიუთითებს, აგრეთვე, ახ. წ. III საუკუნის ბერძენი ოსტატის პლატონის მიერ გაკეთებული ბერუმა პიტიახშის სამარხში (არმაზისხევი, აკლდამა №3) აღმოჩენილი, მაღალმხატვრულ დონეზე შესრულებული ალექსანდრე მაკედონელის პორტრეტი. ჭრილაქვის მთლელი პლატონის სახელი საქართველოს ფარგლებს გარეთ მოპოვებულ მასალებსა და ანტიკურ სამყაროში მოხსენიებულ სახელებს შორის არ გვხვდება.¹⁹²

ძვ. წ. I და ახ. წ. I საუკუნეების მიჯნაზე საქართველოში საბეჭდავთა კვეთა დაზგაზე ხდებოდა. მარ. ლორთქიფანიძემ ჭრილაქეების ყოველმხრივი ანალიზის შედეგად შეძლო ადგილობრივი ოსტატების მიერ შესრულებული გემების გამოყოფა, რომლებიც ორ ჯგუფში გააერთიანა. ერთი ნაწილი გვიან ანტიკური მხატვრული სტილის, სახელდობრ რომაული გლიპტიკის გავლენას განიცდის. მეორე ნაწილი კი თავს აღწევს ამ გავლენას, რომელთა ნაწარმოებები თავისებური ლოკალური სტილით გამოირჩევა და დამოუკიდებელ მხატვრულ ნაწარმოებებს წარმოადგენს გლიპტიკაში.

ყოველი ადგილობრივი მჭრელის ნახელავში გარკვეული ინდივიდუალურობა და თავისებურება ჩანს. იბერიელმა ოსტატებმა ერთგვარი სიახლე შეიტანეს ქვის ჭრის ხელოვნებაში და ცდილობენ განთავისუფლდნენ ანტიკური ტრადიციებისაგან. თანადროული ანტიკური ნორმებისაგან განსხვავებით, ისინი უპირატესობას ფორმის საერთო მოხატულობას აძლევენ. დეტალებს მარტივად გადმოსცემენ. ფორმათა რელიეფური გადმოცემა შეცვლილია ხაზოვანი კონტურით. ამიტომ გამოხატვაში გამოსახულებები არაპარალელურია და სქემატურ ხასიათს ატარებს.

გლიპტიკის ადგილობრივი ნიმუშებისათვის დამახასიათებელია, აგრეთვე, ქსოვილის სქემატიზაცია სწორი ხაზების სახით. მისწრაფება გამოსახულებების პირდაპირ ან პროფილში

¹⁹² მარ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, გვ. 55-56.

გამოხატვისა, რის შედეგადაც გამოხატულება პლასტიკურობას კარგავს იმის გამო, რომ იგი ერთ სიბრტყეშია გაშლილი.¹⁹³

იბერიის ტერიტორიაზე ქვის საჭრელი სახელოსნოების არსებობაზე მიუთითებს ის ნახევარფაბრიკატიებიც, რომლებიც მცხეთაშია დაფიქსირებული. ადგილობრივი გლიპტიკისათვის დამახასიათებელი იყო ქვის მაგარი ჯიშები: ამეთვისტო, ძონი, პრაზერი, სარდიონი და სხვ., რომლებიც დაზგაზე იყო შესრულებული.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გვიან ანტიკურ ხანაში ე. წ. ჭრილაქეებზე დიდი მოთხოვნილების გამო, ისინი მასიურ ნაწარმად გადაიქცა. არ არის გამორიცხული, რომ პიტიუნტში მათზე დიდი მოთხოვნილება არსებობდა. სავარაუდოდ, პიტიუნტის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემების დიდი ნაწილი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე არსებული ცალკეული სახელოსნოების ნაწარმს წარმოადგენს. სამწუხაროდ მათი რაოდენობა მცირეა იმისათვის, რომ ჭრილაქეების დამზადების ცენტრი გამოვთვალოთ. კვეთის მანერის მიხედვით, ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბეჭდების უმრავლესობა ერთმანეთის მსგავსია. მათთვის ძირითადად კვეთის სქემატურობაა დამახასიათებელი. კვეთა ხდება სხვადასხვა სიღრმეზე. ინტალიოები საკმაოდ კარგად არის დამუშავებული. გამოყენებულია ქვის საჭრელი იარაღი. მათი უმრავლესობა დაზგაზეა შესრულებული.

ნიშანდობლივია, რომ რომის იმპერიის მთელ ტერიტორიაზე, ლეგიონების განლაგების ადგილას აღმოჩენილი გემების უდიდესი ნაწილი როგორც სტილისტურად, ისე შესრულების მანერით ერთმანეთის მსგავსია. მაგალითად ინგლისში,¹⁹⁴ ბულგარეთში,¹⁹⁵ ჩრდილო შავიზღვისპირეთში,¹⁹⁶ სირიაში, ქალაქ კე-

¹⁹³ მარ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, გვ. 55-56.

¹⁹⁴ M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (1).

¹⁹⁵ А. Димитрова-Милчева, Антични гъми и камен, София, 1980.

¹⁹⁶ Т. В. Кибальчиц, Южнорусские геммы, Берлин, 1910.

სარიამი...¹⁹⁷ აღმოჩენილი გემიანი ბეჭდები, რომლებიც გასაოცარ მსგავსებას იჩენს პიტიუნტის მასალასთან. როგორც ჩანს, მათი მომხმარებელი გარკვეული კატეგორიის მოსახლეობა, საშუალო სოციალური ფენაა.

როგორც ცნობილია, რომის იმპერია თავის გავლენას სხვადასხვა ქვეყნებში თავიანთი ძლევამოსილი ლეგიონების საშუალებით ასრულებდა. მათი მეშვეობით ხდებოდა იმ პერიოდის ადგილობრივი მოსახლეობის დამორჩილება, რომაული კულტურის შეტანა. იმპერიას გარს ერტყა სასაზღვრო ციხესიმაგრეების ქსელი, კარგად მოფიქრებული თავდაცვის სისტემა.

რომის ძლევამოსილი ლეგიონები იდგნენ ბრიტანეთში, თანამედროვე ინგლისის, თანამედროვე ესპანეთის ტერიტორიაზე. აგრეთვე მდ. რეინის ე. წ. „ქვემო გერმანულ ლიმესში“ და ზემო გერმანიაში, ჩრდილოეთ აფრიკაში, სირიაში, არმენიაში, ოლბიაში, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში... როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რომის XV Legio Apollinaris-ის ცალკეული ნაწილების არსებობის ფაქტი არქეოლოგიურად დასტურდება პიტიუნტის ტერიტორიაზე.

პიტიუნტის სამაროვანზე დაფიქსირებული გლიპტიკური ძეგლები როგორც სტილისტურად, ისე ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ყველაზე დიდ სიახლოვეს თანამედროვე ბულგარეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ მასალასთან იჩენს.

ბულგარეთის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული გლიპტიკური ძეგლები გაანალიზებული აქვს ა. დიმიტროვა-მილჩევას,¹⁹⁸ რომელიც მასალის შესწავლის შედეგად ასკვნის, რომ იქ აღმოჩენილი ქვების უმრავლესობა მეზიურ და აფრიკულ ცენტრებს უკავშირდება. მათ თავის მხრივ, მჭიდრო კავშირურთიერთობა ჰქონდა სირიასა და მცირე აზიასთან. ჩვენ ვერ შევუდგებით პიტიუნტის გემებთან დაკავშირებით აღნიშნულის მტკიცებას, რადგან ამისათვის როგორც აღვნიშნეთ, პიტიუნტის ტე-

¹⁹⁷ A. Hamburger, Gems from Caesarea Maritima. Extrait de 'Atiqol, VIII, Jérusalem, 1968.

¹⁹⁸ А. Димитрова-Милчева, Антични гъми и камеи, София, 1980.

რიტორიაზე გლიპტიკური მასალა საკმაოდ მცირე რაოდენობით არის აღმოჩენილი.

ნიშანდობლივია, რომ როდესაც ა. დიმიტროვა-მილჩევა თავის ნაშრომში ეხება ბულგარეთის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულ საიუველირო ნაწარმს, იგი აღნიშნავს, რომ ბულგარეთის საიუველირო ნაწარმი სირიული ნაწარმის დიდ გავლენას განიცდის. სირიული ნაწარმის დეკორატიულობისადმი მიდრეკილებამ, აქ მყარი საფუძველი ნახა. „ბულგარული მასალა სირიული ფორმებისა და მოტივების მიმბაძველობას წარმოადგენს“ დაასკვნის მკვლევარი.

ამ მხრივ ანალოგიური მდგომარეობაა პიტიუნტის სამაროვანზეც. აღნიშნულ საკითხს ჩვენ შემდეგ თავში განვიხილავთ. ზემოთ დასახელებული პუნქტები ერთი გარკვეული, ჩვენ შემთხვევაში, მცირეაზიული ცენტრიდან მარაგდებოდა. ე. ი. მათ შორის არსებობდა სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირურთიერთობა, რომელიც ორი – საზღვაო და სახმელეთო გზით ხორციელდებოდა. სახმელეთოს ძირითადად „ლიმესის გზა“ წარმოადგენდა. მათ შორის ჩაყენებული იყო სპეციალური სასაზღვრო ჯარის ნაწილები – ნუმერები (*numeri*).

ბიჭვინთაში აღმოჩენილი ახ. წ. II-III და ახ. წ. III-IV საუკუნეების მონეტების უდიდესი ნაწილი მოჭრილია კაპადოკიის კესარიაში, ტრაპეზუნტსა და ანტიოქიაში. ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემების უმეტესობა სწორედ ამ პოლიტიკურ-ეკონომიკური ცენტრებიდან შემოდიოდა (ცხადია სხვა სავაჭრო საქონელთან ერთად).

პიტიუნტს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა ჰქონდა „პონტოს ლიმესის“ ქალაქებთან, რაზეც გლიპტიკის ნიმუშების გარდა, ციხე-ქალაქის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული სხვა არქეოლოგიური მასალაც მიუთითებს. მაგალითად ტრაპეზუნტში მოჭრილი მონეტები. ტრაპეზუნტი კი როგორც ცნობილია, პოლემონის პონტოს (*Pontus Polemoniacus*) უმნიშვნელოვანეს ცენტრს, მის მთავარ ქალაქს, პონტოს (შავ) ზღვაში რომაული

ფლოტის უმნიშვნელოვანეს ცენტრს წარმოადგენდა. მას ჰქონდა კარგად დაცული ნავსადგური. აქ ნავსაყუდელის მშენებლობის შესახებ ბრძანება პირველად იმპერატორმა ადრიანემ (Caesar Traianus Hadrianus Augustus 117-138 წწ.) გასცა, რომელიც არეანეს დროს უკვე მზად იყო, რამაც ტრაპეზუნტის როლი მნიშვნელოვნად გაზარდა. ჯერ კიდევ ძვ. წ. 63 წელს რომის მიერ ქალაქის ანექსიის შემდეგ, იგი იღებს თავისუფალი ქალაქის სტატუსს, რომელიც რომაული ლეგიონების სურსათით მომარაგების ცენტრს წარმოადგენდა ამიერკავკასიაში. ანიკეტის აჯანყებამდე აქ იდგა პოლემონის ჯარი, ხოლო აჯანყების შემდეგ რომის XII და XV ლეგიონების ცალკეული ვექსილაციები.¹⁹⁹

სამხრეთ პონტოს ზღვისპირეთის მნიშვნელოვანი ქალაქები იყო აგრეთვე, სინოპე და ამისო. უნდა აღინიშნოს, რომ თავის მხრივ, ახ. წ. III საუკუნემდე სამხრეთ პონტოს ცენტრების ნაწარმი მთლიანად ბატონობს ბოსფორის სამეფოში გოთების შემოსვლამდე.²⁰⁰ ჩრდილო შავიზღვისპირეთში დაფიქსირებული გემები არაფრით განსხვავდება მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ამავე სახის მასიური ნაწარმისაგან.²⁰¹ იგივე შეგვიძლია ვთქვათ პიტიურტის მასალაზეც. ჩრდილო შავიზღვისპირეთში აღმოჩენილი საიუველირო ნაწარმი ასევე გასაოცარ მსგავსებას იჩენს რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში, კერძოდ სირიაში მოპოვებულ მასალასთან. იმ განსხვავებით, რომ ისინი შედარებით დაბალი ხარისხისაა.

ქერსონესზე გადიოდა ორი გზა. 1. შერეული სახმელეთო და საზღვაო – სირიიდან პართიის, არმენიის, პონტოსა და ტრაპეზუნტის გავლით სინოპემდე სანაპიროს გასწვრივ და შავი ზღვით ქერსონესამდე და 2. იგივე ადგილებიდან შუა აზიისა და

¹⁹⁹ М. И. Максимова, Античные города Юго-Восточного Причерноморья. гл. 316.

²⁰⁰ И. Б. Зеест, Новые данные о торговых связях Боспора с Южным Причерноморьем, ВДИ, 1951, №2, гл. 116.

²⁰¹ В. Ф. Гайдукевич, Максимова М. И., Античные города Северного Причерноморья, М., 1955, гл. 444.

დასავლეთ ყირიმის გავლით ქერსონესამდე, შემდეგ პერაკლი-
სა და ბოსფორის გავლით ხმელთაშუა ზღვამდე. ამ გზას ახ. ნ.
პირველ საუკუნეებში ქერსონესისათვის კულტურულ-პოლიტი-
კური მნიშვნელობა ჰქონდა, ხოლო ეკონომიკური დანიშნულე-
ბისა იყო აღმოსავლეთ პონტოს სამეფო და ამიერკავკასია.²⁰²

ჩვენ მიერ ზემოთ აღწერილი გზა ერთმანეთთან აკავში-
რებდა მთელ შავიზღვისპირეთს, ხმელთაშუაზღვისპირეთს,
ამიერ და იმიერ კავკასიას, მცირე აზიას. პიტიუნტის სამარო-
ვანზე აღმოჩენილი ჭრილაქვების მსგავსება აღნიშნული რეგი-
ონების ტერიტორიაზე დაფიქსირებულ გლიპტიკურ ძეგლებ-
თან შემთხვევითი არაა. არ არის გამორიცხული, რომ ისინი
სწორედ სავაჭრო ურთიერთობის შედეგად მოხვდა პიტიუნტში.
მაგრამ რა შეიძლება ითქვას უფრო მოშორებით განლაგებულ
რეგიონებზე. მაგალითად თანამედროვე ინგლისზე, რომლის
ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალა ასევე დიდ
მსგავსებას იჩენს პიტიუნტის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულ
ჭრილაქვებთან. ძნელი წარმოსადგენია, რომ ამ ორ პუნქტს შო-
რის არსებულიყო მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირი.

ჩვენი აზრით, ყველა პროვინციას ურთიერთობა ჰქონდა
რომის იმპერიის ცენტრთან. ერთმანეთთან ურთიერთობას კი
ისინი ძირითადად ლეგიონების მეშვეობით ახორციელებდნენ,
რომელსაც თვით ქვეყნის დედაქალაქი კურირებდა. ჩანს, რო-
მის იმპერიაში არსებობდა რამდენიმე სპეციალური სახელოს-
ნო, რომლებიც მასიური პროდუქციით, საშუალო და მდარე ხა-
რისხის ჭრილაქვებით (მათი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშა-
ნი გამოსახულების სქემატურობაა) ამარაგებდა ლეგიონებს.

გვიან ანტიკურ ხანაში ქვის ჭრა მექანიკურ ხასიათს
იღებს. ხშირად გამოსახულებები სქემატურია და მხოლოდ მი-
თოლოგიის კარგად ცოდნის საშუალებით, ვარაუდით შეიძლება
მათი დადგენა. არსებობს მოსაზრება, რომ აღნიშნულ პერიოდ-
ში ოსტატი კარგად არც კი იყო გათვითცნობიერებული სიუ-

²⁰² Н. В. Пятышева, Ювелирные изделия Херсонеса. Коллекция Гос. Ист. Музея, гл. 79-80.

უტყვი. მიუხედავად გვიან ანტიკური ხანის საშუალო და მდარე ხარისხის გლიპტიკური მასალის დიდი რაოდენობისა, მათი წარმოშობის ცენტრების დადგენა ძნელდება. შესაძლებელია, რომ ამ ტიპის ქვის საჭრელი სახელოსნოები არსებობდა არა მხოლოდ იმპერიის დიდ ქალაქებში, არამედ რომის განაპირა რაიონებშიც. არ არის გამორიცხული, ამ სახელოსნოებში უმეტესად ბერძენ და რომაელ ოსტატებს ემუშავათ, რაც მათ მიერ შექმნილი მასალის მსგავსების მიზეზი შეიძლება ყოფილიყო. აქედან გამომდინარე, ძნელია და ზოგჯერ შეუძლებელიც მდ. რაინის სანაპიროს ტერიტორიაზე დამზადებული გემების გარჩევა იტალიასა და მცირე აზიაში მოჭრილი ჭრილაქვებისაგან.

როგორც აღვნიშნეთ, გვიან რომაულ ხანაში ქვის ჭრის ხარისხი კატასტროფულად ეცემა ნანარმის რაოდენობის მასობრივი ზრდის გამო, რაც სამკაულის ამ სახეობაზე მოთხოვნილების ზრდასთან იყო დაკავშირებული. ჩანს, რომ ამ სახის პროდუქციაზე მოთხოვნილება საზოგადოების ყველა ფენაში არსებობდა. პიტიუნტში დაფიქსირებული გლიპტიკური მასალა გვაფიქრებინებს, რომ მოთხოვნილება ჭრილაქვებზე საქართველოს შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზეც ყოფილა. მაგრამ არსებობდა თუ არა პიტიუნტის ტერიტორიაზე ქვის საჭრელი სახელოსნო ძნელი სათქმელია. ამის მტკიცებისათვის გემები მცირე რაოდენობით არის აღმოჩენილი.

გლიპტიკური მასალის დათარიღებისათვის

მეოთხე თავში შეენ შევეცადეთ ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემების დათარიღებას, რაც ძირითადად გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით გავაკეთეთ. გლიპტიკური მასალა ზოგადად გვიან რომაულ პერიოდს, კერძოდ ახ. წ. III-IV საუკუნეებს მივაკუთნეთ. კვლევის შედეგად დგინდება, რომ ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბეჭდების უმრავლესობა ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. სამი ბეჭედი და ორი ინტალიო განეკუთნება მომდევნო პერიოდს. კერძოდ, ერთი ბეჭედი (№1) და ორი ინტალიო (№21; №22) ახ. წ. III ს-ის ბოლოთი და IV ს-ის დასაწყისით, ერთი ბეჭედი (№5) ახ. წ. IV საუკუნით და ერთიც (№28) ახ. წ. VI საუკუნის I ნახევრით თარიღდება. ვინაიდან გლიპტიკური მასალის უმრავლესობა სამაროვნის ტერიტორიაზეა აღმოჩენილი, საშუალება გვქმნება უფრო დავაკონკრეტოთ პიტიუნტში მათი გავრცელების დრო. რაშიც ის სამარხეული ინვენტარი გვეხმარება, რომელიც ამა თუ იმ გემასთან ერთად იქნა მოპოვებული. თავის მხრივ, ეს უნდა დაგვეხმაროს სამაროვნის ფუნქციონირების ქრონოლოგიური ჩარჩოების დაზუსტებაში.

გლიპტიკურ მასალასთან ერთად ყველაზე დიდი რაოდენობით მინის ჭურჭელი აღმოჩნდა, რომელიც გემების თანმხლებ ინვენტარს შორის შედარებით კარგად არის შესწავლილი. შესაბამისად, ჩვენც ჭრილაქვების დასათარიღებლად მინის ჭურჭლის ფაქტორს მაქსიმალურ ყურადღებას მივაქცევთ. მიუხედავად იმისა, რომ პიტიუნტში მონეტების მიმოქცევის ქრონოლოგიური დიაპაზონი შეიძლება საკმაოდ დიდ პერიოდს მოიცავდეს, ჩვენი აზრით, გლიპტიკური მასალის დასათარიღებლად ყველაზე უტყუარ საბუთს მაინც ჭრილაქვებთან ერთად დაფიქსირებული მონეტები წარმოადგენს. ყოველ შემთხვევაში, მათი მოჭრის თარიღის განსაზღვრის შედეგად შესაძლებელი ხდება სამარხეული ინვენტარისა (მათ შორის ჭრილაქვების) და

თვით სამარხის ქვედა ზღვარის დადგენა. ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე ასევე დიდი რაოდენობით არის აღმოჩენილი რომაული ხანისათვის დამახასიათებელი სხვადასხვა ფორმისა და ზომის მძივები. გემების მომხმარებელი მოსახლეობის ეთნიკური და რელიგიური კუთვნილების დადგენაში დიდი როლი ენიჭება იმ სამარხთა ტიპების განსაზღვრას, რომლებშიც ესა თუ ის გემა დაფიქსირდა.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია მთელი რიგი მინის ჭურჭლის ტიპები, რომელიც უცნობი იყო ნაქალაქარის კულტურული ფენებისათვის, რაც იმის მაჩვენებლად შეგვიძლია მივიჩნიოთ, თუ რა დიდი როლი ენიჭებოდა მინის ჭურჭელს დაკრძალვის რიტუალში და რამდენად იყო ის ხელმისაწვდომი მოსახლეობის ფართო ფენებისათვის. არ არის გამორიცხული, რომ მინის ჭურჭლის ნაწილს ადგილობრივ, პიტიუნტის სახელოსნოში ამზადებდნენ.

ნიშანდობლივია, რომ სამარხეულ კომპლესებში აღმოჩენილი თითქმის ყველა მინის ჭურჭელი დაკრძალვის რიტუალთან არის დაკავშირებული. გამოირჩევა აგრეთვე, საყოფაცხოვრებო დანიშნულებისათვის განკუთვნილი ჭურჭელი. ნ. უგრელიძე, რომელმაც თავის დროზე შეისწავლა ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული მინის ჭურჭელი, ისინი რამდენიმე ტიპად დაყო. საკითხის შესწავლიდან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესოა ზოგიერთი მათგანი, კერძოდ: კოლბისებური ფორმის სუფრის ჭურჭელი, ე. ნ. კოლბისებური სანელსაცხებლები, კოლბისებური ტანდაბრტყელებული სანელსაცხებლე...

დიდი კოლბისებური მოყვანილობის ბოთლები, რომლებიც ჩვენთვის საინტერესოა ორ - №390 (დაფიქსირდა ინვ. №1421) და №403 (დაფიქსირდა ინვ. №1423) სამარხებშია აღმოჩენილი სუფრის ჭურჭელს წარმოადგენს. ამ ჭურჭლისათვის დამახასიათებელია ძალზე დიდი ყელი, რომელიც ჭურჭლის მთელი სიმაღლის ნახევარზე მეტს შეადგენს და ყელისაგან გა-

მოყოფილი ტანი. მიუხედავად ამ ორ სამარხში აღმოჩენილი ჭურჭლის ფორმათა იდენტურობისა, ნ. უგრელიძეს მინის ჭურჭლის ხარისხი აფიქრებინებს, რომ ისინი სხვადასხვა სახელოსნოებშია დამზადებული. მკვლევარი მათ რომის აღმოსავლეთ პროვინციებს – სირიას, პალესტინას, ან სხვა რომელიმე სანარმოს მიაკუთვნებს და ახ. წ. III საუკუნის ბოლოთი და IV საუკუნის დასაწყისით ათარილებს.²⁰³

კოლბისებური ფორმის სუფრის ჭურჭელი ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე ყველაზე გავრცელებულ ჭურჭელს წარმოადგენს. ზოგი მათგანი ორნამენტირებულია, ზოგი კი არა. ისინი ერთმანეთისაგან გამოირჩევა ზომით, ტანის მოყვანილობით, მინის ფერით, კედლის სისქით და სხვ. ამ ტიპის ჭურჭელი აღმოჩენილია ჩვენთვის საინტერესო №403-ე სამარხში (დაფიქსირდა ინვ. №1423).

მსგავსი ჭურჭელი გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზეც. კერძოდ მცხეთაში, ჟინვალში. მცხეთაში აღმოჩენილ მასალას ახ. წ. IV საუკუნით, ხოლო ჟინვალისას ახ. წ. III-IV საუკუნეებით განსაზღვრავენ. რაც შეეხება ჭურჭლის წარმომავლობას მას მკვლევარები აღმოსავლეთ რომის ერთერთ სანარმოო ცენტრს (სირია, პალესტინა) უკავშირებენ.

ზოგადად კოლბისებური ფორმის სუფრის ჭურჭლის დიდი უმრავლესობა გერმანიისა და საფრანგეთის ტერიტორიაზეა დაფიქსირებული. გარდა ზემოაღნიშნულისა, სადა გრავირებული და მოხატული ჭურჭელი ნაპოვნია დანიაში, ესპანეთში, შვეიცარიაში, უნგრეთში, იუგოსლავიაში, მცირე აზიაში. მსგავსი ჭურჭელი დაფიქსირებულია ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიაზეც. ჩრდილო შავიზღვისპირეთში კი, ანალოგიური მოყვანილობის ჭურჭელი გვიან რომაული ხანის მრავალრიცხოვან მინის ჭურჭელთა შორის მხოლოდ ქერსონესისა და პანტიკაპეიო-

²⁰³ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი (ხელნაწერი), გვ. 11-12.

ნის სამაროვნებზეა მოპოვებული.²⁰⁴ კოლბისებური ფორმის სუფრის ჭურჭელს მეცნიერთა უმრავლესობა ახ. წ. III საუკუნის ბოლოსა და ახ. წ. IV საუკუნის I ნახევარს განაკუთვნებს.

ახ. წ. III-IV სს-ით ათარილებს ნ. უგრელიძე ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ბოთლსაც. როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, არქეოლოგიურ ლიტერატურაში ამ ტიპის ბოთლების ცენტრად საყოველთაოდ აღიარებულია რეინის სახელოსნოები და ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილი ბოთლებიც აქედან არის შემოტანილი.²⁰⁵

№435-ე სამარხში (დაფიქსირდა ინვ. №1427) აღმოჩენილია თეთრი, მონატეხში მომწვანო გაბუშტული კრიალა მინისაგან დამზადებული ორი ქილა. საყურადღებოა №400-ე სამარხი (დაფიქსირდა ინვ. №1422), რომელშიც აღმოჩენილია მომწვანო-მოყავისფრო დაბუშტული მინისაგან დამზადებული სამი ერთნაირი ქილა.

საქართველოს ტერიტორიაზე ყველაზე ადრეული პრიზმული მოყვანილობის ქილა ნაპოვნია არმაზისხევის სამაროვნის №9-ე სამარხში. ანალოგიური ქილა დაცულია ქერსონესის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში. ჭურჭელი შესწავლილია ბ. ფილარსკას მიერ, რომელსაც იგი ახ. წ. II საუკუნით ათარილებს. ანალოგიური ქილები დასავლეთ ევროპის მკვლევარების მიერ ახ. წ. III-IV საუკუნეებს არის მიკუთვნებული.²⁰⁶

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ასეთი ქილები აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში უფრო მოგვიანებითაც იყო გავრცელებული. დგინდება, რომ ახ. წ. IV-V საუკუნეებში მცირე აზიის სახელოსნოებში მასიურად მზადდებოდა და მსოფლიო ბაზარზე

²⁰⁴ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 13.

²⁰⁵ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 15.

²⁰⁶ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 18.

გადიოდა ქრისტიანული სიმბოლოებით შემკული პრიზმული და ექვსკუთხა ქილები.

ბიჭვინთის სამაროვანზე მოპოვებული პრიზმული ქილების ასაკი სამარხში მათთან ერთად დაფიქსირებული ტანშე-ბორცილი სუფრის ჭურჭლის მიხედვით განისაზღვრა. ისინი ახ. წ. III საუკუნის ბილოთი და IV საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. ნიშანდობლივია აგრეთვე ის ფაქტი, რომ მკვლევართა აზრით, ბიჭვინთის სამაროვანზე მოპოვებული პრიზმული ქილების ნაწილი ადგილობრივ არის დამზადებული.²⁰⁷

სანელსაცხებლები – აღმოჩენილია №403-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1423), №425-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1424) და №449-ე (დაფიქსირდა ინვ. №15-996:50) სამარხებში. ჭურჭელი ღია მწვანე-სალათისფერი მინისაგან არის დამზადებული. მინა გამჭვირვალეა, მცირედ დაბუშტული. მსგავსი სანელსაცხებლები ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. ანალოგიური ფორმის ჭურჭელი გვხვდება საქართველოს ტერიტორიაზეც. კერძოდ მცხეთა-სამთავროს, ურბნისის, ჟინვალის და სხვ. სამაროვნებზე. ოლოდნ აქ მოპოვებული სანელსაცხებლები ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ნაქალაქართა – პანტიკაპეიონის, ქერსონესისა და სხვ. სამაროვნების ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ჭურჭლზე გვიანი პერიოდისა (ახ. წ. III და IV საუკუნის დასაწყისი) უნდა იყოს. სპეციალისტთა აზრით, არ არის გამორიცხული, რომ ისინი პიტიუნტში აღმოსავლეთ რომის პროვინციების სანარმოთა ცენტრებიდან (სირია, პალესტინა) იყოს შემოტანილი.

№390-ე სამარხშია (დაფიქსირდა ინვ. №1421) აღმოჩენილი მინის სანელსაცხებლე, რომლისთვისაც არსებითი დამახასიათებელი გადაშლილი პირი, მაღალი ყელი (სიმაღლის 2/3), ყელი-საგან მკვეთრად გამოყოფილი დაბალი, მრგვალი ტანი და ძლიერ შეზნექილი ძირია. დამზადებულია სალათისფერი, გაბუშტული კარგი ხარისხის მინისაგან. იგი აღმოსავლეთ რომის პრო-

²⁰⁷ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 23.

ვინციების სახელოსნოებში (სირია, პალესტინა ან ამავე რეგიონის რომელიმე სხვა საწარმო) დამზადებული სანელსაცხებლების მსგავსია და დროითაც მისგან დაშორებული არ უნდა იყოს.²⁰⁸

№443 სამარხში (დაფიქსირდა ინვ. №1430) აღმოჩნდა ცილინდრულტანიანი სანელსაცხებლე, რომელიც გაერთიანებულია მინის ჭურჭლის იმ ჯგუფში, რომელთა სიმაღლე 10-13 სმ არ აღემატება და, თავის მხრივ, საკმაოდ მრავალრიცხოვან ჯგუფს წარმოადგენს. იგი დამზადებულია ღია მწვანე დაბუშტული არაერთგვაროვანი შავი ნაწილაკების შემცველი მინისაგან. დაუდევრად ნაკეთებია.²⁰⁹

ნ. უგრელიძემ ცალკე ტიპად გამოყო №211-ე სამარხში (დაფიქსირდა ინვ. №1417 და ინვ. №1418) აღმოჩენილი მომცრო სანელსაცხებლე. ჭურჭელს პირი დამრეცად აქვს გადაკეცილი. მაღალი ყელი უშუალოდ გადადის დაბრეცილად გაბრტყელებულ ტანში. მაღალი ყელი მომრგვალებულია მუქი მომწვანო-ცისფერი (ზღვისფერი) მცირედ გამჭვირვალე მინისაგან. მინა გვიან რომაული ხანის დასავლეთ პროვინციების ნაწარმთა მინის ანალოგიურია. მაგრამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით იგი დამზადებულია არაერთგვაროვანი, შავი ნაწილაკების შემცველი მინისაგან. იმის გამო, რომ ზუსტად ანალოგიური ჭურჭელი ავტორისათვის ცნობილი არ არის, ხოლო მისი მსგავსი, ოღონდ თხელკანიანი ტანის ჭურჭელი ნაპოვნია მცხეთა-სამთავროს სამაროვანზე გათხრილ №4 ქვევრსამარხში, რომელიც თანმხლები ნივთების მიხედვით, ახ. წ. III საუკუნის მიწურულით თარიღდება, ნ. უგრელიძე ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილ

²⁰⁸ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 31-32.

²⁰⁹ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 32.

ამ ტიპის ჭურჭელსაც ახ. ნ. III საუკუნის ბოლოს განაკუთვნებს.²¹⁰

ჩვენთვის საინტერესო №436-ე სამარხში (დაფიქსირდა ინვ. №1428) აღმოჩენილია სანელსაცხებლე, რომელიც თავისუფალი ბერვით არის დამზადებული. ხოლო ქუსლი მინის ძაფის დადნობით არის გამოყვანილი. ანალოგიური სანელსაცხებლეა აღმოჩენილი №425-ე სამარხში (დაფიქსირდა ინვ. №1424). ოლოდნ ეს უკანასკნელი ქუსლის მოყვანილობით გამოირჩევა. სანელსაცხებლე თარიღდება მასთან ერთად აღმოჩენილი მინის ჭურჭლის მიხედვით. ნ. უგრელიძის აზრით, ზემოაღნიშნული სანელსაცხებლეები პიტიუნტში აღმოსავლეთ რომის პროვინციების ერთ-ერთ საწარმოდან უნდა იყოს შემოტანილი. საყურადღებოა, რომ სანელსაცხებლეები ანალოგიას პოულობს პეტრა-ციხისძირის №1 სამარხში მოპოვებულ ჭურჭელთან, იმ განსხვავებით, რომ ეს უკანასკნელი ტანის მოყვანილობით გამოირჩევა ზემოხსენებულისაგან. ციხისძირის ჭურჭელი მკვლევართა აზრით, სირიული წარმოშობისა უნდა იყოს და ახ. ნ. IV საუკუნით თარიღდება.²¹¹

ნ. უგრელიძე მინის ჭურჭლის ანალოგიებისა და ტიპოლოგიური ანალიზის შედეგად, ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილ მინის ჭურჭელს ეიწრო ქრონოლოგიურ ჩარჩოში სვამს – ახ. ნ. III საუკუნის II ნახევარი (60-იანი წლები) და ახ. ნ. IV საუკუნის I ნახევარი (30-იანი წლები). შემდეგ კი დაასკვნის, რომ იგი ოცდაათიოდე წლით წინ უსწრებს საყოველთაოდ ცნობილ მთიანი აფხაზეთის, წებელდის სამაროვნის ტერიტორიაზე მოპოვებულ მინის ჭურჭელს, რომლის ქვედა თარიღი ახ. ნ. IV საუკუნის II ნახევარია.²¹²

²¹⁰ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 28.

²¹¹ ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 28.

²¹² ნ. უგრელიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარზე 1984-1989 წწ. მოპოვებული მინის ჭურჭელი, გვ. 101-102.

ჩვენ მიერ განხილულ 22 სამარხში, რომლებშიც გლიპტიკური მასალა იქნა დაფიქსირებული, სულ სამი მონეტაა აღმოჩენილი. №79-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1416) და №302-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1420) სამარხებში დაფიქსირდა ალექსანდრე სევერუსის დენარი (Caesare M.Aurelius Severus Alexander Augustus 222-235 წწ.), ხოლო №403-ე სამარხში ჰელიოგაბალუსის (Caesar M. Aurelius Antoninus Augustus 218-222 წწ.) ან გეტას (209-211 წწ. სეპტიმიუს სევერუსის თანამოსაყდრე, 211-212 წწ. კარაკალას თანამოსაყდრე, Caesar P. Septimius Geta Augustus 209-212 წწ.) მონეტა. ეს ძალიან მცირე რაოდენობაა, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ მონეტების სიმრავლე საერთოდ ახასიათებს იმპერიის ეპოქის რომაულ სამყაროს²¹³ და იმ ფაქტს, რომ ანტიკურ სამყაროში ფართოდ იყო გავრცელებული მიცვალებულისათვის პირში მონეტის ჩადება, რაც ე. წ. „ქარონის ობოლის“²¹⁴ სახელითაა ცნობილი და ბერძნული დაკრძალვის წესს უკავშირდება.

ნიშანდობლივია, რომ თვით პიტიუნტის ნაქალაქარზე მონეტები დიდი რაოდენობითაა დაფიქსირებული. აქ ახ. წ. II-IV საუკუნეებით დათარიღებული დაახლოებით 1400-მდე ოქროს, ვერცხლისა და სპილენძის მონეტაა აღმოჩენილი, რომლებიც თავის დროზე შეისწავლა და განსაზღვრა გ. დუნდუამ.²¹⁵ სამაროვნის ტერიტორიაზე მოპოვებული მონეტები განიხილული

²¹³ გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, გვ. 99.

²¹⁴ ქარონი (ძველ ბერძნულად—Χάρων) იყო თეთრწვერა, მკაცრი, ავის-მომგვრელი უკუდავი მოხუცი, რომელსაც მიცვალებულთა სულები გადაჰყავდა მდ. სტიქსზე (სხვა ვერსიით აქერონტზე), საიქიო ცხოვრებაში. რისთვისაც იგი იღებდა ობოლს (წვრილ ფულს), რომელსაც მიცვალებულს პირში უდებდნენ. ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, ქარონს ჰადესმა უბრძანა სამუდამოდ გარდაცვლილთა სულების გადაყვანა, იმ პირობით თუ ისინი მიღებული წესით იქნებოდნენ დაკრძალვით.

²¹⁵ გ. დუნდუა, სამონეტო მიმოქცევა და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი მიჭვინთაში ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით ძვ. წ. II-IV სს., დიდი პიტიუნტი, I, თბ., 1975, გვ. 280-429.

აქვს გ. ლორთქიფანიძეს ნაშრომში „ბიჭვინთის ნაქალაქარი,“ თბ., 1991.

ნუმიზმატიკური მასალა თვალნათლივ გვიჩვენებს ტრაპეზუნტის მჭიდრო ეკონომიკურ კავშირს პიტიუნტთან, რაც პირველ რიგში სამხედრო მნიშვნელობის პროვანტისა და აღჭურვილობის რეგურალურ მონაწილეობაში გამოიხატა. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ე. წ. განძის უძველესი მონეტა გ. დუნდუას დაკვირვებით ადრიანეს (Caesar Traianus Hadrianus Augustus 117-138 წწ.) კესარიული დრაქმაა, ხოლო ყველაზე გვიანდელი მოჭრილი ფილიპე II-ისა (უმცროსი) (244-249 წწ. მამის ფილიპე I არაბის თანამოსაყდრე Caesar M. Iulius Philippus Augustus), მისი გადანახვა კი უკავშირდება 256-257 წლების კატასტროფას, მეკობრეთა ტომის ბორანების პიტიუნტზე თავდასხმას, მათ მიერ მთელი ქალაქის აღებასა და განადგურებას. ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ახ. წ. III საუკუნის შუა ხანებში მიმოქცევაში ყოფილა როგორც ახ. წ. II საუკუნის, ისე ახ. წ. III საუკუნის I ნახევრის მონეტები. არ არის გამორიცხული, რომ ჩვენ მიერ განხილული ახ. წ. III საუკუნის I ნახევარში მოჭრილი მონეტები მიმოქცევაში ყოფილიყო როგორც მთელი ახ. წ. III საუკუნის მანძილზე, ისე ახ. წ. IV საუკუნის I ნახევარშიც. განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, მონეტების შემცირების ტენდენცია არსებობს. ახ. წ. IV საუკუნით დათარიღებულ კენოტაფში აღმოჩნდა II-III საუკუნეების მონეტები, რაც სასაქონლო-ფულადი მიმოქცევის მაჩვენებელი შეიძლება იყოს.²¹⁶

პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე ჭრილაქვებთან ერთად დაფიქსირებულ იქნა სხვადასხვა ფორმის მინის მძივებიც, რომლებიც ფართოდ არის გავრცელებული გვიან რომაულ ხანაში მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. აქვე გვინდა აღ-

²¹⁶ გ. დუნდუა, სამონეტო მიმოქცევა და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი ბიჭვინთაში ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით ძვ. წ. II-IV სს., გვ. 280-429.

ენიშნოთ, რომ როგორც აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის, ისე ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მინის მძივების ლოკალურ ჩარჩოებში ჩასმა, მათი ზუსტი დათარიღება ჯერჯერობით ვერ ხერხდება. შესაბამისად, არქეოლოგები მათ თარიღს ახ. წ. I საუკუნიდან მოყოლებული ახ. წ. IV საუკუნით განსაზღვრავენ.

შეიძლება ითქვას, ასეთივე მდგომარეობაა ოქროს საყურეებთან დაკავშირებითაც (ისინი ძირითადად ახ. წ. II-IV საუკუნეებით თარიღდება). ქერსონესში აღმოჩენილი ოქროს საყურეების დიდი უმრავლესობა თითქმის სრულ ანალოგიას პოულობს სირიის ქალაქებში წარმოებულ მასალასთან, იმ განსხვავებით, რომ ისინი უფრო უბრალოა სირიულ ნაწარმთან შედარებით.²¹⁷ ქერსონესში აღმოჩენილი მასალა ჩვენთვის საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ სწორედ მისი ანალოგიური საყურეებია აღმოჩენილი ბიჭვინთის №425-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1424), №436-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1428) და №442-ე (დაფიქსირდა ინვ. №1429) სამარხებში. აქედან გამომდინარე, პიტიუნტის საყურეების შესახებ იგივე დასკვნის გამოტანა შეგვიძლია.

პიტიუნტის სამაროვნის ფართობი 3,5 ჰექტრით განისაზღვრა. მთლიანად სამაროვანზე გაითხარა 460-ზე მეტი სამარხი.²¹⁸ გამოიყო დაკრძალის რვა ტიპი (ორმოსამარხები, ამფორასამარხები, კრამიტსამარხები, კრემაციული სამარხები, ჭასამარხები და სხვ.). მათ შორის გაბატონებული ადგილი ინვენტარიან და უინვენტარო ორმოსამარხებს უჭირავს, რომლებშიც თავით დასავლეთით ორიენტაცია სჭარბობს. გამოვლენილი სამარხების ნახევარზე მეტი ინვენტარიანია. ნიშანდობლივია,

²¹⁷ Н. В. Пятышева, Ювелирные изделия Херсонеса. Коллекция Гос. Ист. Музея, გვ. 79-81.

²¹⁸ ამ სამარხებს შორის არის, აგრეთვე, 1991 წლის ცნობილი პოლიტიკური მოვლენების დროს ექსტრემალურ ვითარებაში შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხებიც, რომელთა სრული მონაცემების დადგენა გარკვეული მიზეზების გამო ჭირს. რის გამოც წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ მხოლოდ სამარხთა ნომრების გადმოცემით შემოვიფარგლებით.

რომ გლიპტიკური მასალა სამარხთა მხოლოდ ერთ ტიპში – ორმოსამარხებში აღმოჩნდა.

როგორც ცნობილია, ორმოსამარხი წარმოადგენდა დასაკრძალავ ორმოს, რომელშიც ჩადებული იყო ხის კუბო, რაზედაც სამარხებში დაფიქსირებული ლურსმნები მეტყველებს. ხის კუბოები ცხადია, პიტიუნტის სახელოსნოებში მზადდებოდა. რკინის ლურსმნებს შორის მანძილი, ხშირად დაკრძალულის სიმაღლის მაჩვენებელია.

ხის კუბოები დამახასიათებელია გვიან ანტიკური, რომაული ხანის სამაროვნებისათვის. როგორც ჩანს, ზოგჯერ ორმოსამარხში ჭარბი ტენიანობის გამო გამოიყენებოდა კირხსნარი. ცალკეულ შემთხვევებში კირხსნარით იფარებოდა ხის კუბო და კუბოს გარეშე დამარხული ცხედარი.²¹⁹

კირხსნარი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე ახ. წ. I საუკუნიდან ვრცელდება, რომელსაც მკვლევარები ბერძნულ-რომაულ სამყაროს უკავშირებენ. კირხსნარიანი სამარხი ორმო სამარხის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენდა. რადგან ანალოგიური წესით დაკრძალვა სხვაგან არ დასტურდება მეცნიერებს იგი პიტიუნტისათვის სპეციფიკურად მიაჩნიათ. როგორც გ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავს, ჩანს პიტიუნტელები ამ წესით ცდილობდნენ მიცვალებულები (სამარხები) დაეცვათ ნესტისა და გრუნტული წყლების დამანგრეველი ზემოქმედებისაგან.²²⁰

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ იგივე ამფორასამარხებში, რომელიც ისევე როგორც ორმოსამარხები, ანტიკური (ბერძნული) დაკრძალვის წესს უკავშირდება (ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილია 67 ამფორასამარხი) არ დაფიქსირებულია არც ერთი ჭრილაქვა. გლიპტიკური მასალა არ აღმოჩნდა არც კრამიტსამარხებში. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ბიჭვინთის სამაროვანზე კრამიტსამარხების რაოდენობა, რომლებიც ახ. წ. III-IV სს-ით თარიღდება, 13 ერთეულით განისაზღვრა და

²¹⁹ გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, გვ. 116.

²²⁰ გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, გვ. 157.

მათგან სულ ორია ინვენტარიანი. იმ დროს, როდესაც ანტიკური ხანის სხვა ნასახლარებზე კრამიტსამარხებში გლიპტიკური მასალა საკმაოდ არის მოპოვებული.

პიტიუნტის აყვავების ხანა II-IV საუკუნეებზე სწორედ იმ პერიოდზე მოდის, როდესაც რომის იმპერიის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ცლილებები ხდება, რაც ქრისტიანობის გავრცელებას უკავშირდება. ყოველივე ეს ემთხვევა პირველი ქრისტიანული თემების წარმოქმნას მცირე აზიაში, რომელთაც კოლხეთს ოდითგანვე ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდა. ამავე პერიოდს განეკუთვნება პირველი ქრისტიანების გადასახლების ფაქტები ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის რეგიონებში.

კვლევის შედეგად დგინდება, რომ ჯერ კიდევ ახ. წ. II საუკუნეში (ციხე-ქალაქის დაარსებიდანვე) პიტიუნტის საქალაქო მოსახლეობაში ვრცელდება ქრისტიანობა. ირკვევა, რომ პიტიუნტის სამაროვანზე II-IV სს-ში დაკრძალული მოსახლეობის 20% ქრისტიანი იყო.²²¹ საიდანაც შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პიტიუნტში ყოველი მეხუთე ქრისტიანი ცხოვრობდა, რაც აღნიშნული პერიოდისათვის საკმაოდ დიდი ციფრია. ქრისტიანულ რელიგიასთან დაკავშირებული არქეოლოგიური მასალის შესწავლა გვაფიქრებინებს, რომ პიტიუნტი იმპერიაში მიმდინარე პროცესების ეპიცენტრში იმყოფებოდა და ქვეყანაში მიმდინარე პროცესები მის ცხოვრებაზეც აისახებოდა. გამონაკლისს სწორედ გლიპტიკური ძეგლები წარმოადგენს, რაც, ჩვენი აზრით, ქალაქის (კანაბეს) მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის რელიგიური ორიენტაციის მაჩვენებლად შეიძლება ჩაითვალოს. როგორც წესი, კანაბეს მცხოვრებლებს ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად სხვადასხვა მიღეთის ხალხი შეადგენდა – ვაჭრები, ხელოსნები, ვეტერანები, რომლებიც სხვადასხვა საქმიანობით იყვნენ დაკავებულნი, ჯარისკაცების ოჯახები, თავგადასავლების მაძიებლები...

²²¹ М. Мшвилдадзе, О распространении христианства в Западной Грузии (Питиунт), Кавказоведение, №3, М., 2003, гл. 47.

რაც შეეხება სამაროვნის ეთნიკურ შემადგენლობას. იგი ერთი მხრივ, შეგვიძლია ადგილობრივ მოსახლეობას დავუკავშიროთ, ხოლო მეორე მხრივ ბერძნულ-რომაულ ეთნოსს. თუმცა გვხვდება ე. წ. სარმატული სამარხებიც (მაგალითად ცხენიანი სამარხები), რომლებიც შესაძლოა რომაელების მიერ დაქირავებულ მეომრებს ეკუთვნოდა. ხოლო ის სამარხები, სადაც გლიპტიკური მასალა დაფიქსირდა, ძირითადად რომაელებისა უნდა იყოს, რისი თქმის საშუალებასაც სამარხებში აღმოჩენილი ინვენტარი გვაძლევს.

კვლევის შედეგად დგინდება, რომ სამაროვანი დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო მოსახლეობის საშუალო და დაბალ ფენებთან. გლიპტიკური მასალა დაფიქსირებულია ძირითადად სამარხებში, რომლებიც მოსახლეობის საშუალო და დაბალ ფენას განეკუთვნებოდა. მათ შორის წერილ ვაჭრებსა და ხელოსნებს, რომის ძლევამოსილ ლეგიონერებს, გადამდგარ ლეგიონერებს... თვალში საცემია მოსახლეობისათვის ჩატანებული სამარხეული ინვენტარის შეზღუდულობა. აქ დაკრძალულნი პროვინციული ციხე-ქალაქის მოსახლეობის წარმომადგენლები ორი ეპოქის მიჯნაზე, წარმართობის დაკნინებისა და ქრისტიანობის აღზევების ურთულეს პერიოდში ცხოვრობდნენ.

გლიპტიკურ ძეგლებთან ერთად აღმოჩენილი სამარხეული ინვენტარის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ჩვენთვის საინტერესო სამარხები ვიწრო ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში (ახ. წ. III ს-ითა და IV საუკუნის I ნახევარი) ჯდება. ახ. წ. IV საუკუნის 60-იან წლებში სამაროვანი გაუქმებული ჩანს (361-395 წწ.), მაშინ როდესაც პიტიუნტს ჩრდილო შავიზღვისპირეთში მცხოვრები ტომები ჰუნები შემოესივნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მასალას გვანვდის მე-18 კოშკი, რომლის სამშენებლო ხანის ფენა ახ. წ. III ს-ის ბოლოთი და IV ს-ის I ნახევრით თარიღდება. ახ. წ. IV ს-ის ბოლოს იგი გადამწვარია. შესაძლოა სწორედ ჰუნების შემოსევის შედეგად.

პიტიუნტი, საქართველოს ზღვისპირეთის ეს უმნიშვნელოვანესი კულტურულ-პოლიტიკური, სტრატეგიული და რელიგიუ-

რი ცენტრი, II საუკუნიდან არსებობს როგორც რომის იმპერიის სამხედრო-სტრატეგიული ფორპოსტი. ახ. წ. III ს-ში პიტიუნტში რომაული გემები ინტენსიურად ვრცელდება, რაც პიტიუნტის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობით აიხსნება.

ამრიგად, ჩვენ მიერ განსაზღვრული გლიპტიკური მასალისა და სამარხული ინვენტარის ქრონოლოგიური ჩარჩოები ერთმანეთს ემთხვევა. ორივე ძირითადად ახ. წ. III ს-ითა და IV ს-ის I ნახევრით თარიღდება. ახ. წ. IV ს-ის I ნახევარში გემიანი ბეჭდების რიცხვი ბიჭვინთის ნაქალაქარზე მცირდება და საერთოდ ქრება. ახ. წ. III ს-ის შემდეგ პერიოდს მხოლოდ სამი ბეჭედი და ორი ინტალიო განეკუთნება. კერძოდ, ერთი ბეჭედი (№1) და ორი ინტალიო (№21; №22) ახ. წ. III ს-ის ბოლოთი და IV ს-ის დასაწყისით, ერთი ბეჭედი (№5) ახ. წ. IV საუკუნით და ერთიც №28 ახ. წ. VI საუკუნის I ნახევრით თარიღდება.

ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური ძეგლების შესწავლის საფუძველზე საშუალება გვეძლევა აღვადგინოთ პიტიუნტის საქალაქო ცხოვრებისა და კულტურის მნიშვნელოვანი მონაკვეთი, კერძოდ ახ. წ. II-IV საუკუნეები.

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია სულ 28 ჭრილაქვა. გემათა აბსოლიტური უმრავლესობა აღმოჩენილია პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე, რომლის ფართობი 3,5 ჰექტრით განისაზღვრა. მთლიანად სამაროვანზე გაითხარა 460-ზე მეტი სამარხი. გამოეყო დაკრძალის რვა ტიპი (ორმოსამარხები, ამფორასამარხები, კრამიტსამარხები, კრემაციული სამარხები, ჭასამარხები და სხვ.). მათ შორის გაბატონებული ადგილი ინვენტარიან და უინვენტარო ორმოსამარხებს უჭირავს, რომლებშიც თავით დასავლეთით ორიენტაცია სჭარბობს. გამოვლენილი სამარხების ნახევარზე მეტი ინვენტარიანია. ნიშანდობლივია, რომ გლიპტიკური მასალა სამარხთა მხოლოდ ერთ ტიპში – ორმოსამარხებში აღმოჩნდა.

გლიპტიკურ ძეგლებზე არსებული გამოსახულებების შესწავლის შედეგად დგინდება, რომ პიტიუნტის ტერიტორიაზე გავრცელებული იყო ბერძნულ-რომაული ღვთაებების პანთეონი და მათთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები. ჭრილაქვებზე გამოსახული სიუჟეტები, ჩვეულებრივ არ განსხვავდება რომაული გემებისათვის დამახასიათებელი თემატიკისაგან. ბიჭვინთის გემებზე შედარებით იშვიათად გვხვდება ის ღვთაებები, რომლებიც ოფიციალურ ღმერთებად იყვნენ აღიარებულნი, მაგალითად: ზევსი, აპოლონი და სხვ. ძირითადად დაფიქსირებულია ადამიანის პირადი ქონებისა და კეთილდღეობის მფარველი ღვთაებები და მათთან დაკავშირებული სიმბოლოები.

ღვთაებები შვიდ ეგზემპლარზეა გამოსახული, რომლებიც უძველეს ბერძნულ-რომაულ ღმერთებად გვევლინებიან. მაგა-

ლითად: სამი გრაცია (№5, ინვ. №1418), აფროდიტე (№6, ინვ. №1419), დელფინზე შემომჯდარი ამური (№10, ინვ. №1423), დემეტრა (№16, ინვ. №1429), ფსიქეა და ამური (№18, ინვ. №1431; №19, ინვ. №1432), პერმესი (№25, ინვ. №1437). აქვე დაფიქსირებულია გემა ფანტასტიკური ცხოველის – გრიფონის გამოსახულებით (№1, ინვ. №1414), თხა ადამიანის თავით ან კენტავრი (№27).

ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილ გემებზე კარგად არის წარმოდგენილი როგორც ცხოველთა და ფრინველთა სამყარო – დელფინი (№7, ინვ. №1420), კრევეტი (№9, ინვ. №1422; №12, ინვ. №1425), ლომი (№13, ინვ. №1426), მორიელი (№14, ინვ. №1427), თუთიყუში (№23, ინვ. №1435), ისე სიმბოლოები – ხელისჩამორთმევა (№2, ინვ. №1415), ლარნაკი პურის ორი თავთავითა და ყაყაჩოს ყვავილით (№4, ინვ. №1417), ბომონი (№11, ინვ. №1424), პურის ორი თავთავი (№17, ინვ. №1430), დაფნის გვირგვინი (№21, ინვ. №1433; №22, ინვ. №1434). ფიქსირდება წარწერიანი ბეჭედი (№20, ინვ. №15-996:50) და გემები (№8, ინვ. №1421; №10, ინვ. №1423). აღმოჩენილია მწერის გამოსახულებიანი (ბუზი? (ფუტკარი?) (№15, ინვ. №188) და მწერი? (კიბორჩხალა?) (№26, ინვ. №8)) ინტალიოები...

ნიშანდობლივია, რომ პორტრეტული გემები, რომლებიც ასე გავრცელებულია ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალების შემდეგ, ხოლო მათი პოპულარობის მწვერვალი ჩვენ მიერ საკვლევ რომაულ პერიოდზე მოდის, მცირე რაოდენობით გვხვდება პიტიუნტის ტერიტორიაზე, სადაც პორტრეტული გემის სულ ორი ეგზემპლარია დაფიქსირებული (№3, ინვ. №1416; №28).

კვლევის შედეგად დგინდება, რომ ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ჭრილაქეების უმრავლესობა ვინაო ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში (ახ. წ. III-IV სს.) ჯდება, რომელიც ემთხვევა პიტიუნტის ეკონომიკური და პოლიტიკური აღმავლობის პერი-

ოდს. სამი ბეჭედი და ორი ინტალიო განეკუთნება მომდევნო პერიოდს. მათ შორის ერთი ბეჭედი (№1) და ორი ინტალიო (№21, №22) ახ. წ. III ს-ის ბოლოთი და IV ს-ის დასაწყისით, ერთი ბეჭედი (№5) ახ. წ. IV საუკუნით და ერთიც №28 ახ. წ. VI საუკუნის I ნახევრით თარიღდება.

ინტალიოს დასამზადებელი მასალის შესწავლის შედეგად დგინდება, რომ პიტიუნტში ჭრილაქვებიდან (ისევე როგორც სადა ბეჭედებში) ყველაზე დიდი რაოდენობით ვხვდებით სხვადასხვა ფერის სარდიონს (7 ცალი) მათ შორის მოყავისფროს (№2, №3, №4), მონითალოს (№7), ნარინჯისფერს (№23, №25, №27). მინის ინტალიო ხუთი ცალია დაფიქსირებული: ერთი თეთრი (№6), ორი ლურჯი (№8, №15), ერთი გაურკვეველი (№11) და ერთი ყვითელი (№12) ფერისა. იასპის ოთხი ინტალიოა აღმოჩენილი: ლუქისებრი (№10, №16, №17), ყვითელი (№13). ფიქსირდება აგრეთვე, სარდიონ-ფრცხილის სამი ინტალიო (№5, №9, №14) და ორი მორუხო-თეთრი ქვა (№21, №22).

ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მასალა, თავის მხრივ, შესაძლებელს ხდის დავადგინოთ მინის საბეჭდავების მეორედ გამოყენების ფაქტი (№10). იმავდროულად გამორიცხული არ არის, გემების სიმცირის გამო შთამომავლობისათვის მათი გადაცემის არსებობა. ეს კი ჭრილაქვების ხმარების ხანგრძლივობაზე მეტყველებს. რაც ორივე შემთხვევაში ჩვენთვის მნიშვნელოვანია.

პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული ინტალიოების უმრავლესობა ოვალური ფორმისაა, ზედაპირი უფრო მცირე ზომის, ვიდრე ქვედა ნაწილი (ზურგი), მხრებდამრეცი, ზედაპირბრტყელი (ტაბ. III, 1:1). მეორე ტაბულაზე იგი შეესაბამება №8 ინტალიოს ფორმას. გავრცელებული ჩანს, აგრეთვე, ზედაპირბრტყელი, ნაკვეთილი კონუსის ან ნაკვეთილი პირამიდის ფორმის თვლები (ტაბ. I, ბრტყელი, ფორმა, 3. ტაბ. III, ფორმა 2). დაფიქსირებულია გვერდებნახნაგა, ზედაპირბრტყელი, ოვალური ფორმის ინტალიო (ტაბ. III, ფორმა 4), ზედაპირბრტყელი,

ოდნავ ძირგამობერილი ინტალიო (ტაბ. III, ფორმა 5). ინტალიოები, რომლებსაც ზედაპირი უფრო ფართო აქვთ, ვიდრე ქვედა ნაწილი, დამრეცი მხრებით (ტაბ. III, ფორმა 3ა).

პიტიუნტის სამაროვნის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია როგორც ბეჭდის რკალში ამოჭრილ, ისე ბეჭდის რკალზე მიჩილულ თვალბუდეში ჩასმული ქვები, რომელთა უმრავლესობა ოვალური ფორმისაა. ხშირ შემთხვევაში ზედაპირი უფრო მცირე ზომის, ვიდრე ქვედა ნაწილი (ზურგი), მხრებდამრეცი, ზედაპრბრტყელი (ტაბ. III, ფორმა 3). ინტალიოები მიუხედავად ზომისა (გვხვდება როგორც საშუალო, ისე მცირე ზომის ქვები) და მოყვანილობისა კარგად არის დამუშავებული. ქვის როგორც ზედა, ისე ქვედა ნაწილი კარგად არის გათლილი. გემათა უმეტესობა კარგად არის შემონახული. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ მათგანს, რომელთა დაზიანების მიზეზი დროის ფაქტორი გამხდარა (მომტვრეული აქვს გვერდები...).

ბიჭვინთის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გემიანი ბეჭდების უმრავლესობას რკალი შემორჩენილი აქვს, რომლებიც სხვადასხვა ლითონისგან არის დამზადებული. ყველაზე დიდი რაოდენობით გვხვდება ვერცხლის ბეჭდები. ოქროს ბეჭედი მხოლოდ სამი ცალია დაფიქსირებული. აღმოჩენილია, აგრეთვე, ბრინჯაოს, რკინის ბეჭდები, რომელთა რკალი, ხშირ შემთხვევაში, არ არის შემორჩენილი. ძირითადად გვხვდება მხრებგანზიდული და ნახნაგოვანი ფორმის ბეჭდები.

გემების რაოდენობის სიმცირის გამო შეუძლებელი ხდება მათი წარმოშობის ცენტრების დადგენა. ჩვენი აზრით, რომის ყველა პროვინციას ურთიერთობა ჰქონდა იმპერიის ცენტრთან. ერთმანეთთან ურთიერთობას ისინი ძირითადად ლეგიონების მეშვეობით ახორციელებდნენ. ყოველივეს კი თვით ქვეყნის დედაქალაქი კურირებდა. ჩანს, რომის იმპერიაში არსებობდა რამდენიმე სპეციალური სახელოსნო, რომლებიც მასიური პროდუქციით, საშუალო და მდარე ხარისხის ჭრილაქეებით (მათი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი გამოსახულების სქემატურობაა) ამარაგებდა ლეგიონებს.

ირკვევა, რომ პიტიუნტის ტერიტორიაზე ახ. წ. II-IV სს-ში საბეჭდავი ბეჭდები ძირითადად კარგავს პირვანდელ დანიშნულებას (საბეჭდავებისა) და ფუფუნების, კერძოდ მორთულობის საგნად იქცევა, ისევე როგორც ეს მთელი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე იყო მიღებული.

გლიპტიკური მასალა დაფიქსირებულია ძირითადად იმ სამარხებში, რომლებიც მოსახლეობის საშუალო და დაბალ ფენას განეკუთვნებოდა. მათ შორის წვრილ ვაჭრებსა და ხელოსნებს, რომის ძლევამოსილ ლეგიონერებს, გადამდგარ ლეგიონერებს...

აქ დაკრძალული პროვინციული ციხე-ქალაქის მოსახლეობის წარმომადგენლები ორი ეპოქის მიჯნაზე, წარმართობის დაკნინებისა და ქრისტიანობის აღზევების ურთულეს პერიოდში ცხოვრობდნენ. ქრისტიანულ რელიგიასთან დაკავშირებული არქეოლოგიური მასალის შესწავლა გვაფიქრებინებს, რომ პიტიუნტი იმპერიაში მიმდინარე პროცესების ეპიცენტრში იმყოფებოდა და ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენები მის ცხოვრებაზეც აისახებოდა. კერძოდ დგინდება, რომ ჯერ კიდევ ახ. წ. II საუკუნეში (ციხე-ქალაქის დაარსებიდანვე) პიტიუნტის საქალაქო მოსახლეობაში ვრცელდება ქრისტიანობა. გამონაკლისს სწორედ გლიპტიკური ძეგლები წარმოადგენს, რაც, ჩვენი აზრით, ქალაქის (კანაბეს) მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის რელიგიური ორიენტაციის მაჩვენებლად შეიძლება ჩაითვალოს. როგორც წესი, კანაბეს მცხოვრებლებს ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად სხვადასხვა მილეთის ხალხი შეადგენდა – ვაჭრები, ხელოსნები, ვეტერანები, რომლებიც სხვადასხვა საქმიანობით იყვნენ დაკავებულნი, ჯარისკაცის ოჯახები, თავგადასავლების მძიებლები...

კვლევის შედეგად დგინდება, რომ გემიანი ბეჭდები დამახასიათებელია ორმო სამარხებისათვის, რომლის არსებობაც პიტიუნტში ბეძნულ-რომაულ ეთნოსს უკავშირდება. იმ დროს როდესაც სამაროვანზე ფიქსირდება ადგილობრივი და ე. წ. სარმატული სამარხებიც. ეს კი თავისთავად გვაფიქრებინებს,

რომ საბეჭდავი ბეჭდების არსებობა პიტიუნტის ტერიტორიაზე ბერძნულ ან ელინიზებულ მოსახლეობას შეგვიძლია დავუკავშიროთ.

ამრიგად, გლიპტიკური მასალის შესწავლის გარეშე არამარტო არასრულყოფილი იქნებოდა პიტიუნტის კულტურულ-ეკონომიკური ისტორიის გაგება, არამედ შეუძლებელიც. თუ იმ ფაქტსაც გავითვალისწინებთ, რომ პიტიუნტი გვიან ანტიკურ ხანაში რომაულ ციხე-ქალაქს წარმოადგენდა და ე. წ. პონტოს ლიმესის უკიდურესი ფორპოსტი იყო, რომელიც აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე რამდენიმე საგარნიზონო ქალაქს აერთიანებდა, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გლიპტიკური მასალის მიხედვით, ბიჭვინთის ნაქალაქარის კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება არა მარტო პიტიუნტის, არამედ მთელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთის ძეგლების და მისი ისტორიის გასაანალიზებლად.

1. (ინვ. №1414) 22. VI. 1984 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარ-
ხი №69, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, კვ. E7, სიღრმე – 45
სმ.

საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (ტაბ. V, №3) მრგვალი ფორმის, საკმაოდ სქელი ფარაკით, ზევიდან ბრტყელი. ფარაკი გამოყოფილია ბეჭდის რკალისაგან. ბეჭდის რკალის ზედაპირი მრგვალი, საკმაოდ ვიწრო. რკალი ერთი სისქისაა.

პირზე გამოსახულია გრიფონი – ფრთოსანი ურჩხული (ტაბ. VIII, №1), პროფილში მარჯვნივ. ფრთოსანს თავი მობრუნებული აქვს და უკან იყურება. გრიფონის თავი სუმარულადაა გამოხატული. კისერი საკმაოდ ძლიერადაა გადმოცემული. ცხოველის კიდურები არათანაბარია, საკმაოდ მოკლე. ფრთები უკან აქვს გადანეული.

სხეულის ნაწილი, სახელდობრ გულმკერდი, კისერი, ზურგი, ფრთა და მუცელი დეფორმირებულია უნესრიგოდ გაბნეული მოგრძო რელიეფური წერტილებით, რომლითაც ოსტატმა ურჩხულის ტყავი გამოხატა.

გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს. გამოსახულება საჭრისით არის ამოჭრილი. კვეთა არ არის ღრმა. ანაბეჭდზე დაბალ და მრგვალ რელიეფს იძლევა. გამოსახულება ერთ სიღრმეზეა მოცემული.

გრიფონის გამოსახულება ძალიან ხშირად გვხვდება ანტიკურ პერიოდში.

მსგავსი მოყვანილობის ბეჭდები ახ. წ. IV საუკუნეში არის გავრცელებული. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913, № № 1887, 1887.

ამავე სამარხიდან არის №2 გემიანი ბეჭედი.

დაცულობა: ბეჭედი დაზიანებულია. არ არის შემონახული ბეჭდის რკალის ნაწილი.

ზომები: ფარაკის – 9x10 მმ, სიმაღლე – 5 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III ს-ის ბოლოთი და IV საუკუნის დასაწყისით თარიღდება.

2. (ინვ. №1415) 22. VI. 1984 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №69, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, კვ. E₇, სიღრმე – 45 სმ.

ინტალიო მოყავისფრო ფერის სარდიონისა ვერცხლის ბეჭედში. ინტალიო ბრტყელი, ოვალური ფორმის. კარგად გაპრიალებული, ძირში ოდნავ სქელი. ინტალიო თვალბუდეშია ჩასმული.

პირზე გამოსახულია ხელისჩამორთმევა (ტაბ. VIII, №1), თანხმობისა და კავშირის ნიშანი. გამოსახულება სქემატურია. ყველა თითი ერთ სიბრტყეზეა გამოხატული. ხელის მტევნის ქვევით და ზევით წმინდა ღარებია ამოჭრილი. მაჯები მსხვილი ხაზებითაა გადმოცემული. კვეთა მკაფიოა, ფონი გაპრიალებული.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: ლორთქიფანიძე მარ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, IV, თბ., 1967, № №49 (ინვ. 152D), 50 (ინვ. №917D); ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, თბ., 1972, №92; М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро, სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XVI, В, 1950, №30; Т. В. Кибальчич, Южнорусские геммы, Берлин, 1910, №92. ეს სიუჟეტი გავრცელებული იყო მთელი ანტიკური ხანის განმავლობაში სხვადასხვა სახით. А. Димитрова-Милчева, Антични геме и камеи, София, 1980, №241; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, Munich, 1972, № № 2962, 2963; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1896, №8051.

ბეჭედს აქვს რკალი (ტაბ. IV, №2), რომელიც განიერი, სქელი ფურცლისაგან არის დამზადებული. დანახნაგებული რკალი

შუაში შედარებით ვიწროა, მხრებისკენ თანდათანობით ფართოვდება. რკალზე მირჩილულია დაბალი, ოვალური ფორმის თვალბუდე. ქვა ბუდიდან შედარებით მაღლაა ამონეული.

მსგავსი ფორმის ბეჭდები ახ. წ. III საუკუნეში არის გავრცელებული. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. XI, № № 215a; 215b.

ამავე სამარხიდან არის №1 ფარაკიანი ბეჭედი.

დაცულობა: ქვის კიდე ოდნავ მოტეხილია. ბეჭედი საკმაოდ კარგად არის შემონახული, ოდნავ დეფორმირებულია. თვალბუდე მცირედ დაზიანებულია.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 8 მმ, სიგანე – 6 მმ, ბეჭდის დიამეტრი – 18 მმ, ბეჭდის სიმაღლე – 20 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

3. (ინვ. №1416) 25. VI. 1984 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №79, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, კვ. D, სიღრმე – 45 სმ.

ინტალიო მოყავისფრო ფერის სარდიონისა, ვერცხლის ბეჭედში, ბრტყელი, ოვალური ფორმის. კარგად გაპრიალებული, ძირში ოდნავ განიერი. ინტალიო თვალბუდეშია ჩასმული.

პირზე გამოსახულია მამაკაცის ბიუსტი (პორტრეტი) (ტაბ. VIII, №3) პროფილში მარჯვნივ. გამოსახულება ძალზე სქემატურია. მამაკაცს ქვევიდან ზევით ავარცხნილი თმები აქვს. ოდნავ ხვეული, რომელიც დაუვარცხნელის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ქვევიდან აწეული თმები თავს რკალად შემოუყვება. თმა მოკლედ აქვს შეჭრილი. ბიუსტს თმის გარშემო სამი სხივისებური ხაზი შემოუყვება (სხივებიანი თავსაბურავი). გამოსახულება მხარს ქვემოთ არის გადაჭრილი, ისე რომ მხრებზე წამოსხმული სამოსი ჩანს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: А. Димитрова-Милчева, Антични гени и камени, №246; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, №6315; M. Henig, A Corpus of

Roman Engraved Gemstones from British Sites (British Archaeological Reports, 8 (II)), 1974, №27, №28. საერთოდ მამაკაცის ბიუსტის გმოხატვა გემებზე საკმაოდ გავრცელებულია რომაულ ხანაში.

ბეჭედს აქვს რკალი (ტაბ. IV, №1), რომელიც მხრებისკენ თანდათან ფართოვდება, შიგნიდან ბრტყელი, გარედან ოდნავ ამოზურცული. რკალზე მირჩილულია ოვალური ფორმის თვალბუდე. ბეჭედს ოდნავ შესამჩნევი ჰორიზონტალური მხრები აქვს. ქვა მაღლაა ბუდიდან ამონეული.

მსგავსი ფორმის ბეჭდები დამახასიათებელია გვიან ანტიკური (რომაული) ხანისათვის და ახ. წ. II საუკუნის ბოლოთი და III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ: Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, tab. XLII, № № 1213, 1213a, 1223, 1223a, 1223b.

დაცულობა: ბეჭედი დაზიანებულია. არ არის შემონახული ბეჭდის რკალის ძირი. დაზიანებულია თვალბუდის ცალი გვერდი.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 8 მმ, სიგანე – 6 მმ. ბეჭდის დიამეტრი – 18 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

4. (ინვ. №1417) 18. VII. 1984 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, თხრილი IV, სამარხი №211, ორმოსამარხი ინვენტარია-ნი. სიღრმე – 70 სმ.

ინტალიო მოყავისფრო ფერის სარდიონისა, ვერცხლის ბუდეში. ინტალიო ოვალური ფორმისაა, ძირში უფრო განიერი. იგი უხეშად არის რკალში ჩასმული.

პირზე გამოსახულია მაღალფეხიანი ლარნაკი (ტაბ. VIII, №4), რომელშიც პურის ორი თავთავი დევს. თავთავებს შორის ყაყაჩოს ყვავილებია მოთავსებული. გამოსახულება სქემატური ნამუშევარია. ღრმად, მკვეთრად არის ამოჭრილი. კვეთა სხვადასხვა სიღრმეზე. ანაბეჭდზე მაღალ რელიეფს იძლევა. ინტა-

ლიოს ზედაპირი კარგად არის გაპრიალებული. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მგავსი გამოსახულებები იხილეთ: ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, №99; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, № № 3413, 3416, 3423, 6008, 6009, 6696, 7112, 7113; G. Richter, Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman, Roma, 1956, № № 568, 569.

სტილისტურად ყველა განსხვავებულია ბიჭვინთის სამაროვანზე აღმოჩენილისაგან. უნდა აღინიშნოს, რომ სიუხვის სიმბოლური გამოსახულებები საერთოდ გავრცელებულია ანტიკურ ხანაში.

ბეჭედს აქვს რკალი (ტაბ. IV, №3), რომელიც მხრებისკენ თანდათანობით ფართოვდება და უშუალოდ თვალბუდეში გადადის. ქვა ბუდიდან მაღლაა ამოწეული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები გავრცელებულია გვიან რომაულ ხანაში და ახ. წ. II საუკუნის ბოლოთი და III საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. იხილეთ: Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, tab. XLII, № №1213, 1213a, 1223, 1223, 1223b.

ამავე სამარხიდან არის №5 გემიანი ბეჭედი.

დაცულობა: ბეჭედი დაზიანებულია. არ არის შემონახული ბეჭდის რკალის ქვედა ნაწილი. თვალი (სარდიონისა) დაზიანებულია. შესაძლებელია ბეჭედი ხმარებაში იყო დიდი ხნის განმავლობაში.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 8 მმ, სიგანე – 6 მმ. ბეჭდის დიამეტრი – 19 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

5. (ინვ. №1418) 18. VII. 1984 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, თხრილი IV, სამარხი №211, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. სიღრმე – 70 სმ.

კამეა ორფეროვანი სარდიონ-ფრცხილისა ოქროს ბეჭედ-ში. კამეა არასწორი ოვალური ფორმისაა, ოდნავ მომრგვალებული ზადაპირით.

პირზე მუქ ფონზე თეთრ ფერში გამოსახულია სამი გრაცია (ტაბ. VIII, №5). შუაში მდგომი გრაცია უკან არის მიბრუნებული, რომელსაც ხელები გადახვეული აქვს მის გვერდით მდგომი ორი გრაციის მხრებზე, რომლებიც პირდაპირ დგანან და ნაზად (მიხრილ-მოხრილები) მოდიან. კამეა ნატიფი ნახელავია. დახვენილი ნამუშევარი. ოსტატს კარგად აქვს გადმოცემული სხეულის კონტურები, სხეულის დგომის სიმძიმე. გამოსახულება მთლიანად ავსებს კამეას პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, № № 2300, 2300a (გრაციები სხვა პოზაში არიან).

ბეჭედს აქვს მრავალგანიკვეთიანი, თანაბარი სისქის განივი ნაჭდევებით შემკული რკალი (ტაბ. IV, №4), რომელზეც სიგრძივად მირჩილულია დაბალი, ოვალური მოყვანილობის თვალბუდე. თვალი ბუდიდან ოდნავ ზევით არის ამოწეული. მსგავსი ფორმის ბეჭედები შესაძლოა ახ. წ. III ს-ის ბოლოს ჩნდება და ახ. წ. IV საუკუნეშია გავრცელებული. იხილეთ: Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, tab. XIV, №280, LXIX, № № 1822, 1822a, 1822b.

ამავე სამარხიდან არის №4 გემიანი ბეჭედი.

დაცულობა: ბეჭედი კარგად არის შემონახული.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 8,5 მმ, სიგანე – 7 მმ. ბეჭდის დიამეტრი – 120x21 მმ. რკალის დიამეტრი – 5 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნის ბოლოთი და IV საუკუნით თარიღდება.

6. (ინვ. №1419) 6. VIII. 1986 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №266, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, კვ. F4, სიღრმე – 60 სმ.

ინტალიო თეთრი გამჭვირვალე ფერის მინისა, რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში, ოდნავ ამობურცული, ოვალური ფორმის. ძირში ოდნავ განიერი. ინტალიო ბუდეში იყო ჩასმული.

პირზე გამოსახულია აფროდიტე (ტაბ. VIII, №6). ღვთაება დგას გრძელი ქიტონით შემოსილი, თავით პროფილში მარცხნივ. მარჯვენა ხელში სარკე უჭირავს და შიგ იყურება. მარცხენათი თმას ისწორებს. ნიადაგის ზოლი არ არის აღნიშნული. კვეთა არ არის ღრმა. სხვადასხვა სიღრმეზე. ღვთაების ფიგურა სქემატურად არის გადმოცემული. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, №108; Т. В. Кибальчич, Южнорусские геммы, № № 67, 69; G. Richter, Engraved Gems of the Romans, № № 139, 141, 144, 147.

დაცულობა: მინა კარგად არის შემონახული. ბეჭდიდან შემორჩენილია მხოლოდ დაჟანგებული ნატეხი.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 9 მმ, სიგანე – 7 მმ.

გამოსახულების სტილის მიხედვით, ინტალიო ახ. V. III საუკუნით თარიღდება.

7. (ინვ. №1420) 5. IX. 1986 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №302, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, კვ. B₂. სიღრმე – 95 სმ.

ინტალიო მონითალო ფერის სარდიონისა, ვერცხლის ბუდის ფრაგმენტში. ბრტყელი, ოვალური ფორმის. ძირში ოდნავ განიერი. ინტალიო თვალბუდეში იყო ჩასმული.

პირზე გამოსახულია დელფინი (ტაბ. VIII, №7). პროფილში მარჯვნივ. გამოხატულება სქემატურად არის შესრულებული. კვეთა საკმაოდ ღრმა. დელფინის ორად გაშლილი ბოლო მოქნეული აქვს. თავი ტანთან აქვს გაერთიანებული. დელფინის წინ, მის პირთან სამი ხაზია ამოჭრილი.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, I, თბ., 1954,

№113; A. Димитрова-Милчева, Антични геме и камеи, №267; P. Fossing, Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos, Thorvaldsen Museum, 1929, ტაბ. XVII, № № 1506, 1508, 1509; M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (II), № № 645, 646, 647; F. Imhoof-Blumer, O. Keller, Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen des klassischen Alterums, Teubner, 1889, ტაბ. XX, №17; H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, London, 1926, ტაბ. XXVIII, №2500.

დაცულობა: სარდიონის თვალი ძირში დაზიანებულია. ბეჭდის რკალისაგან შემორჩენილია მხოლოდ მცირე ზომის ორი ფრაგმენტი.

ზომები: ინტალიოს ზედაპირის სიგრძე – 7 მმ, სიგანე – 6 მმ, ფუძის სიგრძე – 9 მმ, სიგანე – 7 მმ. სიმაღლე – 4 მმ.

გამოსახულების სტილისა და თანმხლები მასალის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

8. (ინვ. №1421) 26. VII. 1986 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №390, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, B₁ და B₂ კვადრატებს შორის. სიღრმე – 85 სმ.

ინტალიო ლურჯი ფერის გამჭვირვალე მინისა, რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში. ინტალიო ოვალური ფორმის, მაღალი, ბრტყელი, ძირში ოდნავ განიერი. ინტალიო ბუდეში იყო ჩასმული.

პირზე გამოსახულია წარწერა NI (ტაბ. VIII, №8). გამოსახულება სქემატურადაა შესრულებული. კვეთა არ არის ღრმა. მინა დაბალი ხარისხის, ბუშტუკებიანი.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, № № 6202, 6203, 6204, 6205; G. Richter, Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman, №600 (TSM), №593 (CIVM), №599 (AIVV).

დიდი წარწერებით №565. წარწერებიანი გემები ფართოდ არის გამრცელებული მთელი ანტიკური ხანის განმავლობაში.

ბეჭედს აქვს შემორჩენილი თვალბუდე და რკალის ნაწილი. თვალბუდე რკალშია ამოკვეთილი. ოვალური ფორმის რკალი მხრებისაკენ მკვეთრად ვიწროვდება.

დაცულობა: ლურჯი ფერის მინა საკმაოდ კარგად არის შემონახული. მინა ირიზებულია. ინტალიოს მცირე ზომის ანატაკეციები აქვს ძირში. ბეჭდის რკალი ძალზედ დაზიანებულია. შეუძლებელია მისი ფორმის აღდგენა.

ზომები: ინტალიოს ზედაპირის სიგრძე – 8 მმ, სიგანე – 5 მმ, სიმაღლე – 4 მმ.

გამოსახულების სტილისა და თანმხლები მასალის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

9. (ინვ. №1422) 3. VIII. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №400, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, B₂ და B₃ კვადრატებს შორის. სიღრმე – 85 სმ.

ინტალიო სარდიონ-ფრცხილისა, მაღალი, პორიზონტალური ზოლებით. ოქროს ბეჭედში. ბრტყელი, ოვალური ფორმის. ძირში განიერი. ინტალიოს წაკვეთილი კონუსის ფორმა აქვს.

პირზე გამოსახულია კრევეტი (ტაბ. VIII, №9). გამოსახულება კარგი ნამუშევარია. კვეთა ქვის ზომებთან შედარებით საკმაოდ ღრმაა. კვეთა ხდება რამდენიმე სიღრმეზე. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, IV, (ინვ. №300), 18; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, tab. 23, 25, 26; S. Reinach, Pierres gravées des collections Marlborough et d'Orléans, Paris, 1895, ტაბ. 52, №215. H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, ტაბ. XXVIII, №215.

მუქი ყვითელი ფერის ოქროსაგან დამზადებული ბეჭედი (ტაბ. VI, №2) საკმაოდ დახვეწილი ფორმისაა. ბეჭდის რკალი მხრებისაკენ თანდათანობით ფართოვდება და უშუალოდ ოვალური მოყვანილობის თვალბუდეში გადადის, რომელიც შიგ რკალშია ამოჭრილი. რკალი შიგნიდან ბრტყელი, გარედან ოდნავ ამოზურცულია. თვალის ადგილას ბეჭდის რკალი ბრტყელია, რომელიც მხრებისაკენ ქვემოთ უფრო ვიწროვდება. ინტალიო უშუალოდ რკალშია ჩასმული. ბეჭედს შესამჩნევი ჰორიზონტალური მხრები აქვს. ქვა საკმაოდ მაღლაა ბუდიდან ამოსული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები გავრცელებულია გვიან ანტიკურ ხანაში და ახ. წ. II საუკუნის ბოლოთი და III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. XLIII, № № 1223, 1223a, 1223b. ყველაზე მეტად მსგავსება ბეჭდების ამ ფორმებთან აქვს.

დაცულობა: ბეჭედი შესანიშნავად არის შემონახული.

ზომები: ინტალიოს ზედაპირის სიგრძე – 7,5 მმ, სიგანე – 6 მმ. ბეჭდის სიმაღლე – 17 მმ, ბეჭდის სიგანე – 17 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

10. (ინვ. №1423) 4. VIII. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №403, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, სიღრმე – 90 სმ.

ინტალიო ლუქისებრი იასპისა ვერცხლის ბეჭედში, ზედაპირბრტყელი. ოვალური მოყვანილობის. ძირში ოდნავ განიერი.

პირზე გამოსახულია დელფინზე შემომჯდარი ამური (ეროტი) (ტაბ. VIII, №10) პროფილში მარჯვნივ. ამური შედარებით სქემატური ნამუშევარია. განსაკუთრებით მისი თავი. ღვთაებას მარჯვენა ხელში ბაირალი უჭირავს, ხოლო მარცხენათი დელფინს არის ჩაჭიდებული. საშუალო ზომის ფრთები უკან აქვს განზიდული. ინტალიოს პირზე კარგად მოჩანს ღვთაების ფეხი, რომელიც მოხრილ მდგომარეობაში აქვს. შედარებით კარგად არის გამოსახული დელფინი, რომელიც ცურვის მომენ-

ტშია ასახული. თვალში საცემია დელფინის დიდი ტუჩები და კუდის ფარფლები. მის ქვევით ნეგატიურად გამოსახულია ნარწერა ALE. გამოსახულება საკმაოდ ღრმად არის ნაკვეთი. კვეთა ხდება რამდენიმე სიღრმეზე. კომპოზიციურად ეროტი და დელფინი კარგად არიან განანილებულნი ინტალიოზე. გამოსახულება მთლანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: А. Димитрова-Милчева, Антични геме и камеи, №147; J. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, London, 1970, №691; J. Boardman, Engraved Gems: The Ionides Collection, London, 1968, №29; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, № № 2289, 2333 (დელფინზე არ ზის. მუხლებზე დგას და დელფინის თავთან არის დახრილი), 3080, 3081; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, №3494; Henig M., A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (II), № № 130, 131, 132; G. Richter, Engraved Gems of the Romans, №161;

ბეჭედს აქვს მასიური რკალი (ტაბ. VI, №1). რკალი შიგნიდან ბრტყელია. გარედან ნახნაგოვანი. ზედა მხარეს, თვალბუდის ადგილას ბრტყელი ექვსნახნაგა. თვალბუდე უშუალოდ რკალშია ამოჭრილი. რკალი მხრებისაკენ განზიდულია, რომელიც რკალის ქვედა მხარეს ვიწროვდება და ნახნაგები თანდათანობით ქრება. ბეჭედს შესამჩნევი ჰორიზონტალური მხრები აქვს. ქვა საკმაოდ ღრმადაა თვალბუდიდან ამოსული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები ახ. წ. IV საუკუნეშია გავრცელებული. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, tab. XLVIII, № № 1800, 1801.

დაცულობა: ბეჭედი საკმაოდ კარგად არის შემონახული. თვალი ბუდიდან ამოვარდნილი და შემდეგ ჩამაგრებულია. ემჩნევა ჩამაგრების კვალი.

ზომები: ინტალიოს ზედაპირის სიგრძე – 8 მმ, სიგანე – 6 მმ. ბეჭდის სიმაღლე – 20 მმ, სიგანე – 18 მმ.

გამოსახულების სტილის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. II საუკუნით თარიღდება.

11. (ინვ. №1424) 1. IX. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №425, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C₃–C₄ კვადრატებს შორის. სიღრმე – 115 სმ.

ინტალიო გაუმჭვირვალე გაურკვეველი ფერის მინისა, ძალზედ დაზიანებული, რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში.

პირზე გამოსახულია ბომონი. მსგავსი გამოსახულება აღმოჩენილია მცხეთაში, ურბნისში.

ბეჭედს აქვს საკმაოდ მასიური რკალი (ტაბ. VII, №7). რკალი თანდათანობით ფართოვდება და უშუალოდ გადადის ოვალური მოყვანილობის თვალბუდეში. თვალბუდე შიგ ბეჭედშია ამოჭრილი. ქვა თვალბუდიდან მაღლაა ამოწეული. ბეჭდის რკალი შიგნიდან ბრტყელია, ხოლო გარედან მომრგვალებული ფორმის. ინტალიოს ადგილას რკალი ბრტყელია. იგი შემდეგ გადადის ჰორიზონტალურ მხრებში, რომელიც რაც უფრო ვინროვდება, მით უფრო ქვევით ჩამოდის. მსგავსი ფორმის ბეჭდები დამახასიათებელია გვიან ანტიკური ხანისათვის და ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, tab. XLVII, № № 1227, 1227a, 1227b; tab. XLVIII, № № 1384, 1384a.

დაცულობა: ბეჭედი ძალზედ დაზიანებულია. რკინა დაჟანგებულია. არ არის შემორჩენილი ბეჭდის რკალის დიდი ნაწილი. ბეჭდის ფორმის აღდგენა ძალზედ გაჭირდა. ინტალიო მინისა ჩამტვრეულია.

ზომები: ინტალიოს ზედაპირის სიგრძე – 7 მმ, სიგანე – 5 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

12. (ინვ. №1425) 1. IX. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №431, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C₄–C₅ კვადრატებს შორის. სიღრმე – 50 სმ.

ინტალიო ყვითელი გამჭვირვალე მინისა რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში. ინტალიო ოვალური ფორმის. ზედაპირბრტყელი. მაღალი, კონუსის მოყვანილობის. ძირში ოდნავ გლუვი. პირი ძირისკენ ოდნავ ფართოვდება.

პირზე გამოსახულია კრევეტი (ტაბ. IX, №1) მოხრილი ბოლოთი. დაუდევარი ნამუშევარია. გამოსახულება მქრქალი. კვეთა არ არის ღრმა. ანაბეჭდზე დაბალ რელიეფს იძლევა. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: ჯავახიშვილი ქ., ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, №113; ლორთქიფანიძე მარ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, IV, №18; Димитрова-Милчева А., Антични геме и камеи, №223b; P. Fossing, Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos, № № 1512, 1513; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, №2526; Henig M., A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (II), №715; Walters H. B., Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan an Roman, in the British Museum, № № 2515, 2516.

დაცულობა: ქვა კარგად არის შემონახული. ბოლოებში ოდნავ აქვს ანატკეცები. ბეჭდიდან შემორჩენილია მცირე ზომის დაჟანგებული ფრაგმენტები.

ზომები: ინტალიოს ზედაპირის სიგრძე – 8 მმ, სიგანე – 7 მმ. ძირის სიგრძე 10 მმ, სიგანე – 9 მმ.

გამოსახულების სტილის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

13. (ინვ. №1426) 10. IX. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №433, ორმოსამარხი ინვენტარიანი, C3– C4, კვადრატებს შორის. სიღრმე – 80 სმ.

ინტალიო ყვითელი იასპისა ვერცხლის ბეჭედში. ოვალური, ნაკვეთილი კონუსის ფორმის ზედაპირბრტყელი, რომელიც ძირისკენ უფრო განიერი ხდება.

პირზე გამოსახულია ლომი (ტაბ. IX, №2) პროფილში მარჯვნივ, სიარულის მომენტში. ცხოველს პირი აქვს დაღებული. აქვს საკმაოდ დიდი და მასიური ფაფარი, ძლიერი ტორები. კუდი ჯერ ქვევით, ხოლო შემდეგ ზევით აქვს აწეული. მინის ზოლი ძლერი ხაზით არის გადმოცემული. გამოსახულება საკმაოდ გულმოდგინე ნამუშევარია. კვეთა საკმაოდ ღრმა, სხვადასხვა სიღრმეზე. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: А. Димитрова-Милчева, Антични гъми и камеи, №285а; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, №2286; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, №3216; G. Richter, Engraved Gems of the Romans, № № 716, 719; H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, №2323.

ბეჭედს აქვს მასიური რკალი, რომელიც მხრებისკენ თანდათანობით ფართოვდება და უშუალოდ გადადის ოვალური მოყვანილობის თვალბუდეში (ტაბ. V, №5). რკალი შიგნიდან ბრტყელია, ხოლო გარედან ძლიერ ამოზრდილი. ინტალიოს ადგილას რკალი ბრტყელია, შემდეგ კი გადადის მკვეთრად გაგანიერებულ ჰორიზონტალურ მხრებში, რომელიც რაც უფრო ქვემოთ ჩამოდის, მით უფრო ვიწროვდება. თვალბუდე შიგ რკალშია ამოჭრილი. ქვას გარშემო (ინტალიოს მხარეს) ოქროს ვიწრო, დაჭდევებული ჩარჩო შემოუყვება. ქვა თვალბუდიდან ზემოთ არის ამონეული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები დამახასიათებელია გვიან ანტიკური (გვიან რომაული) ხანისათვის. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, tab. LIII, № № 1384, 1384a, 1384b, 1384c.

დაცულობა: ბეჭედი დაზიანებულია. შემორჩენილი არ არის რკალის ქვედა ნაწილი. თვალბუდე და ინტალიო კარგ მდგომარეობაშია.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 12 მმ, სიგანე – 9 მმ. სიმაღლე – 3 მმ. რკალის დიამეტრი – 30 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

14. (ინვ. №1427) 10. IX. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №435, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, B₄ კვადრატი, სიღრმე – 120 სმ.

ინტალიო სარდიონ-ფრცხილისა ვერცხლის ბეჭედში. ინტალიოს წაკვეთილი კონუსის ფორმა აქვს. ზედაპირბრტყელი.

პირზე გამოსახულია მორიელი (ტაბ. IX, №3). გამოსახულება საკმაოდ სქემატურადაა შესრულებული. კვეთა არ არის ღრმა. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I*. 3, № № 2173, 2692, 3415; G. Richter, *Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman*, №533; H. B. Walters, *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan an Roman, in the British Museum*, № № 2525, 2529.

ბეჭედს აქვს საკმაოდ ნატიფი საშუალო ზომის რკალი (ტაბ. V, №1). რკალი ინტალიოს მიმაგრების ადგილას ბრტყელია, მხრები განზეა განზიდული, რომელიც ქვევით არის დაშვებული, ძირში კი წვრილ მავრთულს წააგავს. რკალი გარეთა მხრიდან გლუვი, მომრგვალებული ფორმის, შიგნით ბრტყელი. მსგავსი ფორმის ბეჭდები იხილეთ Fr. Henkel, *Die römischen Fingerringe der Rheinlande*, Berlin, 1913, ტაბ. XXII, № № 441, 441a, 441b.

დაცულობა: ბეჭედი შესანიშნავად არის შემონახული.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 4 მმ, სიგანე – 3,5 მმ. სიმაღლე – 4 მმ. ბეჭდის სიმაღლე – 21 მმ, სიგანე – 20 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

15. (ინვ. №1428) 19. IX. 1988 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №436, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C₄ კვადრატი. სიღრმე – 130 სმ.

ინტალიო ლურჯი გამჭვირვალე მინისა რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში. ოვალურ-მრგვალი ფორმის. ბრტყელი. ინტალიო ძირის მხარეს ოდნავ განიერი ხდება.

პირზე გამოსახულია ბუზი? (ფუტკარი?) (ტაბ. IX, №4). გამოსახულება ძალზე სქემატურია. კვეთა არ არის ღრმა. კვეთა სხვადასხვა სიღრმეზე. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: А. Димитрова-Милчева, Антични гемеи и камеи, № № 221, 222; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, №3427; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, № № 661, 776, 777, 778; H. B. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan an Roman, in the British Museum, №2566.

ბეჭედს შემორჩენილი აქვს რკალის ნაწილი (ტაბ. VII, №3). რკალი მხრებისკენ უცბათ ფართოვდება და უშუალოდ თვალბუდეში გადადის, რომელიც შიგ რკალშია ამოჭრილი. ქვა მაღლაა ბუდიდან ამოსული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები გავრცელებულია რომაულ ხანაში. ბეჭედი ფორმის მიხედვით, ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. XLVII, № № 1227, 1227a, 1227b.

დაცულობა: ბეჭედი ძალზე დაზიანებულია. შემორჩენილია მხოლოდ ბეჭდის რკალის ზედა ნაწილი და მინის იტაილო (კარგ მდგომარეობაში). რკალი ინტალიოს ადგილას შუაზეა გადატეხილი, რის გამოც რკალის დიდი ნაწილი აკლია. მინა მცირედ ირიზებულია. აღდგენის შედეგად ბეჭედი შემდეგ სახეს იღებს (ტაბ. VII, №3).

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 5 მმ, სიგანე – 4 მმ, სიმაღლე – 4 მმ. მეჭდის დიამეტრი და სიმაღლე არ იზომება.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის რკალის შემორჩენილი ნაწილის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

16. (ინვ. №1429) 27. VI. 1989 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №442, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C₃-C₄ კვადრატებს შორის. სიღრმე – 120 სმ.

ინტალიო ლუქისებრი იასპისა ვერცხლის ბეჭედში. რვანახნაგა. ნახნაგები ძირისაკენ ფართოვდება. ინტალიო უშუალოდ რკალზეა მიმაგრებული. ქვას შესაძლოა გარშემო სალტე ჰქონდა შემოვლებული, რომლის კვალიც ჩემორჩენილია.

პირზე გამოსახულია დემეტრა (კერერა) (ტაბ. IX, №5). ღვთაება დგას თავით პროფილში მარჯვნივ. გამოსახულება საკმაოდ კარგად არის შესრულებული. ოდნავ სქემატური ნამუშევარია. განსაკუთრებით დემეტრას ცხვირი და ტუჩები. ქალღმერთს მომრგვალებული თმის გარცხნილობა აქვს. ქვევიდან აწეული თმები თავს ირგვლივ არის ჩახვეული. ღვთაებას გრძელი სამოსი აცვია. მარჯვენა ხელში კვერთხი უჭირავს. მარცხენაში მცენარის ტოტი (შესაძლოა თავთავი). ნიადაგის ზოლი მოკლე მქრქალი ხაზით არის აღნიშნული. კვეთა მკაფიო, სხვადასხვა სიღრმეზე. ფონი გაპრიალებული.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: ლორთქიფანიძე მარ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, IV, №31; М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мухеты-Самтавро, №13; P. Fossing, Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos, №1672 (B); G. Richter, Engraved Gems of the Romans, № № 130, 132, 134.

ბეჭედს აქვს საშუალო ზომის რკალი (ტაბ. V, №4). ბეჭედი ინტალიოს მიმაგრების ადგილას ბრტყელია. რკალი განზე განზიდული და ქვემოთ დაშვებულია, რომელიც ინტალიოს ადგილას განიერია, ოვალური ფორმის. მხრებისაკენ ტანდათანობით ვიწროვდება. ძირში კი წვრილ მავრთულს წააგავს. რკალი გარეთა მხარეს გლუვი, მომრგვალებული ფორმის. შიგნით ბრტყელი. ბეჭედი გემოვნებით არის შესრულებული. ინტალიო უშუა-

ლოდ რკალზეა მიმაგრებული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები საკმაოდ არის გავრცელებული გვიან ანტიკურ ხანაში და ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ: Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. XXII, № № 440a, 440b.

დაცულობა: ბეჭედი შედარებით კარგად არის შემონახული. ბეჭდის ძირი ოდნავ დეფორმირებულია. აკლია თვალბუდე. ინტალიო კარგად არის შემონახული. იგი ამოვარდნილია მიჩრჩილის ადგილიდან. ვერცხლი მცირედ კოროზირებულია.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 10 მმ, სიგანე – 8 მმ. ინტალიოს სიმაღლე – 4 მმ. ბეჭდის სიმაღლე – 21 მმ, დიამეტრი – 19 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის რკალის შემორჩენილი ნაწილის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

17. (ინვ. №1430) 27. VI. 1989 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №443, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C₃-C₄ კვადრატებს შორის. სიღრმე – 120 სმ.

ინტალიო ლუქისებრი იასპისა, ვერცხლის ბეჭედში. ინტალიო ოვალური მოყვანილობის, ოდნავ ამობურცული, ძირში უფრო განიერი. ინტალიო თვალბუდეშია ჩასმული.

პირზე გამოსახულია პურის ორი თავთავი (ტაბ. IX, №6), ნაყოფიერებისა და სიუხვის სიმბოლო. თავთავებს საკმაოდ გრძელი ღეროები აქვს, რომლებიც სწორი ხაზებით არის გადმოცემული. საკმაოდ სქემატური ნამუშევარია. კვეთა არ არის ღრმა. სხვადასხვა სიღრმეზე. გამოსახულება კომპოზიციურად სწორედ არის განლაგებული. ინტალიოს ფონი კარგად არის გაპრიალებული. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: ლორთქიფანიძე მარ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, II, თბ., 1958, №11 (№796); М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро,

ტაბ. II. მსგავსი გამოსახულებები საკმაოდ არის გავრცელებული რომაულ სამყაროში.

ბეჭედს აქვს საკმაოდ მასიური რკალი (ტაბ. IV, №5). რკალი მხრებისაკენ ოდნავ განზიდულია. მასზე მირჩილულია ოვალური ფორმის თვალბუდე. ქვა მაღლაა თვალბუდიდან ამონეული. ბეჭედი საკმაოდ მძიმეს შთაბეჭდილებას ტოვებს. ინტალიოს ადგილას ბეჭდის რკალი განიერია, რომელიც თანდათანობით ვიწროვდება. თვალბუდე საკმაოდ დიდი ზომისაა. იგი რკალიდან ზევით არის ამონეული. რკალის შიდა მხარე ბრტყელია, გარე გლუვი, მომრგვალებული. მსგავსი ფორმის ბეჭდები გავრცელებულია ახ. წ. III საუკუნეში. იხილეთ Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913.

დაცულობა: ბეჭედი დაზიანებულია. არ არის შემორჩენილი რკალის ქვედა ნაწილი. ინტალიოს ადგილას ბეჭდის რკალი გადატეხილია ოთხად. რკალის ნაწილი აკლია. დაზიანებულია თვალბუდის გვერდი. ინტალიოს კიდე მოტეხილი აქვს. ბეჭედი კოროზირებულია.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 5 მმ, სიგანე – 4 მმ. ბეჭდის სიმაღლე – 16 მმ. დიამეტრი – 17 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

18. (ინვ. №1431) 28. VI. 1989 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №445, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C4 კვადრატი. სიღრმე – 85 სმ.

ბრინჯაოს საბეჭდავი ბეჭდის ფრაგმენტები (ტაბ. VII, №4) მცირე ზომის, ოვალურ-მრგვალი ფარაკით, ზედაპირბრტყელი. ბეჭედს ძალიან წვრილი, თანაბარი სისქის მრგვალგანიკვეთიანი რკალი აქვს, რომელზეც მირჩილული იყო ოვალური, სქელი ფარაკი.

ფარაკზე გამოსახულია ფსიქეა და ამური. ღვთაებები დგანან ერთმანეთის გვერდით. კვეთა არ არის ღრმა. ძალზე დაზიანებულია. სქემატური ნამუშევარია. მკვეთელს ყურადღება

არ მიუქცევია გარეგანი კონტურებისათვის. გამოსახულება არ დაუმუშავებია. საჭრისით კვალის მოპირკეთება მჭრელს არ უცდია. კომპოზიციურად ღვთაებები კარგად არიან განლაგებული. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ფარაკის პირს. ანაბექდზე ძალიან დაბალ, ბრტყელ რელიეფს იძლევა, ისე რომ გამოსახულების გარჩევა ჭირს. ბექედი იმდენად დაზიანებულია, რომ მისი მთლიანი ფორმის აღდგენა შეუძლებელია. ამ ფორმის ფარაკი და გამოსახულება დამახასიათებელია გვან რომაული ხანისათვის.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: Т. В. Кибальнич, Южнорусские геммы, №289; P. Fossing, Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos №782; Furtwängler A., Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, № № 2403, 3068; Walters H. B., Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman, in the British Museum, №1465.

დაცულობა: ბექედი ცუდად არის შემონახული. რკალი გადატეხილია ორად. ნაწილი აკლია. შემორჩენილია მხოლოდ ბექდის ფარაკი და რკალის მცირე ნაწილი.

ზომები: ფარაკის სიგრძე – 6 მმ, სიგანე – 5 მმ, სიმაღლე – 3 მმ.

ბექედი შესაძლებელია ახ. წ. III საუკუნით დათარიღდეს.

19. (ინვ. №1432) 28. VI. 1989 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №446, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, C₄ კვადრადი. სიღრმე – 75 სმ.

ბრინჯაოს საბექდავი ბექდის ფრაგმენტები (ტაბ. VII, №4) მცირე ზომის, ოვალურ-მრგვალი ფარაკით, ზედაპირბრტყელი. ზუსტად მე-18 ბექდის ანალოგიური. იმის განსხვავებით, რომ რკალს უფრო მცირე ნაწილი აქვს შემორჩენილი. გამოსახულება იგივე.

ზომები: ფარაკის სიგრძე – 6 მმ, სიგანე – 5 მმ.

ბეჭედი შესაძლებელია ახ. წ. III საუკუნით დათარიღდეს.

20. (ინვ. №15-996:50)²²² 29. VI. 1989 წ. ბიჭვინთა, სამარხი №449, 04 თხრილი, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. B₄ რვადრატი. სიღრმე – 120 სმ.

ბეჭედი წარმოადგენს ოქროს მრგვალი ფორმის წახნაგოვან ფირფიტას (8 წახნაგი) (ტაბ. IV, №6). ყველაზე დიდი ზომის წახნაგი მოთავსებულია ბეჭდის ზედა ნაწილზე. ბეჭდის ზედა ნაწილზე ნერტილების საშუალებით ამოკეჭნილია შემდეგი წარწერა A AZ ZZ. ბეჭედი მცირე ზომისაა. ზედა ნაწილში უფრო განიერი. ქვევით უფრო ვიწროვდება. გარედან წახნაგოვანი. შიგნით მრგვალი. მსგავსი ფორმის ბეჭდები გავრცელებული იყო გვიან ანტიკურ (გვიან რომაულ) ხანაში და ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ: Fr. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, ტაბ. III, № № 51a, 51b, 51c. ტაბ. XVIII, № № 355a, 355b, 355c, 364a, 364b, 364c, 367a, 367b, 367c.

მსგავსი ფორმისა და გამოსახულებების ბეჭდები იხილეთ: G. Richter, Engraved Gems of the Romans, № № 578, 601; საერთოდ წარწერიანი ბეჭდები ძალიან იყო გავრცელებული ანტიკურ ხანაში, ხოლო წახნაგოვანი ბეჭდები ახ. წ. III საუკუნეში.

დაცულობა: ბეჭედი კარგად არის შემონახული.

ზომები: ბეჭდის სიმაღლე – 13 მმ, სიგანე – 10 მმ, სისქე – 1 მმ.

ბეჭედი, წარწერისა და ფორმის მიხედვით, ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

21. (ინვ. №1433) 1991 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №458, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი.

²²² ეროვნული მუზეუმი, ს. ჯანაშიას მუზეუმის დედოფლის მინდვრის ყონდის ნომერი.

ინტალიო მრგვალი ფორმის მორუხო-თეთი ქვა. გარშემორტყმული აქვს ვერცხლის (?) ვიწრო ჩარჩო. ზედაპირი უფრო განიერი, ვიდრე ქვედაპირი. გემა საშუალო სიმაღლის. ზედაპირი ბრტყელი. ძირი ოდნავ შესამჩნევად გლუვი.

ინტალიოზე გამოსახულია დაფნის გვირგვინი (ტაბ. IX, №7) – გამარჯვებისა და ძლერების სიმბოლო. ქვევით ჩამოშვებული ბაფთებით. გვირგვინის ფოთლები ერთმანეთზეა გადახლართული. გამოსახულება მთლანად ავსებს ინტალიოს პირს. კვეთა არ არის ღრმა. ანაბეჭდზე ბრტყელ, დაბალ რელიეფს იძლევა.

მსგავსი გამოსახულებები ხშირად გვხვდება რომაულ ხანაში, თუმცა ჩვენ ხელთ არსებულ კატალოგებში ზუსტ ანალოგიას მხოლოდ ა. დიმიტროვა-მილჩევას წიგნში მივაკვლიეთ. იხილეთ: А. Димитрова-Милчева, Антични геме и камеи, №232; J. Boardman, Engraved Gems: The Ionides Collection, №770; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, № № 3472, 2648; G. Richter, Engraved Gems of the Romans, №567A.

ამავე სამარხიდან არის №22 ინტალიო.

დაცულობა: შემორჩენილი არ არის ბეჭდის რკალი. ქვას ეტყობა ცეცხლში მოხვედრის კვალი.

ზომები: ინტალიოს დიამეტრი – 10 მმ, სიმაღლე – 3 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნუს II ნახევრითა და IV საუკუნის I ნახევრით თარიღდება.

22. (ინვ. №1434) 1991 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №458, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი.

№21 ინტალიოს ანალოგიური. იმ განსხვავებით, რომ გამოსახულება ოდნავ ნატიფი ნახელავია (ტაბ. IX, №8).

ამავე სამარხიდან არის №21 ინტალიო.

დაცულობა: შემორჩენილი არ არის ბეჭდის რკალი. ქვას ეტყობა ცეცხლში მოხვედრის კვალი.

ზომები: ინტალიოს დიამეტრი – 10 მმ, სიმაღლე – 3 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნუს II ნახევრითა და IV საუკუნის I ნახევრით თარიღდება.

23. (ინვ. №1435) 1991 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, 04 თხრილი, სამარხი №459, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი.

ინტალიო ნარინჯისფერი სარდიონისა. ოვალური, წაკვეთილი კონუსის ფორმის. ძირში უფრო განიერი. ინტალიოს ძირი და პირი ბრტყელი.

პირზე გამოსახულია თუთიყუში (ტაბ. IX, №9) პროფილში მარჯვნივ. ფრინველი ზის ტოტზე. მას თავი წინ აქვს წანეული, თითქოს რალაცას აკვირდებაო. კუდი ქვევით ჩამოწეული, ფრთები გაშლილი. ნისკარტი მოკაუჭებული. კისერზე რგოლი აქვს ჩამოცმული (შესაძლოა გვირგვინი) კომპოზიციურად გამოსახულება კარგად არის განლაგებული. იგი ავსებს ინტალიოს პირს. კვეთა საკმაოდ ღრმა, სხვადასხვა სიღრმეზე.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: А. Димитрова-Милчева, Антични геме и камеи, №214; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, Munich, 1972, № № 2855, 3089; M. Henig, A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites, 8 (II), №685; G. Richter, Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman, №525.

დაცულობა: ინტალიო კარგად არის შემონახული. ოდნავ დაზიანებულია გემის ძირი. ქვას ნაპირები ოდნავ ატკეცილი აქვს.

ზომები: ინტალიოს პირის სიგრძე – 7 მმ, სიგანე – 5 მმ, სიმაღლე – 3 მმ. ფუძის სიგრძე – 9 მმ. სიგანე – 6 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

24. (გ.კ. №1436) ბიჭვინთა. ცნობები არა აქვს.

რკინის ფარაკიანი ბეჭდის ფრაგმენტები. ფარაკი ოვალურია. თხელი ფირფიტის ბრტყელ პირზე გამოსახულია მხედარი.

ფარაკს შერჩენილი აქვს ბეჭდის რკალის მცირე ნაწილი. დაზიანებულია, გატეხილია ოთხ ნაწილად. ფარაკის ზომა – 15 მმ.

25. (ინვ. №1437) 1991 წ. ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №460, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი.

ინტალიო ღია ნარინჯისფერი სარდიონისა ვერცხლის ბეჭედში. ძირი და პირი ბეტყელი. ოვალური ფორმის. კარგად გაპრიალებული. ძირში ოდნავ განიერი. ინტალიო ბუდეში იყო ჩასმული. ეხლა ამოვარდნილია.

პირზე გამოსახულია ჰერმესი (ტაბ. IX, №10). ღვთაება დგას პირდაპირ, თავით პროფილში მარცხნივ. ჰერმესს მომრგვალებული თმის ვარცხნილობა აქვს. თმა თავის ირგვით არის ჩახვეული. მკერდით 3/4-ით მარცხნივ არის მობრუნებული. ღვთაება შიშველია. იდაყვში მოხრილი მარცხენა ხელი ქვევით აქვს დაშვებული, რომლითაც სვეტს ეყრდნობა. მარჯვენა ხელში კვერთხი (კერიკეიონი), ხოლო მარცხენათი ქისა უჭირავს. სხეულის სიმძიმე მარცხენა ფეხზე გადადის. მარჯვენა ფეხი ოდნავ განზე აქვს განეული. ნიადაგის ზოლი ოდნავ შესამჩნევი ხაზით არის გადმოცემული. კვეთა საკმაოდ ღრმა, სხვადასხვა სიღრმეზე.

მსგავსი გამოსახულებები იხილეთ: მარ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, IV, № № 44, 45; ქ. ჯავახიშვილი, ურბნისის ნაქალაქარის გლიპტიკური ძეგლები, ტაბ. II, № № 6, 31; А. Димитрова-Милчева, Антични гемеи и камени, № № 63-72; М. И. Максимова, Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро, № № 8, 37, 58; E. Brandt, A. Crun, W. Gercke, Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, № № 2513, 2523; A. Furtwängler, Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, № № 2697, 2699; S. Reinach, Pierres gravées des collections Marlborough et d'Orléans, №3470.

ბეჭედს აქვს საშუალო სისქის რკალი (ტაბ. V, №2). რკალი მხრებისაკენ უცბად ფართოვდება და შემდეგ ქვევით ეშვება. შიგნიდან ბრტყელი, ხოლო გარედან ამობურცული. რკალზე

მირჩილულია დაბალი, ოვალური თვალბუდე. მსგავსი ფორმის ბეჭდები გავრცელებულია რომაულ ხანაში და ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

დაცულობა: ინტალიო კარგად არის შემონახული. აქვს მცირე ანატეცები. ინტალიო თვალბუდიდან არის ამოვარდნილი. ბეჭედი დაზიანებულია. დეფორმირებული. არ არის შემორჩენილი რკალის ძირი. შემორჩენილი რკალი დეფორმირებულია. დაზიანებულია თვალბუდის ცალი გვერდი.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 10 მმ, სიგანე – 8 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

26. (ინვ. №8)²²³ ბიჭვინთა, 1991 წ. სამაროვანი, სამარხი №461, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი.

რკინის ბეჭდის ფრაგმენტები (ტაბ. VII, №5) ოვალურ-მრგვალი მოყვანილობის საშუალო სისქის ფარაკით, რომელიც ოდნავ შესამჩნევად არის გამოყოფილი რკალისაგან. რკალის ზედაპირის ფორმის დადგენა ვერ ხერხდება ბეჭდის ძლიერი დაზიანების გამო.

პირზე გამოსახულია მწერი, რომლის ფორმის დადგენა ძნელდება, ვინაიდან შემორჩენილია მხოლოდ ფარაკის პირის 1/3. შესაძლოა იყოს კიბორჩხალას გამოსახულება. კვეთა არ არის ღრმა, ძალზე ზედაპირულია. თაბაშირის ყალიბის აღება შეუძლებელი გახდა ბეჭდის ძლიერი დაზიანების გამო. მხოლოდ პლასტიკურზე აღებული ასლი გვაქვს. ისიც ძალზე სქემატურია.

დაცულობა: ბეჭედი ძალზე დაზიანებულია. შემორჩენილია ფარაკის 1/3 და რკალის მცირე ნაწილი. ზომების დადგენა შეუძლებელია. ფარაკიცა და რკალიც მთლიანად დაუზანებულია.

ფარაკის შემორჩენილი ნაწილის მიხედვით, შეგვიძლია დავადგინოთ, რომ იგი ოვალურ-მრგვალი ფორმისაა. ამ ფორ-

²²³ საველე ნომერი.

მის ფარაკი კი გვიან რომაული ხანისთვის არის დამახასიათებელი (ტაბ. VII, №3).

27. ბიჭვინთა, 1987 წ. ქალაქის შემოგარენი, შემთხვევით აღმოჩენილი.

ინტალიო მუქი ნარინჯისფერი სარდიონისა ვერცხლის ბეჭედში. ოვალური ფორმის. ინტალიო უშუალოდ ზის თვალბუდეში.

პირზე გამოსახულია თხა ადამიანის თავით, ან კენტაური პროფილში. ინტალიოს ჩვენს ხელთ უქონლობის გამო, მასზე დანვრილებით საუბარი არ შეგვიძლია. ბეჭედი დაცულია ბიჭვინთის მუზეუმში.

ბეჭედს აქვს რკალი (ტაბ. VII, №1), რომელიც საკმაოდ მასიურია. რკალი მხრებისაკენ თანდათან ფართოვდება და მკვეთრად ეცემა ქვევით, ისე რომ ზედხედში სამკუთხედის ფორმას იძენს. რკალზე მირჩილულია ოვალური ფორმის თვალბუდე, რომელიც საკმაოდ მალლაა ამოწეული. რკალის შიდა მხარე ბრტყელი, გარე ქვევიდან მრგვალი, ოვალური ფორმის. მხრები ბრტყელი. მსგავსი ფორმის ბეჭდები დამახასიათებელია გვიან ანტიკური ხანისათვის და ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება. იხილეთ: F. N. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, tab. V, №200, XLIX, № № 1299, 1299a.

დაცულობა: ბეჭედი შესანიშნავად არის შემონახული.

ზომები: ინტალიოს სიგრძე – 12 მმ, სიგანე – 7 მმ. ბეჭდის სიმაღლე – 25 მმ. შიდა დიამეტრი – 17 მმ. ბეჭდის სიგანე – 30 მმ.

გამოსახულების სტილისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო ახ. წ. III საუკუნით თარიღდება.

28. ბიჭვინთა, 1981 წ. ნაქალაქარის ტერიტორია, ე. წ. „ნგრევის ფენა“.

საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა ოვალური ფორმის, საშუალო სისქის ფარაკით. ფარაკი ოდნავ შესამჩნევად გამოყოფი-

ლია რკალისაგან. რკალი მრგვალი ფორმის, ერთი სისქის ფარაკთან გადაბმის ადგილის გარდა. იგი აქ ვიწროვდება. ფარაკის ზედაპირი ბრტყელი.

პირზე გამოსახულია ვინმე დიდგვაროვანი კაცი, პროფილში მარჯვნივ. მკერდით პირდაპირ. კარგი ნამუშევარია. გამოსახულება რელიეფური და პლასტიურია. თავზე დიადემა ახურავს. ტანთ მკერდამდე ნაოჭიანი სამოსი აცვია. ყოველივე ეს მიუთითებს, რომ ბექედის ფარაკზე გამოსახულია იუსტინიანე I (Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus 483-565 წწ.) (ბექედი თავის დროზე შეისწავლა ქ. ჯავახიშვილმა).

დაცულობა: ბექედი კარგად არის შემონახული.

ზომები: ბექედი სამნუხაროდ ჩვენ ხელთ არ გვექონია, ამიტომ მისი ზომების აღება ვერ შევძელით.

ბექედი რკალისა და ფარაკის ფორმის მიხედვით, VI ს-ის I ნახევრით თარიღდება.

**GLYPHTIC ARTIFACTS FOUND ON THE SITE OF A FORMER
CITY IN BICHVINTA (CULTURAL-HISTORICAL ESSAY)**

(Summary)

On the basis of a study of the glyptic artifacts found on the site of the ancient settlement in Bichvinta we get the opportunity to restore a very important period of the urban life and culture of Pitunt, particularly the II-IV centuries A.D.

28 seal rings have been found on the territory of Bichvinta. Great majority of them were excavated on the territory of a burial ground in Pitunt. The area of the burial ground of Pitunt was determined to be 3,5 hectares. More than 460 graves were excavated on the site in total. 8 types of interment were recorded.

It is noteworthy to mention that the glyptic artifacts were found only in one type of the graves – pit-graves. Such type of grave is associated with the Greek-Roman people living in Pitunt. This fact makes us think that they were the owners of the seal rings.

As a result of a study of the representations or the images depicted on the glyptic artifacts, it can be assumed that the pantheon of Greek-Roman deities as well as their faiths and beliefs were spread on the territory of Pitunt. The topics depicted on the gemmas in general did not differ from the themes typical for the Roman gemmas. Bichvinta gemmas hardly ever represent generally acknowledged gods such as Zeus, Apollo etc. They display images of wealth and prosperity deities and symbols connected with them.

7 samples of glyptic artifacts represent deities generally determined to be the Greek-Roman deities. For example: three Graces (№5), Aphrodite (№6), the Cupid sitting on a dolphin (№10), Demetra (№16), Psyche and Amour (№18; №19), Hermes (№25). Among these samples a gemma with the representation of an interesting and fantastic animal – Gryphon (№1) was found, as well as a goat with the head of a human being or a centaur (№27).

Birds and animals have been depicted on Bichvinta gemmas, such as: a dolphin (№7), a shrimp (№9; №12), a lion (№13), a scorpion (№14), a parrot (№23), an insect (or a crab) (№26), and the symbols like shaking hands (№2), a vase with two wheat ears

and a poppy flower (№4), bomon (altar) (№11), two wheat-ears (№17) and a laurel crown (№21; №22), as well as a Ring (№20) and some gemmas (№8; №10) with inscriptions. Intaglios with the depictions of insect (fly? (bee?) (№15), and insect? (crab?) (№26) and two portrait-gemmas were found as well (№3; №28).

As a result of the study, the major part of gemmas found on the territory of Bichvinta were fitted in a very small chronological frame (III-IV centuries A.D.) This period was marked with economic and political growth in Pitunt. Three rings and two intaglios belong to a later period in time. Among them there is one ring (№1) and two intaglios (№21; №22) the end of the III century A.D. and the beginning of IV century A.D., one ring (№5) IV century A.D. and another ring (№28) first half of the VI century A.D.

Studies showed that intaglios were made of cornelian of different colors. This semi-precious stone was widely used at that period to make engraved gemmas. (7 items: №2; №3; №4; №7; №23; №25; №27). Cornelian-onyx three intaglios were found at the site (№5; №9; №14) as well as Five glass intaglios (№6; №8; №11; №12; №15), four intaglios made of jasper (4 items: №10; №13; №16; №17) and two grayish-white stones (№21; №22).

The intaglios found on the territory of burial ground of Pitunt in spite of their sizes and shapes are processed properly. Different types of metals are used to make the seal rings. The most wide spread is silver. Three golden seal rings and several bronze and iron seal rings were found.

It is difficult to estimate the origin of these gemmas as we have very few of them. We think that all the provinces of Rome had a connection with the center of the empire by means of the legions. The capital of the country supervised this process. It seems, that a few special workshops existed in the Roman Empire. They provided the legions with mass production of gemmas of average and poor quality. It can be noticed, that in above mentioned period seal rings found on the territory of Pitunt as well as on the territory of the Roman Empire, were already losing their original assignment (ability to be used as a seal) and were becoming the subject of

decoration. The glyptic artifacts were excavated in the graves, which generally were in possession of a middle class families.

It becomes known, that in the II century A.D. the Christianity was already spreading among the urban population of Pitiunt. 20% of the population buried at the burial ground of Pitiunt in the II-IV centuries were Christians. The study of archeological materials related to the Christian religion makes us think, that Pitiunt was in the epicenter of all the processes having place in the Roman Empire and all the occurrences happening in the country were reflected on the life of the city. The glyptic artifacts are the exception. They are indicators of a different religious orientation of a certain part of the population of the city (Kanabe).

Thus, without the study of the glyptic materials the understanding of cultural-economic history of Pitiunt would be not only incomplete, but just impossible.

Detailed research of the former city site in Bichvinta gives us possibility to analyze cultural history of West Georgia . It is of great importance not only for the history of Pitiunt but also for the cultural life of the Georgian Black Sea shore.

საძიებლები

მასალისა

- ბრინჯაო — გვ. 40, 82, 90, 122,
143, 144, №18, №19
- ვერცხლი — გვ. 21, 41, 43, 49, 82,
112, 122, 125, 126, 127,
128, 131, 134, 137, 139,
141, 142, 146, 148, 150,
№1, №2, №3, №4, №7,
№10, №13, №14, №16,
№17, №25, №27, №28
- იასპი — გვ. 5, 45, 56, 58, 71, 73,
74, 84, 95, 121, 134, 137,
141, 142, №10, №13,
№16, №17
- მინა — გვ. 3, 46, 55, 56, 57, 72, 74,
97, 121, 126, 131, 132,
133, 136, 137, 140, №6,
№8, №11, №12, №15
- მორუხო-თეთი ქვა — გვ. 75, 146,
№21, №22
- ოქრო — გვ. 6, 21, 44, 54, 56, 72,
82, 83, 85, 87, 88, 89, 91,
94, 96, 97, 122, 130, 133,
134, 138, 145, №5, №9,
№20
- რკინა — გვ. 55, 82, 90, 91, 122,
131, 132, 136, 137, 140,
147, 149, №6, №8, №11,
№12, №15, №24, №26
- სარდიონი — გვ. 6, 35, 36, 73, 74,
95, 96, 99, 121, 126, 127,
128, 129, 131, 132, 147,
148, 150, №2, №3, №4,
№7, №23, №25, №27
- სარდიონ-ფრცხილი — გვ. 61,
74, 83, 121, 130, 133,
139, №5, №9, №14

საგნობრივი

- აფროდიტე — გვ. 18, 24, 25, 26,
27, 36, 37, 39, 48, 96,
120, 131, №6
- ბომონი (საკურთხეველი) — გვ.
19, 50, 55, 56, 120, 136,
№11
- ბუზი?(ფუტკარი?) — გვ. 19, 46,
47, 48, 49, 120, 140, №15
- გრიფონი — გვ. 19, 34, 35, 64,
120, 125, №1
- დელფინი — გვ. 19, 25, 26, 29,
36, 37, 38, 64, 120, 131,
134, 135, №7
- დელფინზე შემომაჯდარი ამური
— გვ. 18, 27, 29, 64, 120,
134, №10

დემეტრა (ცერერა) — გვ. 18,
24, 30, 31, 48, 53, 54, 63,
120, 141, №16

დაფნის გვირგვინი — გვ. 19, 50,
51, 52, 65, 75, 120, 146,
№21, №22

თუთიყუში — გვ. 19, 49, 64, 120,
147, №23

თხა ადამიანის თავით, ან
კენტავრი — გვ. 19, 120,
150, №27

კრევეტი — გვ. 19, 38, 39, 120,
133, 137, №9, №12

ლარნაკი პურის ორი
თავთავითა და ყაყაჩოს
ყვავილით — გვ. 19, 53,
120, 128, №4

ლომი — გვ. 19, 27, 34, 35, 39,
40, 41, 42, 48, 64, 120,
138, №13

მამაკაცის პორტრეტი — გვ. 6,
23, 127, 128, 151, №3,
№28

მორიელი — გვ. 19, 41, 42, 120,
139, №14

მხედარი — გვ. 147, №24

მწერი — გვ. 19, 120, 149, №26

პურის ორი თავთავი — გვ. 19,
53, 120, 142, №17

სამი გარაცია — გვ. 18, 24, 120,
130, №5

ფსიქეა და ამური — გვ. 18, 24,
29, 90, 120, 143, №18,
№19

წარწერა (ლათინური) — გვ. 19,
32, 56, 57, 58, 120, 132,
№8

წარწერა (ბერძნული) — გვ. 19,
56, 120, №20

ხელისჩამორთმევა — გვ. 19, 65,
96, 120, 126, №2

ჰერმესი — გვ. 19, 20, 32, 33, 34,
63, 95, 120, №25

106. Гидулянов П. В., Восточные патриархи в период четырёх первых вселенских соборов, Ярославль, 1908.
107. Голенко К. В., Денежное обращение Колхиды в римское время, Ленинград, 1964.
108. Димитрова-Милчева А., Антични геми и камеи, София, 1980.
109. Древнегреческо-русский словарь, под ред. И. Х. Дворецкого, т. 2, М., 1958.
110. Ельницкий Л. А., Из исторической географии древней Колхиды, ВДИ, 1938, №2/3.
111. Захаров А. А., Геммы и античные перстни Государственного Исторического музея, Труды секции археологии РАНИОН, М., 1923.
112. Зсест И. Б., Новые данные о торговых связях Боспора с Южным Причерноморьем, ВДИ, 1951, №2.
113. Зограф А. Н., Античные монеты, МИА, №16. М-Л., 1951.
114. Иващенко М. М., Самтаврские погребения первых трёх веков н.э., Тб., 1980.
115. Инадзе М., Причерноморские города древней Колхиды, Тб., 1968.
116. Кибальчич Т. В., Южнорусские геммы, Берлин, 1910.
117. Кигурадзе Н., Лордкипанидзе Г., Тодуа Т., Клейма XV легиона из Пицундского городища, ВДИ, 1987, № 2, 87-96.
118. Кобылина М. М., Изображение восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н. э., М., 1978.
119. Кобылина М. М., Античная скульптура Северного Причерноморья, М., 1972.
120. Кобылина М. М., Искусство древнего Рима, М., 1939.
121. Кобылина М. М., Милет, М., 1965.
122. Кобылина М. М., Фанагория, М., 1989.
123. Кобылина М. М., История и культура античного мира, М., 1977.
124. Книпович Т. И., Леви Е. И., Надписи Ольвии (1917-1965), Ленинград, 1968.

125. Книпович Т. Н. "Греко-персидские" резные камни Эрмитажа. Сборник государственного Эрмитажа. Вып. III, Ленинград, 1926.
126. Кун Н. А., Легенды и мифы древней Греции, Фрунзе, 1984.
127. Куфтин Б. А., Материалы к археологии Колхиды, т. I, Тб., 1949.
128. Куфтин Б. А., Материалы к археологии Колхиды, т. II, Тб., 1950.
129. Леквинадзе В. Римский кирпич со штампом из Цихисдзири. Сообщения АН ГССР, XIV, 3, 1967.
130. Леквинадзе В. А., Материалы по монументальному строительству в Лазике, ВГМГ, т. XXII – В, 1961.
131. Ломоури Н., Понтийский лимес, ВДИ, 1969, №2.
132. Ломоури Н., Грузино-Римские взаимоотношения, Тб., 1981.
133. Ломоури Н., Из исторической географии древней Колхиды. БДИ, 1957, №4.
134. Лорткипанидзе Г., К истории древней Колхиды, Тб., 1978.
135. Лорткипанидзе Г., Раскопки в Пицунде (1977 г.), Археологические Открытия в СССР, М., 1978.
136. Лорткипанидзе Г., Археологические раскопки в Пицунде. Полевые археологические исследования в 1987 г., Тб. 1995.
137. Лорткипанидзе Г., Исследования Пицундского городища. Археологические открытия в СССР за 1984 г., М., 1985.
138. Максимова М. И., Античные геммы и их оттиски на фрагментах глиняных сосудов. МИА, 1962, №103.
139. Максимова М. И., Античные резные камни Эрмитажа, М-Л., 1926.
140. Максимова М. И., Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро, სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XVI, В, 1950.
141. Максимова М. И., Боспорская камнерезная мастерская, СА, 1957, № 4.
142. Максимова М. И., Античные города Юго-Восточного Причерноморья, М-Л, 1956.

143. Мацулсвич Л., Открытие мозаичного пола в древней Пителинте. ВДИ, №4, 1956.
144. Мачабели К., Позднеантичная торевтика Грузии (по материалам торевтики первых веков нашей эры), Тб., 1976.
145. Моммзен Т., История Рима. т. V, М., 1949.
146. Мшвилдадзе М., О распространении христианства в Западной Грузии (Питиунт), Кавказоведение, №3, М., 2003, с. 44-49.
147. Неверов О. Я., Дексамен Хиосский и его мастерская. Памятники античного прикладного искусства, Л., 1973.
148. Неверов О. Я., Античные камни в собрании Государственного Эрмитажа, Ленинград, 1971.
149. Неверов О. Я., Античные камни в собрании Эрмитажа, Ленинград, 1988.
150. Неверов О. Я., Отражение восточных культов в глиптике Северного Причерноморья (по материалам Эрмитажа), СГЭ, 1977, вып. XLII.
151. Неверов О. Я., Римская камея с тремя портретами, Сообщения Гос. Эрмитажа, XXXI, 1970.
152. Неверов О. Я., Геммы античного мира, М., 1983.
153. Никулина Н. М., Перстни из Фанагории, СА, 1964, № 3.
154. Пятышева Н. В., Ювелирные изделия Херсонеса. Коллекция Гос. Ист. Музея, М., 1956.
155. Радциг С. И., Античная мифология. М.-Л., 1939.
156. Ранович А. Б., Восточные провинции Римской Империи в I-III вв., М.-Л., 1949.
157. Словарь античности (Lexikon der Antike), перевод с немецкого, М., 1989.
158. Соколов Г. И., Античная скульптура, Рим, М., 1965.
159. Соломоник Э. И., Из истории, религиозной жизни в северопонтийских городах позднеантичного времени (по эпиграфическим памятникам), ВДИ, 1978, № 3.
160. Сон Н. А., Новая латинская надпись из Тиры, ВДИ, 1986, № 4.

161. Страбон, География в 17 книгах (Перев. Г.А.Стратановского), 1964.
162. Тахо-Годи А. А., Греческая мифология, М., 1989.
163. Тодуа Т., Колхида в составе понтийского царства, Тб., 1990.
164. Трапш М. М., Труды, I, Сухуми, 1969.
165. Трапш М. М., Труды, II, Сухуми, 1970.
166. Трапш М. М., Труды, III, Тб., 1971.
167. Трапш М. М., Труды, IV, Сухуми, 1975.
168. Тренчини-Вальданфель И., Мифология, М., 1959.
169. Уваров А.С., Христианская символика, ч. I (дополненное и переработанное издание), Москва-Санкт-Петербург, 2001.
170. Ферсман А. Е., Самоцветы России, т. I, Петроград, 1921.
171. Ферсман А. Е., Очерки по истории камня, т. I, М., из-во АН СССР, 1954.
172. Ферсман А. Е., Очерки по истории камня, т. II, М., 2003.
173. Фон Фрикен А., Римские катакомбы и памятники первоначального христианского искусства. ч. II. М., 1877.
174. Фёдорова Е. В., Латинская эпиграфика, М., 1969.
175. Цветаева Г. А., Боспор и Рим, М., 1979.
176. Щербакова В. С., Коллекция гемм из некрополя в окрестностях Херсонеса, Античная древность и средние века, Свердловск, 1980.
177. Щербакова В. С., Античные печати Херсонеса как исторический источник, Автореферат диссертации на соискание ученой степени к. и. н. М., 1986.
178. Ackerman Ph., Sasanian Seals, dans AU Pope. A Survey of Persian Art, 1938/39.
179. Babelon E., La gravure en pierres fines – camées et intailles, Paris, 1994.
180. Babelon E., Catalogue des camees antiques et modernes de la Bibliotheque Nationale, Paris, 1897.

181. Babelon E., Catalogue des monnaies grecques de la Bibliothèque nationale. Les Perses achéménides, les satrapes et les dynastes tributaires de leur empire. Cypré et Phénicie, Paris, 1893.
182. Babelon J., Le portrait dans l'antiquité d'après les monnaies, Paris, 1942.
183. Bellermann, J. J., Versuch über die Gemmen der Alten mit dem Abraxas-Bilde, 3 parts, Berlin, 1818-1819.
184. Bernoulli J. J., Römische Ikonographie, II, 3, Stuttgart, 1894.
185. Berciu I., Petolescu C. C., Les cultes orientaux dans la Dacia Méridionale, Leiden, Brill, 1976, Dacia, 1977, XXI, p. 390-391, G. Popilian, p. 417-420.
186. Bienkowski P., Note sur l'histoire du buste dans l'antiquité, Revue archéologique, 27, 1895.
187. Bivar D. H., Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum. Stamp Seals, pt. 2. The Sassanian Dynasty, London, 1969.
188. Boardman J., Engraved Gems: The Ionides Collection, London, 1968.
189. Boardman J., Greek Gems and Finger Rings, London, 1970.
190. Brandt E., Crun A., Gercke W., Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. 3, Munich, 1972.
191. Coche de la Ferte E., Les bijoux antiques, Paris, 1956.
192. Dalton O. M., Catalogue of the Engraved Gems of the Post-Classical Periods in the British Museum, London, 1915.
193. Daremberg Ch. et Saglio Edm., Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines. Librairie Hachette et Cie, Paris, 1877-1919.
194. Delaporte L., Catalogue Des Cilindres Orientaux, Paris, 1920.
195. Encyclopédies des symbol, Librairie générale Française, 1998.
196. Fossing P., Catalogue of the Antique Engraved Gems and Cameos, Thorvaldsen Museum, 1929.
197. Furtwängler A., Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1896.

198. Furtwängler A., Die antiken Gemmen, Leipzig und Berlin, 1900.
199. Gardthausen V., Das alte Monogramm, Leipzig, 1924.
200. Gneecchi F., Medaglioni Romani, II, Milano, 1912.
201. Grant M., Roman Imperial Money, Edinburgh: Nelson, 1954.
202. Guiraud H., Intailles et camees de l'époque romaine en Gaule, Paris, 1988.
203. Hamburger A., Gems from Caesarea Maritima. Extrait de 'Atiqol, VIII, Jérusalem, 1968.
204. Harnack A., Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. Leipzig, 1924.
205. Head Barclay V., Historia Nummorum. A Manual of Greek Numismatics, Oxford, 1911.
206. Helgeland J., Christians and the Roman Army from Markus Aurelius to Constantine. ANRW. Bd. II . 23. 1. 1978.
207. Henig M., A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites (British Archaeological Reports, 8 (I)), 1974.
208. Henig M., A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites (British Archaeological Reports, 8 (II)), 1974.
209. Henkel Fr., Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913.
210. Higgins R. A., Greek and Roman Jewelry, Berkeley, 1980.
211. Imhoof-Blumer F., Keller O., Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen des klassischen Alterums, Teubner, 1889.
212. Knipfing J. H., The Libeli of Decius Persecution, dans H. Th. R. 16, 1923, p. 345-359.
213. Krug A., Römische Fundgemmen. 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg, Germania 56, 1978, 476-503.
214. Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, Rom-Freiburg-Basel-Wien, I, 1968.
215. Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, Rom-Freiburg-Basel-Wien, II, 1970.
216. Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, Rom-Freiburg-Basel-Wien, III, 1971.

217. Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie, Rom-Freiburg-Basel-Wien, IV, 1972.
218. Lexikon der christlichen Ikonographie, Ikonographie der Heiligen, Rom-Freiburg-Basel-Wien, V, 1973.
219. Lexikon der christlichen Ikonographie, Ikonographie der Heiligen, Rom-Freiburg-Basel-Wien, VI, 1974.
220. Lexikon der christlichen Ikonographie, Ikonographie der Heiligen, Rom-Freiburg-Basel-Wien, VII, 1975.
221. Lexikon der christlichen Ikonographie, Ikonographie der Heiligen, Rom-Freiburg-Basel-Wien, VIII, 1976.
222. Lukonin V. G., Persia II, *Archaeologia Mundi*, Geneva, 1967.
223. Marshall F. N., *Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum, London, 1907.*
224. Marshall F. N., *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan, and Roman, in the Departments of Antiquities, British Museum, London, 1911.*
225. Mattingly H., *Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. I, London, 1923.*
226. Mattingly H., *Harold Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. II, London, 1930.*
227. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly-Wissowa) (RE), XXI, 1951.
228. Pollak L., *Klassisch-antike Goldschmiede- arbeiten im Besitze des Herrn von Nelidow in Rom, 1903.*
229. Reinach S., *Pierres gravées des collections Marlborough et d'Orléans, Paris, 1895.*
230. Richter G., *Engraved Gems of the Romans, London, 1971.*
231. Richter G., *Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman, Roma, 1956.*
232. Roscher W. H., *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. Bd. I, Leipzig, 1884.*

- 233. Roscher W. H., Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie.. Bd. II, Leipzig, 1897.
- 234. Simon M., La civilisation de l'antiquité et le christianisme, Paris, 1972.
- 235. Upton J. M., The Persian. Expedition 1933-34, Bull. Metropolitan Museum, 1934, №11.
- 236. Walters H. B., Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan an Roman, in the British Museum, London, 1926.
- 237. Zwierlein-Diehl E., Die antiken Gemmen des Kunsthistorisches Museums im Wien, I, München, 1973.

შემოკლებათა განმარტება

იიშ	– ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები.
მსკა	– მასალები სქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის.
მსკი	– მასალები სქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის.
სდსმ	– სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები.
სიგკ	– საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული.
სინ	– საქართველოს ისტორიის ნარკვევები.
სმაგმ	– საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე.
სმამ	– საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია.
სსმმ	– აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე.
АИКСР	– Античная история и культура Средиземноморья и Причерноморья.
АНА	– Академия наук Абхазии.
АН ГССР	– Академия наук Грузинской ССР.
АОА	– Археологические открытия в Абхазии.
АС	– Археологический сборник.
ВВ	– Византийский Временник.
ВГМГ	– Вестник Государственного музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа.
ВДИ	– Вестник древней истории.
МИА	– Материалы и исследования по археологии СССР.
СА	– Советская археология.
САИ	– Свод археологических источников.
САН ГССР	– Сообщения Академии наук грузинской ССР.
РАНИОН	– Российская ассоциация н.-и. ин-тов обществ. наук.

ტაბულაციის აღწერილობა

ტაბულა I. ე. ცვაირლენისა და ჯ. ბორდმანის მიერ მოცემული ბეჭდის ქვის ფორმები: ა) მრუდიზედაპირიანი; ბ) ბრტყელზედაპირიანი.

ანტიკური ხანის ბეჭედში ჩასმული ინტალიო ზედაპირის ფორმის მიხედვით: A – ამობურცული; B – მრუდი; C – დიდად ამობურცული; D – ბრტყელი.

ტაბულა II. ე. ცვაირლენის მიერ მოცემული ბეჭდის ქვის ფორმები. ძირითადად ძვ. წ. I საუკუნიდან მოყოლებული.

ტაბულა III. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული ბეჭდის ქვის ფორმები: ა) გვერდხედი; ბ) ზედხედი.

ა) გვერდხედი: 1. მხრებდამრეცი, ზედაპირბრტყელი, ოვალური ფორმის თვლები.

2. ზედაპირბრტყელი, ნაკვეთილი კონუსის ან ნაკვეთილი პირამიდის ფორმის თვლები.

3. საკმაოდ მაღალი, მხრებდამრეცი, ზედაპირბრტყელი, ოვალური ფორმის თვლები.

3ა. ზედაპირბრტყელი, ზედაპირი უფრო დიდი ზომის, ვიდრე ძირი, მრგვალი ფორმის თვლები.

4. გვერდებნახნაგა, ზედაპირბრტყელი ოვალური ფორმის თვლები.

5. ზედაპირბრტყელი, ოდნავ ძირგამობერილი ფორმის თვლები.

ბ) ზედხედი: 1 – 2. ოვალური ფორმის თვლები.

3. მრგვალი ფორმის თვლები.

4. გვერდებნახნაგა თვლები.

ტაბულა IV. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული ბეჭდების ფორმები:

1. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№3, ინვ. №1416). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №79, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
2. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№2, ინვ. №1415). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №69, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
3. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№4, ინვ. №1417). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №211, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
4. საბეჭდავი ბეჭედი ოქროსი (№5, ინვ. №1418). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №211, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნის ბოლო-IV საუკუნე.
5. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№17, ინვ. №1430). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №443, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
6. საბეჭდავი ბეჭედი ოქროსი (№20, ინვ. №15-996:50).²²⁴ ბიჭვინთა, სამარხი №449, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.

ტაბულა V. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული ბეჭდების ფორმები:

1. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№14, ინვ. №1427). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №435, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
2. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№25, ინვ. №1437). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი

²²⁴ ეროვნული მუზეუმი, ს. ჯანაშიას მუზეუმის დედოფლის მინდვრის ფონდის ნომერი.

№460, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.

3. ფარაკიანი საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№1, ინვ. №1414). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №69, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III ს-ის ბოლო-IV ს-ის დასაწყისი.
4. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№16, ინვ. №1429). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №442, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
5. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№13, ინვ. №1426). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №433, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.

ტაბულა VI. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული ბეჭდების ფორმები:

1. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№10, ინვ. №1423). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №403, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
2. საბეჭდავი ბეჭედი ოქროსი (№9, ინვ. №1422). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №400, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
3. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№15, ინვ. №1428). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №436, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.

ტაბულა VII. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებული ბეჭდების ფორმები:

1. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№27). ბიჭვინთა, 1987 წ. ქალაქის შემოგარენი, შემთხვევით აღმოჩენილი. ახ. ნ. III საუკუნე.
2. საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№28). ბიჭვინთა, 1981 წ. ნაქალაქარის ტერიტორია, ე.

- ნ. „ნგრევის ფენა“. ახ. ნ. VI საუკუნის I ნახევარი.
3. რკინის საბეჭდავი ბეჭდის ფრაგმენტი (№15, ინვ. №1428). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №436, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
 4. ბრინჯაოს ფარაკიანი საბეჭდავი ბეჭდის ფრაგმენტი (№18, ინვ. №1431). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №445, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
 5. ბრინჯაოს ფარაკიანი საბეჭდავი ბეჭდის ფრაგმენტი (№26, ინვ. №8). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №461, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. გვიან რომაული პერიოდი.
 6. ბრინჯაოს ფარაკიანი საბეჭდავი ბეჭდის ფრაგმენტი (№19, ინვ. №1432). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №445, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
 7. რკინის საბეჭდავი ბეჭდის ფრაგმენტი (№11, ინვ. №1424). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №425, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.

ტაბულა VIII. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებულ გლიპტიკურ ძეგლებზე არსებული გამოსახულებები:

1. გრიფონი. ფარაკიანი საბეჭდავი ბეჭედი ვერცხლისა (№1, ინვ. №1414). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №69, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III ს-ის ბოლო-IV საუკუნე.
2. ხელისჩამორთმევა. ინტალიო მოყავისფრო ფერის სარდიონისა ვერცხლის ბეჭედში, ოვალური ფორმის (№2, ინვ. №1415), ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №69, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.

3. მამაკაცის ბიუსტი (პორტრეტი). ინტალიო მოყავისფრო ფერის სარდიონისა, ოვალური ფორმის (№3, ინვ. №1416), ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №79, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
4. ლარნაკი პურის ორი თავთავით და ყაყაჩოს ყვავილით. ინტალიო მოყავისფრო ფერის სარდიონისა ვერცხლის ბეჭედში, ოვალური ფორმის (№4, ინვ. №1417). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №211, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
5. სამი გარაცია. კამეა ორფეროვანი სარდიონ-ფრცხილისა ოქროს ბეჭედში, არასწორი ოვალური ფორმის (№15, ინვ. №1418). სამაროვანი, სამარხი №211, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნის ბოლო-IV საუკუნე.
6. აფროდიტე. ინტალიო თეთრი გამჭვირვალე ფერის მინისა, რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში, ოვალური ფორმის (№6, ინვ. №1419), ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №266, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
7. დელფინი. ინტალიო მონითალო ფერის სარდიონისა, ვერცხლის ბეჭდის ფრაგმენტში, ოვალური ფორმის (№7, ინვ. №1420). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №302, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. ნ. III საუკუნე.
8. წარწერა NI. ინტალიო ლურჯი ფერის გამჭვირვალე მინისა, რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში. ინტალიო ოვალური ფორმის (№8, ინვ. №1421). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №390, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, ახ. ნ. III საუკუნე.
9. კრევეტი. ინტალიო სარდიო-ფრცხილისა ოქროს ბეჭედში. ოვალური ფორმის (№9, ინვ. №1422). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი

№400, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.

10. დელფინზე შემომჯდარი ამური. ინტალიო ლუქისებრი იასპისა ვერცხლის ბეჭედში, ოვალური ფორმის (№10, ინვ. №1423). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №403, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი, ახ. წ. II საუკუნე.

ტაბულა IX. პიტიუნტის ტერიტორიაზე მოპოვებულ გლიპტიკურ ძეგლებზე არსებული გამოსახულებები:

1. კრევეტი. ინტალიო ყვითელი გამჭვირვალე მინისა რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში, ოვალური ფორმის (№12, ინვ. №1425). ბიჭვინთა, სამარხი №431, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
2. ლომი. ინტალიო ყვითელი იასპისა ვერცხლის ბეჭედში. ოვალური ფორმის (№13, ინვ. №1426). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №433, ორმოსამარხი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
3. მორიელი. ინტალიო სარდიონ-ფრცხილისა ვერცხლის ბეჭედში. ოვალური ფორმის (№14, ინვ. №1427) ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №435, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
4. ბუზი? (ფუტკარი?). ინტალიო ლურჯი გამჭვირვალე მინისა რკინის ბეჭდის ფრაგმენტში. ოვალურ-მრგვალი ფორმის (№15, ინვ. №1428). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №436, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
5. დემეტრა. ინტალიო ლუქისებრი იასპისა ვერცხლის ბეჭედში. რვანახნაგა. წახნაგები ძირისაკენ ფართოვდება (№16, ინვ. №1429).

ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №442, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.

6. პურის ორი თავთავი. ინტალიო ლუქისებრი იასპისა, ვერცხლის ბეჭედში, ოვალური ფორმის (№17, ინვ. №1430). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №443, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
7. დაფნის გვირგვინი. ინტალიო მრგვალი ფორმის მორუხო-თეთი ქვა (№21, ინვ. №1433). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №458, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნის II ნახევარი-IV საუკუნის I ნახევარი.
8. დაფნის გვირგვინი. ინტალიო მრგვალი ფორმის მორუხო-თეთი ქვა (№22, ინვ. №1434). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №458, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნის II ნახევარი-IV საუკუნის I ნახევარი.
9. თუთიყუში. ინტალიო ნარინჯისფერი სარდონისა, ოვალური, ფორმის (№23, ინვ. №1435). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №459, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.
10. პერმესი. ინტალიო ღია ნარინჯისფერი სარდონისა ვერცხლის ბეჭედში. ოვალური ფორმის (№25, ინვ. №1437). ბიჭვინთა, სამაროვანი, სამარხი №460, ორმოსამარხი ხსნარიანი ინვენტარიანი. ახ. წ. III საუკუნე.

ტ ა გ უ ლ ე ბ ი

მრუდი

1

2

3

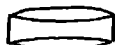
4

5

6

7

8

ბრტყელი

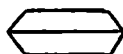
1

2

3

4

5

6

7

8

A

B

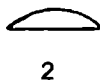
C

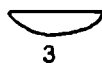
D

1

2

3

4

5

6 a

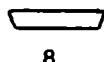
6 b

7

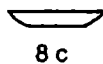
7 b

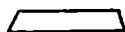
8

6

8 c

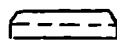
9

10

11

11 b

12

13

III

1

2

3

3 a

4

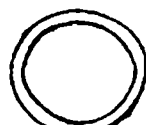
5

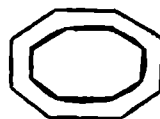
1

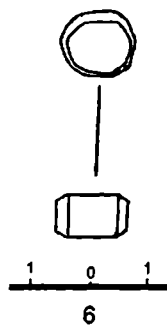
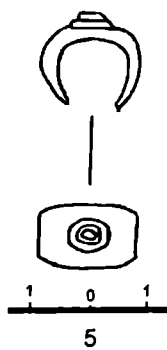
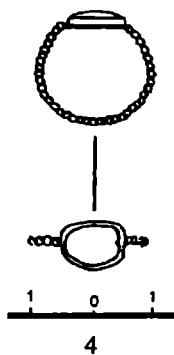
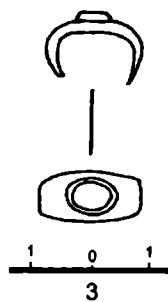
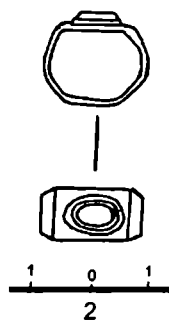
2

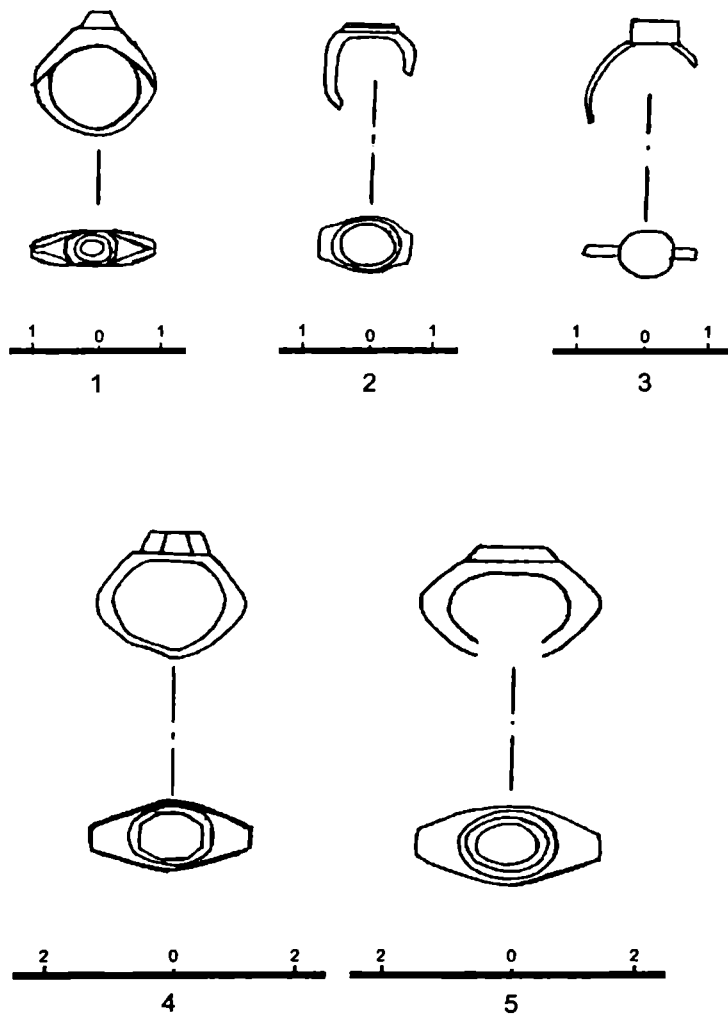
3

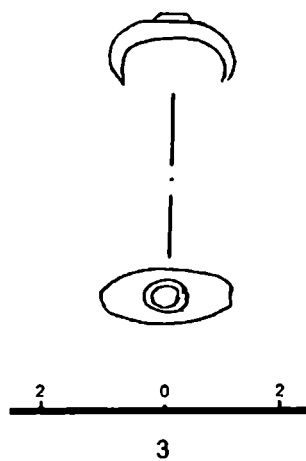
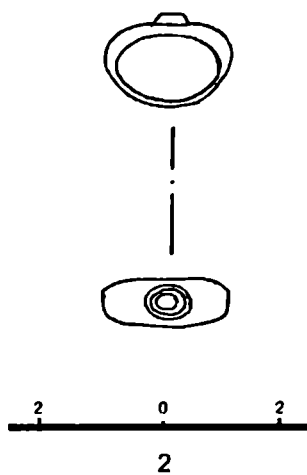
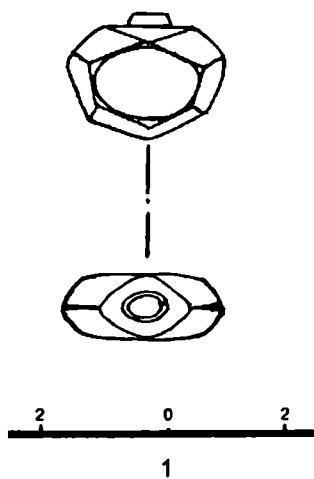

4

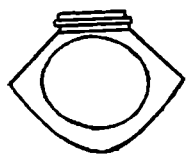

V

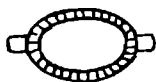

VII

1

2

3

4

5

6

7

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

შესავალი	3
თავი I. პიტიუნტის ისტორიის შესწავლის საკითხი- სათვის (გვიანანტიკური ხანა)	10
თავი II. ბიჭვინთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალის გამოსახულებათა შინაარსი და სტილისტური თავისებურებანი	18
თავი III. ქვის ფორმები და მასალა	70
თავი IV. ბეჭდის ფორმები	78
თავი V. წარმოშობის ცენტრების შესწავლის საკითხისათვის	92
თავი VI. გლიპტიკური მასალის დათარიღებისათვის	105
დასკვნა	119
კატალოგი	125
GLYPHIC ARTIFACTS FOUND ON THE SITE OF A FORMER CITY IN BICHVINTA (CULTURAL-HISTORICAL ESSAY) (Summary).....	152
სამკიებლები	155
მასალისა	155
საგნობრივი	155
გამოყენებული ლიტერატურა	157
შემოკლებათა განმარტება	173
ტაბულების აღწერილობა	174
ტაბულები	181

მარიკა მშვილდაძე

ბიჭვინთის ნაქალაქარის

გლიპტიკური ძეგლები

(კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი)

MARIKA MSHVILDADZE

**GLYPHTIC ARTIFACTS FOUND ON THE
SITE OF A FORMER CITY IN BICHVINTA
(CULTURAL-HISTORICAL ESSAY)**

 გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge